



OPERE VARIE
DI
GIACOPO STELLINI
C. R. S.

VOLUME IV.

CONTENENTE LEZIONI DI FILOSOFIA MORALE.

Τέχνη δ' ἀμφιλαφὴς ου τις πόνου.
Callim.



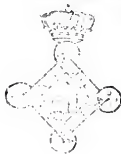


IN PADOVA. MDCCLXXXIII.



NELLA STAMPERIA PENADA.

Con Lic. de' Sup.



ANTONII EVANGELII

E Congr. Somasch.

PRAEFATIO.



Vm Stellinianam Ethicen innumera pene in membra discerptam sparsamque superioribus annis colligeremus, in unum quasi corpus suis absolutum numeris redacturi, contigit ut in quasdam aliquando lucubrationes incideremus, quæ quoniam ad institutum nostrum minime pertinebant, rejectæ a nobis ac sepositæ sunt. Ac nonnullas quidem iccirco repudiavimus, quod cum auctor vel au-

ditorum ſatietati ac faſtidio occurrens , vel loci conſuetudini ſerviens nova interdum aliqua poſtulanti , vel ſatis denique ſibi facturus , qui inſidentis ſibi in mente ſpeciei cujuſdam undique perfectæ excellentiam numquam ſe plane aſſecutum putabat ; iterum , tertio , ac ſæpius iiſdem de rebus diſſeruiſſet ; licebat quidem nobis unam aliquam e multis lucubrationem ſeligere , quam in Ethicæ libros inſerremus , omnes autem inferre non licebat. Erant vero aliæ , quas in uno eodemque opere conſiſtere argumenti diſſimilitudo non vetabat ; at vetuit ordinis ratio , cujus ad leges cum auctor ſapientiſſimus editos ab ſe libros quam accuratiſſime exegerit , nobis item nihilo minore cura ii fuerunt exigendi , qui parente orbati ſuo noſtram quodammodo in fidem ac tutelam conceſſerant. Quare ſi quas ille acroaſes aut nullo , aut laxiore cum ceteris quaſi vinculo conjunctas reliquiſſet , nos ſatius eas duximus prætermittere , quam invitas in aliarum ſo-

focietatem conjiciendo, operis pulchritudini officere, quam tum demum rebus cumulatam omnibus fore putavimus, cum partium, ex quibus opus ipfum conftaret, ea effet (*a*) feries & continuatio, ut alia ex alia nexa, & omnes inter fe aptæ colligatæque viderentur.

Quæ tunc temporis prætermiffa a nobis funt, ea, licet nulla fere fe mutuo focietate contingant, in unum tamen coacta librum, qua in re veteres multi tum Latini fcriptores tum Græci fuo nobis exemplo præivere, nunc edimus in lucem. Confilium autem hoc noftrum ab intelligentibus exiftimatoribus magnopere probatum iri confidimus. Quibus enim virtutibus ea de moribus fcripta commendantur, quæ hactenus prodierunt, earum in his nullam defiderabunt. Idem in utrifque multiplicis exquifitæque doctrinæ apparatus, idem orationis nitor, eadem gravitas, fubtilitas,

(*a*) Cic. de Nat. Deor. l. 1.

copia. Illud tamen in mentem venit ſubvereri, ne id mihi aliqui dent vitio, quod ea in medium afferam, de quibus in Ethicæ quoque libris diſputatur, rati videlicet, quæ nunc profero, non admodum ab olim editis diſcrepare. Verum ab his, ſi qui erunt, peto, ne prima ſe fronte decipi ſinant, ſed lucubrationes ipſas perlegant: id enim ſi fecerint, de iis uſurpari merito poſſe intelligent Terentianum illud:

Non ita diſſimili ſunt argumento, ſed tamen
Diſſimili oratione ſunt factæ ac ſtilo (*b*).

Quæ mihi res ad illas e tenebris evocandas ſtimulos addidit acriores, quippe cum iis in lucem prolatis viderem novum quoddam laudis genus Stellino acceſſurum. Magnum profecto quiddam eſt de rebus iiſdem non iiſdem verbis ac ſententiis agere; idque ipſum non ſemel, ſed ſæpius; non multo, ſed nullo labore efficere. Cave

(*b*) In Prolog. Andriæ.

ve enim putes, ſi quando ſcribere quidpiam Stellinus pararet, opus ei fuiſſe magnam librorum vim pervolutare, acrive ac diuturna mentis contentione niti. Nihil omnino intererat, utrum paratus mandare aliquid litteris aggrederetur, an imparatus. Cum enim hærerent illi in memoria quæcumque legerat (ita autem multa legerat, ut nemo plura), habebat ſemper in promptu magnam atque incredibilem quamdam rerum copiam, quæ numquam uberem de re quavis diſſerendi materiem deeſſe homini pateretur. Quibus undique collectis opibus etiamſi caruiſſet, habebat tamen intus in ſe ipſo, unde inexhauſtas, quotieſcumque opus eſſet, divitias promeret, excellens videlicet ingenium ac pene divinum. Quemadmodum enim terra, minutiſſimo in gremium excepto ſemine, involutas ac deliteſcentes in hoc particulas ita fovendo evolvit explicatque, ut herbeſcentem ex eo primum viriditatem, deinde flores, tum fructus eliciat; ſic Stellino, qui hoc ha-

bebat, ut res quaslibet, quæ ſingulæ non uniuſmodi ſunt, ſed multiplices, atque aliam aliamque ex variis quaſi locis ſpectatæ ſui ſpeciem exhibent, luſtrare undique poſſet, penituſque totas perſpicere, modo rem illi aliquam objeciſſes, quantumvis jejuna exiliſque videretur, infinita propemodum rerum vis ac varietas ea de re ſcripturo ſuppetebat. Quæ de Stellino dum dicimus, haud ſane veremur, ne iis ſimilia videamur effutire, quæ ipſum de ſe jactare ſolitum accepimus Leontinum Gorgiam (*c*), qui paratum ſe ad omnia profitebatur, de quibus quiſque audire vellet. Hujus enim ſi dicta res refellit, noſtra numquam non comprobavit. Nam quod nos de ſcribente Stellino tradimus, id de loquente ii omnes ſunt experti, quibus fuit cum homine colloquendi copia: quorum cum plerique ſuperſtites adhuc ſint, omnem a nobis poſſunt vanitatis ſuſpicionem

(*c*) Cic. l. 1. de Oratore.

nem amovere. Quocirca parum oppido Stellinus abfuiſſe cenſendus eſt ab Archiæ laude, qui, teſte Tullio (*d*), cum interdum magnum numerum optimorum verſuum de iis rebus, quæ tum agerentur, dixiſſet ex tempore, revocatus ſolebat eamdem rem dicere commutatis verbis atque ſententiis. Hoc tamen in hiſce lucubrationibus Stellinum feciſſe cum dico, id nolim ſic accipi, ut nihil prorſus, quod in earum aliqua inſit, in alia reperiri debere exiſtimetur. Ecquis enim id ab eo jure poſtulet, quod fieri vix poteſt? Non enim oratoriæ modo artis, ſed rerum pene omnium ignarus ille ſit, qui, cum id a Tullio videat de Archia prædicari, nihil eum putet veritatis fines tranſgreſſum, cum præſertim ejuſmodi res agatur, de qua, neque ſi maxime cupias, quidquam poſſis certo affirmare. Neminem igitur futurum arbitror, qui tam levi de cauſſa hujuſcemodi

(*d*) In Orat. pro Archia poeta.

di ſcripta non ſatis fuiſſe digna exiſtimet, de quibus in vulgus emittendis cogitarem. Quod tamen ſi quis fecerit, haud equidem magnopere laborabo. Nam qui me culpaverit, idem veteres illos culpaverit, qui duos Ciceronis de Inventione libros, tres de Oratore, Oratorem, Brutum, Oratorias Partitiones, ac Topica ad nos uſque tranſmiſere. Quibus quidem in libris, cum illud fere unum univerſi ſpectent, ut ad eloquentiæ laudem contendentes recte inſtituantur, tametſi plura legentibus occurrant inter ſe ſimilia; tantum tamen abeſt, ut eos hanc ob rem eruditi viri faſtidiant contemnantque, ut etiam magni æſtiment, in deliciis habeant, ſibique vehementer gaudeant, quod omnes ex præteritorum ſæculorum jactationibus ac procellis incolumes ad nos enaverint.

Quia vero quæ de Morali, ſic enim appellant, ſenſu diſputatio eſt, non ita ab ea diſcrepat, quæ idem pertractans argumentum in libro ineſt Ethicæ Stellinianæ quin-

to

to (*e*), ut videri in eam possint apte cadere quæ sunt hactenus a me dicta; ideoque mirabitur fortasse quispiam cur illam edendam censuerim; iccirco monitos lectores volo, id propterea fecisse me, quod in hac lucubratione sensus hujusce non modo, quod in Ethica factum est, descriptio exhibetur, inanitasque retegitur, sed historia insuper quasi quædam contexitur. Neque enim unius tantum hominis inventum sensus moralis est, sed multi ad id conflandum commentum suam veluti symbolam contulere. Stellinus itaque rem a capite arcessens quis illius prima jecerit fundamenta, quis hisce ædificium quasi superstruxerit, quis extructum amplificarit, expoliverit, ornaverit, docet, sua cuique adjudicans. Quod cum plerique philosophicarum rerum scriptores, Itali præsertim, ignorarent; si quando de moralis sensus auctoribus fuit illis dicendum, mirum

est

(*e*) Cap. 2.

eſt (*f*) quam varias in ſententias abierint. Operæ igitur pretium me facturum putavi, ſi hoc edito commentario quamdam veluti facem accenderem, quæ harumce rerum ſtudioſis præluceret, labique illos in poſterum non pateretur. Atque hactenus de primo diſputationum genere, quod eas complectitur lucubrationes, quæ de malorum & bonorum opinionibus, de intelligentia, de recta adoleſcentium diſciplina, de vulgari amicitia perfectæ anteferenda diſſerunt, ac bina demum ſecundi Ethices libri procemia.

Quod vero ad alterum ſpectat lucubrationum genus, hæ, quemadmodum initio dixi, olim editas aut nulla aut parva admodum cognatione attingunt. Ac ſeptimo qui-

---

(*f*) Hujuſce rei locuples teſtis eſt vir egregius Andreas Draghettus, qui in adnotationibus ad ſuum *Pſychologiæ Specimen* Mediolani editum an. 1771. hæc habet: *Non ſatis convenit inter moralis ſenſus patronos, quinam præcipuus ejuſdem auctor habendus ſit: alius enim primas tribuit Lord Shafteſbury, alius Hutcheſonio, alius Humio &c. Illud videtur certum e Scotia aut Anglia opinionem hujuſmodi fuiſſe profectam.*

quidem loco posita disputatio in eo versatur, ut doceat, nimis eloquentiæ Aristidem Quinctilianum tribuisse, qui cupiditatum in officio continendarum vim illi ac potestatem inesse censuerit. Quam Græci hominis sententiam, alterius Græci item hominis, & quidem sapientissimi Thucydidis auctoritate præsertim objecta Stellinus oppugnat, ac tamquam clavo clavum extrudit.

Quæ huic continens est disputatio ostendit beatum esse neminem posse, qui bonis quidem ceteris abundet omnibus, at amicis careat. Is etiam ab Aristotele (*g*) pertractatus locus est: verum si quis Stellinianam lucubrationem cum Aristotelea conferat, illam plurimum huic præstare non diffitebitur. Non enim hæc modo Stellinus perfecit, ut quæ sicce pro suo more tenuiterque Aristoteles scripsisset, ipse læta quadam ubertate atque amplitudine tractaret; quæ

(*g*) L. 9. Ethicor. c. 11.

quæ nonnullis infuſcata tenebris reliquiſſet, luce perfunderet; quæ non ſatis luculenter digeſſiſſet, pulchriorem in ordinem adduceret; ſed tam multa præterea addidit, tamque præclara, nihil ut reliqui feciſſe videatur, quod ad abſolutam propoſitæ quæſtionis tractationem pertineret.

Decima vero acroaſis in eo vertitur ut palam faciat quid propoſitum Plato habuerit in eo Dialogo, cui Lyſidi nomen eſt. Nam Platonis libri duo in genera (*b*) tribuuntur, quorum unum id attributum habet muneris, ut inſtituat; alterum, ut verum perveſtiget. Iam eorum, qui inſtitutionem ſpectant, alii in contemplatione verſantur, & naturales vel logici ſunt, alii actionem reſpiciunt, & morales ſunt aut civiles. Qui vero diſquiſitioni dant operam, hi etiam multas habent ſubjectas ſpecies, quas nihil eſt cur omnes ſingillatim recenſeam. Illud ſatis fuerit, ſi dixero, quoſ-

(*b*) Laert. l. 3. ſegm. 49.

quoſdam ex iis μαιευτικοὺς fuiſſe a veteribus appellatos, quod in iis Socrates obſtetricis quodammodo munere fungens (*i*), quæ excogitare ipſi per ſe adoleſcentes poſſunt ac veluti progignere, ea, injectis dubitationum initiis, tamquam doloribus quibuſdam partum præcurrentibus, paullatim eliciat; quoſdam autem πειραστικοὺς, ſive ex iis, quæ reſpondentur ab eo, qui quidpiam affirmat, ei contraria, quod affirmat, eruentes. Quod igitur ad Lyſidem attinet, ſi quis de hoc dialogo ferre judicium velit ex iis, quæ de eo docti quidam viri conſcripſere, is in contraria diſtractus, quam ſibi in ſententiam ſit eundum, prorſus ignoret. Illum enim e recentioribus Serranus ethicis, Claudius vero Florus (*k*) logicis dialogis annumeravit. Contra antiqui ſcriptores Thraſylaus (*l*), Laertiuſque Dioge-

(*i*) Σωκράτης ἐνδιδοὺς ἀρχὰς ἀπορῶν, ὥσπερ ὠδίνων, τοῖς νέοις ἐπήγειρε καὶ ἀνεκίνει τὰς ἐμφύτους νοήσεις. καὶ τοῦτο μαιευτικὴν τέχνην ὠνόμαζεν. Plutarch. in Quæſt. Platon. ſub init.

(*k*) Diſſertat. in Platonem. (*l*) Apud Laert. l. 3. ſ. 56

genes (*m*) hunc uterque librum ad ſecundum pertinere genus arbitrati ſunt, quippe quem μαιδυτικὸν uterque eſſe autumarint. At Stellinianam lucubrationem qui legat; is haud diu pendebit animi. Stellinus enim totam dialogi ſeriem paucis complexus, nihil in eo quidquam a philoſopho decerni, ita perſpicue declarat, ut quæ verba de Platone dixiſſe Socratem ferunt, cum ipſum hunc librum recitari audiſſet (*n*), Ἡράκλεις, ὡς πολλά μου καταψεύδεθ' ὁ νεανίσκος· *Dii immortales, quam multa mentitur de me adoleſcens!* eadem Plato, ſi reviviſcat, de Serrano, qui decreta ex eo dialogo multa exſculpſit, dicturus videatur. Quod vero Serranus ea Platoni affinxit, quæ nuſquam ſunt, id licet ineptum plane ſit, ferendum tamen quodammodo eſt, ſi cum iis conferatur, quibus ſuas in Lyſidem adnotationes concludit: ait enim Socratem πειραστικῶς diſputaſſe. Sane quis ferat, hominem in Plato-

(*m*) L. 3. ſeg. 51. (*n*) Laert. l. 3. ſegm. 35.

tone tamdiu volutatum vim ac notionem ignoraſſe vocabuli πειραστικῶς, quam nos paullo ante ex Ariſtotele (*o*) attulimus; tum vero neſciſſe in iis, quæ in utramque partem diſputantur, rem nullam aperte judicari? Multum profecto a Serrani levitate abeſt Florus. Nam etſi perperam feciſſe videatur, qui logicum eſſe Lyſidem dixerit; tamen, ſi hominis verba rite perpendantur, & ex ſermonis contextu æſtimentur, liquido conſtabit, eum non in ea fuiſſe ſententia, ut putaret logicum aliquod decretum in Lyſide ſtatui, ſed dialogi tantummodo ſummam reſpexiſſe, quæ potiſſimum in eo continetur, ut, ſi minus præceptis, certe exemplis doceat, diu multumque explorandas res ei eſſe, qui vera ſecernere a falſis velit.

In ea, quæ hanc excipit, lucubratione

mul-

(*o*) Πειραστικοὶ δὲ (λόγοι) οἱ (συλλογιστικοὶ ἀντιφάσεως) ἐκ τῶν δοκούντων τῷ ἀποκρινομένῳ. Ariſtot. lib. 1. de Reprehenſ. ſophiſtar. c. 2.

multas Stellinus videndas exhibet vitiorum ac virtutum formas ex voluptatis aut existimationis studio, opibusque harum vel alterutri vel utrique addictis efflorescentes. Has autem formas, ne, si Theophrasti (*p*) ritu finxisset, in unum ea colligens, quæ vulgo usuvenire mortalibus solent honorem aut voluptatem misere depereuntibus; nemine proposito, qui earum rerum veritatem factis suis comprobarit; eæ vel ex scriptoris magis ingenio, quam ex veritate expressæ viderentur, vel levius animos afficerent, quam ut insidere in iis penitus possent, ex historia deprompsit. Exempla scilicet in medium affert illustrium virorum ita ad rem apposita, nihil ut fieri aptius possit. Atque in hoc quidem prudentiæ & eruditionis, in eo autem ingenii luculentum edit specimen, quod, re subinde ab exemplis ad disserendi subtilitatem traducta, eorum, quæ narravit,

sol-

(*p*) In Characteribus Ethicis.

ſollerter cauſſas ex humani animi penetralibus expiſcatur evolvitque : ut quiſquis ex rerum ſive abſtruſarum cognitione oblectamentum quærit , ſive ad vitam agendam conducibilium præceptione utilitatem , habeat unde expleatur .

In duodecima diſputatione docet Stellinus iccirco veterum ſe philoſophorum ſententias de vita & moribus ex principiis apta cujuſque propriis in ſeptimo Ethices libro expoſuiſſe , ut pateat primo , ſæpe philoſophos , cum verbis inter ſe congruant , re tamen valde diſſidere ; deinde exhauſtas eſſe a veteribus eas compoſitiones omnes , quas principia morum ſeu vera ſeu falſa rationis humanæ viribus inveſtiganda aut fingenda ſuppeditare poſſunt. Atque ad primum quod attinet , id unico tantum exemplo confirmat , & res quidem ipſa pluribus non eget. Quod vero ad alterum ſpectat , majus hominem quiddam animo concepiſſe crediderim , quam quod reapſe præſtitit. Quoniam enim ea omnia

ſummatim capita attigit, ex quibus veteres philoſophi ſuam de moribus doctrinam nexuere; quod de uno fecit, idem videtur de reliquis omnibus ſingillatim capitibus facere voluiſſe, ut ſcilicet in medium afferret recentiorum hominum ſententias, quarum cum veteribus facta contentione, eas ex antiquitate depromptas oſtenderet. Equidem homini pene ſubiraſcor, quod cum eſſet unus omnium ad hanc rem maxime idoneus, quippe cui veterum juxta ac novorum philoſophorum ſcripta explorata erant omnia, in ipſo incepti ſui limine ſubſtiterit. Iuvaret enim plurimum multos cernere graculos, qui ſeſe pavonum pennis ornaſſent, eoque ornatu induti fucum imperitis feciſſent, tandem furtivis nudatos coloribus ſuam prodere inopiam, ac ſpectantium riſui ſibiliſque objici. Debetur hæc profecto iſtiuſmodi nebulonibus pœna: ſiquidem ut honeſtum eſt ingenuique pudoris plenum fateri, ſi cui aliquid debeas; ita nihil turpius liberoque homine in-

indignius, quam ſi quis in partam ſibi ab induſtrio quopiam viro ſuis laboribus ſuoque ingenio laudem invadat, fucorumque more, qui, ut eſt apud Virgilium (*q*), immunes ſedent aliena ad pabula, impendio ſuo nullo alienis fruatur bonis. Quamquam non eſt quidem cur de Stellino tantopere queramur, quod inchoatum opus non perfecerit. Quam enim hic provinciam vix dum ſuſceptam conſilii quaſi pœnitens depoſuit, eam in Ethicæ libris toties cepit, quoties capiundæ occaſionem nactus eſt.

Lucubratiunculam hanc proxime ſequitur epitome ejus Platonis libri, qui Philebus inſcribitur. Erunt fortaſſe, qui genus hoc ſcripturæ leve quiddam, nec ita magna laude dignum iccirco exiſtiment, quod ejuſmodi qui labores ſuſcipiunt, iis nihil ſit de ſuo afferendum, ſed dumtaxat fuſe ab aliis dicta breviter ſtrictimque dicenda. Sed

(*q*) Georgic. l. 4.

hi velim cogitent, Philebi auctorem Platonem esse, eum videlicet philosophum, cujus scriptis tum acute inventa, tum dicta subtiliter, tum vero Socratica in contrarias partes differendi ratio, tam cæcam sæpe noctem offundit, ut ægre admodum non pluribus modo in locis germana hominis sensa pervideri, sed de ipsa quandoque rei summa judicari recte possit, dispicique quorsum tandem ille spectaverit. Quod cum ex eo dialogo scire licet, de quo nuper verba fecimus, tum etiam ex aliis nonnullis, de quibus sua in Ethica Stellinus disserens (r), non Serrani modo, sed Ficini etiam, Scaligeri, Clerici, Dacerii, aliorumque præstantium virorum somnia retegit, qui omnes nubem interdum pro Junone amplexati, quam longissime aberrarunt a philosophi mente, & Græcarum litterarum, Platonicæque sapientiæ expertibus sua ipsi commenta, tamquam puros pu-

(r) Vide Præfat. ad lib. Ethicæ 3.

putosque Platonis sensus venditarunt. Quæ cum ita sint, gratiæ profecto ingentes habendæ Stellino sunt, quod id sibi sumpsit negotii, ut Philebum paucis complecteretur. Cum enim ingenio polleret acerrimo, omnique doctrina apprime erudito, &, quod caput est, Platone jam inde ab adolescentia mirifice delectatus plurimum in ejus versandis libris operæ studiique collocasset; metuendum profecto non est, ne philosophi sensa non rite assecutus sua nobis pro alienis obtrudat. Neque vero iis se finibus Stellini industria continuit, ut satis habuerit Platonicam hanc disputationem in pauca conferre. Nam & obscuris sæpe locis adhibuit lucem vel suo ipse marte, vel antiquorum interpretum, ipsiusque adeo Platonis, qui eadem pluribus sæpe in libris tractat, subsidio advocato; & si quid aliquando animadversione dignum offendit, lectorem suum tantisper morari, cum eoque id communicare non prætermisit. Hujusce generis ea sunt, quæ adnotavit, ubi

quam boni naturam Socrates ſtatuerit, indicat. Nam cum neſcius non eſſet, diſputari a multis, omnia ne illa, de quibus diſſerit, in medio reliquerit Plato, an aliqua habuerit decreta, magnum eorum ſententiæ momentum addit, qui poſtremum hoc contendunt. Quæ vero de Philebi epitoma a me dicuntur, ea & de Lyſide dicta volo: eumdem enim morem utrobique Stellinus ſervavit, nihilque quidquam præteriit, quod aut ad Platonem declarandum conduceret, aut noſtra ſcire intereſſet.

Vltimo loco cauſſam quærit Stellinus, cur Ariſtoteles, cum de voluptate libro Ethicorum ſeptimo multis diſputaverit, de eadem in decimo rurſus diſſerat. Res profecto ipſa per ſeſe (dicam enim quod ſentio) tanti non erat, ut ejus inveſtigandæ labor ſuſciperetur. Sed cum illud magnis viris tribui ſoleat, ut nihil temere feciſſe putentur, ſed omnia ratione & conſilio; eapropter quicumque Ariſtotelis libros de

mo-

moribus explanandos ſuſcepiſſent, faciendum ſibi eſſe exiſtimarunt, ut in philoſophi mentem inquirerent. Ne itaque aut inductæ jampridem conſuetudini repugnare Stellinus velle videretur, philoſophi & ipſe interpres & explanator, aut nihil afferre novi poſſe; ſuam ne in tantula quidem re diligentiam induſtriamque paſſus deſiderari, poſtquam illuſtrium quorumdam virorum ſententias attulit, his excogitatam ab ſe ſapienter, ut ſolet omnia, rei expediundæ rationem ſubjicit.

Hæc mihi, quæ erant Stellini reliqua de moribus ſcripta edituro, præfari viſum eſt. Atque ex his, opinor, id facile apparebit, me, cui propoſitum illud eſt, ut populari meo optime, dum viveret, de me merito gratiam referre ſtudeam pro immortalibus ejus in me beneficiis, quando aliter non licet, famam ipſius gloriamque amplificando, ipſum mihi conſtare. Etſi enim qui in manibus ſunt morales hominis libri tantum illi videantur

ce-

celebritatis allaturi, ut vix majus aliquid expectari possit; tamen ex iis etiam, quæ nunc evulgamus, non parum ei profecto laudis accedet.

Quid ſit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non,
Plenius & melius Chryſippo & Crantore dicit.

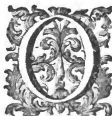
Horat. Epiſt. 2. l. 1.

IACOBI STELLINI
LVCVBRATIONVM
ETHICARVM
LIBER SINGVLARIS.

LVCVBRATIONVM
ETHICARVM
LIBER SINGVLARIS.

CAPVT I.

Quo pacto opiniones bonorum & malorum, semel in animum illatæ, in eo penitus insideant ac dominentur.

I. 

Piniones illæ rerum expetendarum aut fugiendarum, quas a sensibus inchoatas, atque imaginatione perfectas & absolutas, intus asservamus, si qua forte mentis agitatione depromptæ, sive pulsu exteriori commotæ prodeant, excitari debet in animo sensus, & motus in corpore quidam extraordinarius, qui diversus est pro varia cujusque affectione, varia rerum indole, varioque respectu, quem ad quemque res habent, quarum aut extrinsecus obla-

ta ſpecies, aut animi voluntate & nutu revocata & educta ſit. Nam quidquid ita comparatum eſt, ut antecepta quadam opinione conciliatus ei quis, aut alienatus ab eo ſit, illud ab animo recognoſci porro non poteſt & retractari, quin animum aliqua ſive hilaritate quaſi diffundat, ſive triſtitia quodammodo contrahat; neque lætari animus aut angi poteſt, quin corporis habitus immutetur, aliuſque ſuccedat, qui cum animi ſtatu novo congruat, eique ſubſerviat. Siquidem ea præcipue conditione corporis animique fœdus inſtitutum a natura fuit, ut numquam pars altera deſerat alteram, aut ab ea deſeratur; ſed vicem reddat utraque repoſcenti, magnaque conſpiratione atque conſenſu uno non opportunam magis operam, quam fidelem, ad utilitatem communem conferat. Ea vero motuum conjunctione viriumque concordia confirmari debet ac prorogari ſtatus is animi, quicumque ſit: & cum nihil in eo ſtatu ſive læto ſive moleſto diſcrepans ac repugnans animadvertatur, is unice convenire videtur; animumque ſibi quadam illecebra conciliat, ac jucunde detinet. Quare cum animus ex ipſa moleſtia ea, qua demittitur aut aſpere tangitur, obverſante mali cujuſpiam opinati ſpecie,

ſua-

ſuavitatem quamdam exprimat, ac dolorem eum eſſe juſtum ac debitum ipſe ſibi perſuadeat, aliiſque perſuaſum eſſe debere cenſeat; ea de cauſſa, niſi qua nova cogitatione motu corporis apto corroborata ſeſe in animum ingerente depellatur, de ſtatu illo neque dimovet ipſe ſe, neque facile dimoveri ab alio patitur: immo vero, ſi forte quis accedat id experturus, palam eum averſatur ac reſpuit, quippe quem injuſte facere, vimque ſibi præter æquum inferre putet.

II. Quoniam autem ad ſenſum hunc voluptatis aut ægritudinis ſymbolam una ſuam corpus animuſque conferunt, ideo quo tum illa boni ſeu mali opinio, quam affert animus, altius inſidet, ac boni malive gravioris ſpeciem inductam habet; tum corpus eſt aptius ad permotiones eas, quibuscum voluptas aut ægritudo conjunctæ ſunt; eo vehementius utraque intenditur, ac diutius inhæreſcit, perinde tamen ut indoles ac natura diſſimilis affectionis utriuſque ſinit. Nam fere penitius in animo diutiuſque triſtitia permanet; latius autem effunditur, ociuſque lætitia deferveſcit. Cum enim partium corporis intimarum vires exultans hæc redundanſque latius diſpergat, effuſiuſque prodigat; illa contra revo-

cans ipſa ſe recedenſque ſparſas in anguſtum colligat, & collectas ad uſus vitæ neceſſarios parce reſtricteque promat; altera, viribus neceſſariis exhauſtis ac diſſipatis, brevi tempore defatigata reſidet ultro ac deficit; altera, repreſſis & reſervatis, quippe quæ paucis indiget, eo ſerius defuturis quo parcius inſumptæ ſunt, ad multum tempus durare poteſt.

III. Atque ad opinionem quidem altius inſerendam, & eorum, quæ prodeſſe nobis aut obeſſe opinamur, ſpeciem amplificandam cum multa concurrant; præcipua tamen vis eſt ipſa imaginandi, quæ cum magna ex parte pendeat a corpore, ab eo varie modificata temperaturam ejuſdem ſequitur. Quare vel clara aut confuſa, vel debilis aut efficax, vel ampla & ferax, vel anguſta ſterilisque eſt. Claritas oritur ex humorum puritate ad motum ac ſenſum alacri, conjuncta cum apta diſtincteque diſpoſita ſtructura cerebri; vehementia roburque pendet ex eorumdem humorum ubertate & copia; fœcunditas & amplitudo manat ex magnitudine cerebri, quo continentur imagines. Quæ vero vim augent imaginandi, ſunt ea pariter ad motus animi vehementiores excitandos accommodatiora,

ne-

neque alterum umquam ab altero dissociari solet. Cujus est igitur sanguis purior uberiorque, ac fibræ subtiliores atque mobiliores, ejusdem esse pariter imaginatio vividior acriorque debet: ob eamque caussam rerum hilaritatem afferentium atque optabilium objectas species augere mirum in modum atque ornare solet; eaque facile fulgore quodam involvere, quæ labem iis aliquam inferre possent; seu dissipare quidquid aliunde iis accesserit incrementi commentitii, seu fucum iis inductum eluendo, quidquid est insiti vitii retegere. Cui contra crassior & impediens ipse se sanguis, ac fibræ duriores ægreque mobiles obtigerunt, ejus est angustior imaginatio, lentiusque commovetur: sed commota diu viget, cum de statu difficile deturbari queat: quocirca quæ bona sunt, ea longe contractiora; quæ mala putat, ea numquam non immodice dilatata cernit; non secus ac si quispiam nocte sublustri contueretur umbras eas, quæ a corporibus undique varie dispositis, & varia forma præditis, in quæ forte lumen incidit, emissæ miras insolitæ magnitudinis homini meticuloso figuras exhibent. Quo fit, ut quemadmodum ad ampla & læta comparatus, cum quasi perpetua versetur in

luce, nihil non illuminatum ac pulchrum videt: ſic ad anguſta ac triſtia proniori, tamquam undique tenebris implicato, deformata videntur ac nebuloſa omnia. Qui fibras denique laxiores & molliores, & ſanguinem æquo dilutiorem ſortitus eſt, omnia remiſſius imaginatur; in eoque nulla boni malive eximii inſignita neque altius imprimi forma, neque diutius inſidere poteſt. Quamobrem incurſu rerum extrinſecus oblatarum leviter admodum impellitur; eoque reſidente, ſublabitur continuo, ac rurſus hebeſcit & languet in otio.

IV. Quæ vero vim augent & intendunt imaginandi, vel remiſſam aut anguſtam reddunt, ad motus ea pariter excitandos acriores aut ſegniores, leniores aut obſtinatiores accommodata ſunt; alterumque numquam ab altero diſſociari ſolet: quare qui recte norit alterutrum, ambo noſſe dicendus eſt. Quoniam autem ut ex eadem utrumque cauſſa manat, iidemque gradus & proceſſus utriuſque ſunt; ita pariter connexum utrumque eſt, & multa redundant ex altero in alterum; ideo ſicut opinio boni cujuſpiam antecepta ſponte in animo exſuſcitata corpus excitat, ipſumque majus ad res eas gerendas facit, quas imbibitæ

opi-

opinioni quisque peropportunas esse prænoverit ; sic vicissim corporis agitatio aliqua , temere fortuitoque illata rei cujuspiam incognitæ pulsu improviso, commovet opinionem ei similem, quacum ipsa ea corporis agitatio conjungi antea consuevit. Ac si conjuncta denuo recurrit cum recenti opinione hac , eam altius infigit in animo; neque postea, si sæpe renovata sit, umquam deserit , aut obliterari finit. Si forte igitur accidat, ut corpus, cum pulsu externo cietur, ita sit affectum, ut affici solet, cum gaudet aut dolet animus; ea res , quæ in sensus incurrens affectionem hanc in corpore nanciscitur , habetque comitem, numeratur in bonis aut malis ; eaque opinatio in mente penitus inhæret , atque inveterat , nisi contrario motu comitante rem eamdem , ubi rursus objecta sit, in tempore depellatur , aut aperte repugnet opinionibus iis , quæ jamdiu quasi civitate donatæ pari cum veris & æquo jure quodammodo vivunt. Atque ex eo fonte plerumque manant aversationes illæ vel propensiones, quibus alienatos a rebus quibusdam nos , aut eisdem conciliatos ante deprehendimus , quam quidquam in ipsis animadversum fuerit , quod incommodum nobis aut utile futurum sit . Quarum quidem as-

affectionum quia caussa latet, aut afferri nulla posse videtur, hæ quodammodo genus ementita naturalium in censum irrepere solent, facile nobis id patientibus, ac libenter etiam assentientibus, quippe qui nequitiæ nostræ ac inertiæ paratum expeditumque perfugium occludi nolumus; & nostra magni referre putamus, aliquid esse, cui quo jure quaque injuria, si quid aut stulte opinamur, aut perperam appetimus, attribuatur, ut oblata forte visa pervestigandi penitius, & assensionem appetitionemque diutius sustinendi, labor is esse videatur, a quo sine culpa supersederi possit, cum aut supervacaneus aut irritus futurus sit. Quo fit, ut affectiones animi vitiosas fere homines ab se dejicientes in naturam exonerare soleant.

V. Quemadmodum autem insita desidia factum est, ut errorum nostrorum originem refundamus in ipsam naturam, quæ neque in potestate nostra sita est, neque nos umquam deserit, cum natura cujusque sit illud ipsum, quod quisque sumus; ita vicissim, eo principio constituto, desidia ipsa perpetuatur, augetur, & nihil ea quidquam sibi timet in posterum: cum quod antea videri potuisset imprudenter inconsiderate perverse factum, id postea, non suadente modo, sed & impel-

pellente natura, fieri exiſtimetur. Nam in ea re, cujus omnino cauſſa nulla cernitur, obſcuritas ipſa monet eſſe perquirendi, judiciique ſuſpendendi, locum: id autem fidenter admittitur, cujus eſſe certam compertamque cauſſam perſuaſum ſit; & defendi poſſe non dubitatur, quidquid ea poſita cauſſa ratiocinando recte deducitur. Quare minime mirum eſt, ſi tanta colluvies errorum in vitam effuſa ſit, & qui velit tam fœdos dominos de mentibus hominum dejicere, tamquam poſſeſſionem jampridem occupatam movere qui cogitet, iniquus putetur, & qui conetur, ſeditioſus ac turbulentus. Senſus enim eos intulerunt, imaginatio propagavit, & locum addixit cuique ſuum; motus animi corporis univerſi copiis inſtructi communiunt, augentque viribus, animoſque ſufficiunt; ignavia mentis omni ſollicitudine ac metu liberat; demum ratio patrocinio ſuo defendit oblita ſui, quippe quæ commodius arbitratur, eos armis a ſenſibus, imaginatione, motibus animi, ſocordiaque ſubminiſtratis ſine labore ullo tegere, quam ſuis non ſine aliqua difficultate promendis evertere, tanta conſpiratione virium obnitente.

CA-

CAPVT II.

De Intelligentia.

I. INtelligendi facultas ceterarum omnium præstantissima est, in eaque præsertim sese divina mentis virtus exerit, animique nobilitas & excelsitas elucescit. Nam insidet in ea ratio, sine qua nihil esset aliud humana vita, quam magna confusio, seditioque turbulenta cupiditatum. Nam, ut inquit in Republica Epicharmus (*a*),

Ὁ λόγος ἀνθρώπους κυβερνᾷ, καὶ τρόπον σώζει μόνος.

Ratio mortales gubernat: ratio mores continet. Vt autem intemperati cæci præcipitesque motus animi vim sequuntur imaginandi, quæ permiscet inter se licenter formas a sensu traditas, ac miris fingit refingitque modis; sic intelligentia dux est voluntatis, quæ notionibus rerum perspicuis explicatisque regitur, ac regere debet cupiditates,

(*a*) In Excerptis Grotii.

tes, quæ confusis excitantur visis, animumque de statu dejiciunt. Quippe, ut ait Epictetus (*b*), sola facultas rationalis vim habet cognoscendi semetipsam, quid sit, quid possit, & quanti æstimanda nobis obtigerit, & alias facultates omnes, quarum est nulli datum, sese ut contempletur, ac tamquam aut sinceram probet, aut adulterinam improbet. Idem rursus (*c*), *Visu*, inquit, *auditu*, *ipsa vita*, *vitæque adjumentis homini præstantius aliquid a Deo tributum est*, *quod iis utatur*, *ea tamquam ad obrussam exigat*, *&* *pretium cujusque statuat*. Porro scientiæ ratio sedes est; immo nihil aliud esse scientia dicitur a Maximo Tyrio (*d*), quam firmitas rationis, quæ per eadem constanter & recta progreditur, cognata venatur, dissimilia secernit, componitque similia, propria conjungit, confusa distinguit, ac separat aliena: demum inordinata redigit in ordinem, & quæ parum inter se congruunt, apte quadrat, & accommodata efficit. Quocirca libro secundo Manilius id rationi tribuit, ut a vero neque aberret ipsa, neque abducat alios:

Nam

(*b*) Arrian. l. 1. c. 1. (*c*) Id. l. 2. c. 23. (*d*) Differt. 11.

Nam neque decipitur ratio, neque decipit umquam:
ac libro quarto vires ejus ornate prædicat:

Ne contemne tuas, quasi parvo in corpore, vires.
Quod valet, immensum est. Sic auri pondera parvi
Exsuperant pretio numerosos æris acervos:
Sic adamas, punctum lapidis, pretiosior auro est:
Parvula sic totum pervisit pupula cælum:
Quoque vident oculi, minimum est, cum maxima cernant.
Materiæ ne quære modum, sed perspice vires,
Quas ratio, non pondus, habet. Ratio omnia vincit.

Ac si ratio subinde perverti motibus turbulentis videtur, nihil ei tum aliud obvenire dici potest, quam quod ab Epicteto (*e*) visis animi, virtutibus, artibusque obvenire dicitur. *Qualis*, inquit, *est aquæ plena situla, talis est animus: qualis lux est Solis in aquam incidens, talia visa sunt. Itaque cum aqua commota est, videtur & lux moveri, nec movetur tamen. Sic ergo si quis cæcutiat, non artes & virtutes confunduntur, sed spiritus, in quo insident; eoque sedato, tranquilla prorsus illa pariter & quieta erunt.*

II.

(*e*) Arrian. l. 3. c. 3.

II. Porro cum animus id a ratione habeat, ut verum assequi possit, ab ea pariter id habet, ut virtutis sinceræ, & appetitionis ordinatæ compos sit. Neque enim aliud, quo virtus paretur, instrumentum est, quam ratio vera, qua, ut ait (*f*) eleganter Maximus Tyrius, acuitur accenditurque animus, & ignarus discit, discens percepta conservat, conservans ad usum traducit, ad usum traducens haud aberrat.

III. Quæ cum rationi proposita tanta sint, ejus ipsa per se cultura diligens & assidua permagni momenti est; tum vero ob id etiam est maxime necessaria, quod, ut ait Rhetor (*g*) idem philosophus, arduum est invenire rationem veram; cum id humano animo sæpe accidat, ut ob ipsam ingenii quamdam abundantiam inops ab judicio plane sit. Præterea tanto plus ad eam rem industriæ conferri debet atque operæ, quanto plures avocationes ab ea distrahunt, & negligi sæpius in vita communi solet, occupata nimirum obsidentibus undique blandimentis ad illiciendum animum omni artificio compositis. Nam vulgus ho-

(*f*) Diss. 22. (*g*) Diss. 4.

hominum, omissa fere parte sui potiore atque diviniore, sensus unice, sensibusque cognatam imaginationem excolit, & horum illecebris ac præstigiis irretitum ætatem potiorem agit, in eisque consenescit. Statum hunc infimum rerum humanarum, & gradus alios editiores Plotinus (*b*) ordinate descripsit, ipsisque subjecit oculis. *Homines*, ait, *cum sensus ante quam mentem habeant expeditos, & in res expositas ubique sensibus volentes invitique subinde incidant; alii consistunt in his, atque has expetendorum primum ac supremum esse rati, bonumque decernentes esse quod in iis jucundum, & malum quod in iis molestum sit, optime sibi consuluisse putant, si altero comparato, depulsoque altero, vitæ curriculum expleant: & qui sibi vim mentis & rationis inter hujusmodi genus hominum eximiam & singularem attribuunt, adeptione jucundi, molestique fuga munus terminari statuunt omne sapientiæ, haud secus affecti atque aves ponderosiores, quæ præda multiplici prægravatæ, quamquam alis ad volatum instructæ sint, altius efferri nequeunt. Alii vero,* quos

(*b*) Enn. 5. l. 9.

quos ipsa pars animi melior a voluptate revocat ad honestum, nituntur quidem ex inferioribus, ac sese nonnihil evehunt; sed cum intueri superiora nequeant, ac nihil habeant, in quo sistant vestigium, simul cum ipso virtutis nomine relabuntur in actiones electionesque rerum inferiorum, ex quibus evolare connitebantur. Tertium demum est genus hominum vere divinum, qui robore mentis firmiore, & acumine subtiliore præditi lucis supernæ vim sustinere possunt, ideoque caligine superata rerum fluxarum, alacriter eo constanterque involant; ac tamquam cives ex longinquis erroribus patriæ legitimæ restituti, fruuntur ea regione, quæ veritatis domicilium, ac sedes natalis animorum est.

IV. Ii vitæ gradus ex Platonis libro de Republica nono ducti sunt, ubi de vera fucataque voluptate luculenter agit. *Censes*, ait, *esse quidpiam in natura summum, infimum, medium? Censes aliquem, cum ex infimo fertur ad medium, aliud arbitrari, quam sese ad summum evehi? stantemque in medio, dum oculos eo deflectit, unde venerat, opinari se alibi, quam in summo esse, cum ab eo procul absit, ut quod est vere summum pervideat? Itaque prudentiæ ac virtutis expertes homines ac sensibus dediti feruntur deorsum, ac*

rursus ad medium usque se efferunt , & circum ista oberrant per omnem vitam ; altius autem numquam evadunt , neque suspiciunt quod vere summum est , neque sese ad superiora tollunt , neque re ulla vera implentur , neque stabili puraque voluptate potiuntur. Vbi partium aliqua nostri superat alias , id continuo fit , ut & ipsa voluptatem sui propriam non inveniat , & alias cogat voluptatem alienam & a vera dissitam consectari. Quod in primis efficiunt quæ a scientia & ratione maxime distant ; distat autem a ratione maxime quod a lege distat atque ordine. Contra quæ scientiæ rationique obtemperant appetitiones, & sequuntur assequunturque voluptates, quas ipsa ratio concedit , adipiscentur verissimas voluptates , quatenus appetitionis uniuscujusque natura verarum voluptatum capax est, quippe cum veritati pareant , ac voluptates attingant sui proprias. Nam quod est cuique optimum , id est & maxime cujusque proprium.

V. Tribus hisce gradibus continetur quidquid est hominum. Primum occupant ii , qui libidinibus serviunt corporis. In duobus posterioribus illi locati sunt , qui sapientiam colunt atque prudentiam intelligentia duce. Altera quippe intelligentia ea est , quæ versatur in rebus idemtidem mu-

mutari ſolitis; altera, quæ ſempiterna eodemque ſemper modo ſe habentia contuetur. Illam adhibent in primis ii, qui civilem vitam agunt, ac de rebus agendis deliberare perſæpe ſolent: hanc ii, qui philoſophi nuncupantur, ac ſe totos ad veri ac boni perveſtigationem contulerunt. Ipſum id Ariſtoteles antea docuerat. Nam libro Ethicorum ſexto (*i*), qui totus eſt de virtutibus in intelligendo poſitis, cum prius duas eſſe partes animæ poſuiſſet, ratione præditam alteram, alteram expertem rationis; nunc eodem modo rationis participem dividit, ac facit utramque ratione præditam; quarum altera res ejuſmodi contemplatur, quæ neceſſariæ ſunt, & ſe aliter habere nequeunt; altera conſiderat ea, quæ contingentia ſunt, & ſe aliter habere poſſunt. Illam appellari recte putat ἐπιστημονικὴν *ſcientiæ compotem*; hanc autem λογιστικὴν, ſive βουλευτικὴν *ratiocinatricem*, ſive *deliberatricem*; nam rationibus colligere quid, atque dellberare, prorſus idem ſunt. Nam æque ratiocinatio atque deliberatio in contingentibus occupatur, cum nemo deliberet de

B 2 iis,

(*i*) Cap. 1.

iis, quæ ſe aliter habere nequeunt. Vtriuſque facultatis opus eſt veritas; at ratiocinatricis atque deliberatricis id peculiare eſt, ut ejus veritas cum appetitu recte congruat, nempe ut idem & ratio affirmet, & appetitus perſequatur.

VI. Vt autem deliberantis virtus prudentia eſt, ita contemplantis ſcientia. Ingenii ad prudentiam natura comparati vires graviter expreſſit Thucydides (*k*) in Themiſtocle, de quo memoriæ prodidit: *Eximia quadam ingenii præſtantia præſentium ac repentinarum rerum, deliberatione breviſſima præeunte, egregius erat æſtimator, & eventus futurarum plerumque conjector optimus; tum quæ in manibus habebat expedire potis erat, ad exitumque perducere; quorum eſſet ignarus, haud ab eo aberat ut ſatis de iis commode judicaret; & in rebus adhuc obſcuris quid melius aut deterius, & quo facto, quove rejecto foret opus, acerrime callideque proſpiciebat.*

VII. Ingenii vero philoſophici naturam graphice Plato deſcripſit libro de Republica ſexto. *Qui vere*, inquit, *& ex animo ſcientiam expetit, ita na-*

(*k*) Lib. 1.

natura institutus est, ut summa contentione annitatur ad id, quod vere est, nec moras trahat in multis hisce ac singulis, quæ videntur esse, & opinione tantummodo quadam adumbrantur; sed ultra progrediatur, neque antea fatigatus expetere desinat, quam attigerit quid unumquodque sit ea facultate animi, qua attingi potest: qua cum adhæserit, & se cum eo, quod vere est, quasi connubio junxerit, intelligentia, ac veritate intelligentiæ sobole, cognoscat alatur & vivat. Quæ vero consequuntur naturam hanc, abunde persequitur eodem libro; nempe necessarium, ait, esse, ut falsum oderit, ac vera diligat, cum qui sapientiæ amore tenetur, ea omnia amare debeat, quæ cognata illi sint. Deinde cum, interea dum cupiditas aliqua vehementer impenseque viget, cupiditates aliæ remissiores esse soleant, & quasi rivuli defluant quo cupiditas acrius excitata trahit; iccirco qui studio inflammato rapiatur ad sapientiam, animi voluptatem expetat oportere, corporis autem oblectamenta despiciat: quare temperantem futurum; qui animo quidquid est divinum & humanum investigare studeat, ab eo nihil esse tam alienum, atque illiberalitatem; neque qui mundi magnificentiam intelligibilis in-



tuetur, omnisque temporis ac naturæ contemplator est, ei magnum quid ista, immo vitam ipsam, videri posse: quare timiditatem & ambitionem ab eo procul absuturas. Qui demum non intemperans, non illiberalis, non timidus, non ambitiosus est, ei nihil esse caussæ cur in rebus contrahendis injustus sit. Quamobrem cui dux est veritas, eum necessario sincerum sequi justumque morem.

VIII. Quæ cum indoles sit hominis ad sapientiam & prudentiam a natura facti, animi perfectio, quamdiu corporis instrumento utitur, in eo sita est, ut quæ numquam mutantur, ac mutabilium exemplum sunt ac regula, penitus introspiciat; & quæ perpetuo fluunt, ea stabili consilio moderetur, &, quantum cujusque natura patitur, ad normam exigat immutabilium. Sed, ut recte Plato monet, partes eæ, quæ inesse in actore rerum atque contemplatore debent, una raro conveniunt, sed oriri plerumque divisæ solent. Nam iis, qui dociles, acuti, memores, ingeniosi sunt, iisque præditi, quæ fere consequuntur hæc, non facile obvenit, ut fortes ac magnanimi sint, & moderata tranquilla constantia consilia pati possint; sed eos impetus ingenii abripit, ac fere

ſtabilitas animi gravitaſque deſerit. Contra ſtabiles animorum habitus, & a levitate alieni, ſicut conſiderati conſtanteſque in rebus agendis, ita ad celeres ingenii motus fere tardiores hebeteſque ſunt; & oſcitantur ac torpent, ſi quando contemplationi rerum a conſuetudine vitæ diſſitarum iis invigilandum eſt.

IX. Quouſque vero progredi poſſe vim intelligendi Platonici exiſtimarent, id paucis Plotinus (*l*) expedit, ubi ingenium inſita indole generoſum ad virtutum perfectionem qua via ducendum ſit indicat. *De omnibus*, inquit, *non opinione, ſed ſcientia tractat, & de unoquoque poteſt dicere quid ipſum ſit, quo ab aliis differat, & quo cum aliis conveniat. Ab errore, qui in ſenſilibus obvenit, diſſitum intelligibili adhæret, in eoque diligenter occupatur, nutriens animum in ipſo veritatis campo, fretum diſtinctione Platonica ad idearum atque formarum diſcretionem, ac rerum definitionem; aſcendenſque ad genera ſumma, & quæ ex his ſunt, ordine nectit, quoad univerſum intelligibile emetiatur, & nexa rurſus in id reſolvens, a quo* pro-

(*l*) Enn. 1. l. 3.

processerat ab initio ; ac tum demum conquiescit, quippe quod, eo cum pervenerit, quietem assecutum est, & in unum redactum nihil ultra quærit ac movet.

X. Quid autem illa sit Platonica divisio, Plato ipse in Phædro docet. Ait enim Socrates : *Eximium opus est, si quis in unam ideam contuens dissipata colligat, ut singula definire possit : ac collecta rursus in species articulatim pro rerum natura dispertiat, ita tamen, ut imperiti coqui more nulla membra frangat.* Hujusmodi divisionum atque collectionum sese amore incensum esse profitetur, quo & intelligendi & loquendi compos sit ; ac si quem forte viderit, qui perspicere pro rerum natura possit unum & multa, genus nimirum, atque partes ipsi subjectas, ejus tamquam numinis cujusdam sese vestigia sequi.

XI. Quare mentis acumen atque profunditas tanto major est, quanto longius in analysi notionum progredi quis potest, sive notiones distinctas in alias simpliciores usque resolvere. Quo autem quis plura distinguit in singulis, eo paratior est ad intuendum, quid cuique proprium sit, & quid cum aliis commune habeat : ex quo fit, ut una notione complecti plurima possit. Quanto ve-

vero notiones solvere magis potest, tanto usque ad genus summum facilius pervenit gradatim. Generum enim alterum alteri porro subjicitur, ut a singulis ad genus maxime universale ascendatur gradibus infinitis, quorum quo plures quis perspectos habet, eo clariores atque distinctiores rerum notiones comparavit sibi. Omnes autem in promptu habere, intelligentiæ nullius, præterquam divinæ, est.

CAPVT III.

Præfatio in secundum Ethicæ suæ librum.

I. EXploratis muneribus facultatum humanarum, rei progressus ordinisque ratio postulat, ut earum limites statuamus, nempe quousque quæque progredi possit interea dum munere suo fungitur, vel quantum operæ ac temporis tribui cuique possit aut debeat. Nam si forte cujuspiam usus eatenus intenderetur, quatenus ipsa per se spectata intendi potest, reliquæ plane exarescerent incultæ ac desides, & una quapiam immoderatius dominante, non modo ceteris spatium deesset ad fungendum munus suum, sed

ejus

ejus ipsius, quæ dominatur, usus corrumperetur, si una præstaret quæ præstanda ab omnibus sunt; vel totum ipsum labefieret, si carendum illi foret opera ea, quæ a partibus singulis afferri debet, ut numeris illud suis expleatur, & conservetur in optimo statu. Nam, ut eos prætermittam, qui omne suum tempus excolendis sensibus tribuunt, & iis, quæ ad corpus unice pertinent, consectandis, illi ipsi, qui deferunt omnia menti, & ita a corpore quasi segregandam putant, ut, quod ait in Phædone Plato, ipsa apud se maneat corpore valere jusso, ac nihil ab ipso participans, neque attingens illud, unice persequatur quod vere est; illi, inquam, ipsi, etiamsi splendida quædam proferant, tamen præter quam quod majora sectantur, quam quæ viribus assequi possint a natura datis, dum hominem efficere student integrum & absolutum, evertunt ac destruunt. Rescindunt enim societatem eam mentis & corporis, qua natura ipsa partes ab se mutuo divulsas devinxit, &, qua rescissa, mens tam distat ab homine, quam elementa singula seorsum ab eo, quod ex elementorum inter se permixtione coalescit.

II. Id autem ex eo fluxit, quod in origine mali dispicienda dum nimis intendere conarentur oculo-

rum

rum aciem, ii quasi dissultantes inania spectra cernerent: nam cum malorum gradus describerent, materiæ primum; secundum formæ, qua materia modificatur; tertium animæ, quatenus ea quidpiam a materia participare putabatur, attribuerunt. *Malum inveniri necesse est*, inquit Plotinus (*a*), *primo in iis, quæ vere non sunt, quasi formam quamdam ejus, quod vere non est; deinde, in iis, quæ permixta cum illo sunt, quod vere non est; demum, in iis, quæ quomodocumque cum illo, quod vere non est, commune aliquid habent.* Vere autem non esse, sive simulacrum quoddam ejus esse, quod est, autumabatur ab his sensile omne, sensiliumque affectio omnis, & quidquid huic aut obvenit, aut ortum tribuit, aut complementum adjicit. Ideo vero materiam esse malum ipsum existimarunt, quod eam considerarent tamquam quid immoderatum, ac nullo termino circumscriptum, informe, numquam non egenum, semper indefinitum, nusquam consistens, omnia undique patiens, insatiabile; quæ non aliunde accidunt ipsi, sed ejus ipsa natura sunt. Quare constituerunt id esse per

se

(*a*) Enn. 1. l. 8. c. 3.

ſe malum, quod ſubjectum eſt & formis, & figuris, & menſuris ac terminis, & nihil in ſe boni poſſidet, præter ornamenta hæc extrinſecus obvenientia. Immo vero materiæ ne ipſis quidem ornamentis his induendi ſui poteſtatem conceſſere. In ea materiæ plane commentitia deſcriptione tam imaginationis intemperantiæ redundantiæque indulſerunt, ut a poetarum nemine ſuperari poſſint. Nam Plotinus (*b*) ex eo, quod materia ſit ipſa per ſe mala, efficere ſtudet, eſſe nullo pacto poſſe boni participem.

III. Porro cum ſtatuiſſent materiam eſſe vi ſuapte malam, naturam etiam corporis, quatenus eſt materiæ particeps, iccirco malam eſſe cenſuerunt, quod inanem ſolum quamdam ejus, quod eſt, ſpeciem præferat, & vita careat, & mutuam inter corpora corruptionem ingeneret, & per corpora temere nulloque ordine vagari ſoleat, & animæ actiones impediat, & numquam non fluens a ſtabilitate conſtantiaque prorſus abhorreat. Animam demum nec ipſam per ſe, neque omnem eſſe malam, ſed irrationalem tantummodo malam fieri pro-

(*b*) Enn. 3. l. 8.

propterea judicabant, quod extra materiam omnino non ſit, ſed immoderationi admiſceatur, & expers ſit formæ, quæ modum ſtatuit immoderatis, quippe cum in corpore materiam habente demerſa ſit. Rationalem autem animam lædi dumtaxat in eo poſſe, quod affectibus, ac materiæ tenebris impedita minus expromptam habeat intelligentiam; neque ſe plane convertat ad illud quod ſemper eſt, ſed inſpiciat id quod oritur interitque, cujus principium eſt natura materiæ mala tam ipſa per ſe, ut id etiam, quod in ipſa non eſt, ſed tantum ad ipſam reſpicit, inficiat impleatque malo ſuo. Quibus poſitis efficere neceſſario debuerunt, animum tum perfectum ac purum fore, cum ab ſe materiam omnem eliminarit, atque ad id, quod interminatum immoderatumque eſt, neque acceſſerit, neque ſe cogitando converterit; ſed intellectu undique circumfuſus ſit. Ex quo demum ultro oritur, (c) hominem præſertim probum non eſſe quiddam ex animo & corpore compoſitum; cumque propterea, qui probus futurus ſit, debere attenuare corpus & infirmare, ut

(c) Plotin. Enn. 1. l. 4. c. 14.

ut appareat ejusmodi hominem esse quidpiam ab externis aliud. Quare virtutem omnem in eo verti tandem, ut animus a corpore sejungatur, animique (*d*) justitiam esse, sese ad intellectum in agendo dirigere; temperantiam, interiorem ad intellectum conversionem; fortitudinem, apathiam ad similitudinem ejus, in quod inspicit extra passionem omnem situm; sapientiam, contemplationem eorum, quæ in intellectu sunt. Qua in mentis a corpore divulsione cumque intellectu conjunctione si quis virum probum non constituerit; eum obtrudere nobis hominem mixtum ex bono ac malo, ex bonoque ac malo mixtam ei vitam tribuere, quippe cui nihil tribuat omnino magnum, & excellentia sapientiæ, bonique puritate dignum.

IV. Grandia quidem & elata hæc, sed ex positione falsa ducta: quod enim a Deo factum sit, esse nullo modo potest ipsum per se malum, neque mens ob ipsum id, quod corpus adjunctum habeat, in malo sita est; & sejunctio illa, quam magnifice efferunt, mentis a corpore naturæ nostræ vires exsuperat, immo vero naturam ipsam re-

(*d*) Id. En. 1. l. 2. c. 6.

repugnantem habet. Etsi enim animus ipse per se consistere possit, quia tamen numquam sine corpore extitit, quod non instrumentum animi est, neque custodia vindex scelerum, sed æque ac animus pars nostri, & functiones animi cum corporis motibus conjunctæ sunt lege naturæ, ac motus hujus vicissim ad ejusdem functiones admirabiliter accommodati; nisi qua vis major intercedat, ipse se ab eo separari minime patitur. Neque vero sine providenti consilio conjunctio ejusmodi instituta est; nam ex ea nova functionum in universo series efflorescit, quæ numquam ex alterutro ab altero distracto proficisci potuisset. Immo necessaria quodammodo fuit illa consociatio naturæ duplicis, intelligentis atque corporeæ, ne rerum continuatio abrumperetur, & progressionis apte cohærentis interscinderentur gradus. Nam, ut præclare Simplicius (*e*), inter ea, quæ semper sursum, semperque deorsum sunt, quædam existerent oportebat media, quæ, ne quid universi perfectioni deesset, extrema inter se quasi conjungerent, nempe ne qua rerum desideraretur compositio,

(*e*) In cap. Epicteti 13.

tio, quæ ex extremis inter se apte colligatis efficipossetposset. Quare non ineleganter appellat hominem Grævius (*f*) Aequatorem Vniversi visibilis & invisibilis, cujus extrema sunt ex altera parte pura corpora, quæ prorsus tenebrosa sunt; ex altera puræ mentes, quæ sunt undequaque illuminatæ; compositum autem ex mente & corpore, quod homo dicitur, retinet medium, & hinc tenebrosum, illinc illuminatum est. Animum igitur cum corpore conjungens rerum effector ac molitor Deus, rem est machinatus, quæ non imperfectum aliquid ac temere fusum ostenderet, sed novum induceret perfectionis genus. Et quamquam vis mentis, dum corpori sese accommodat, aliquatenus contrahatur; id tamen, quod amittit illa de suo, minus est, quam quod ex conjunctis existit utriusque viribus. Minus est enim aliqua rei, quæ jam existat, imminutio, quam ejus, quæ nondum existat, inductio non sine fenore quod acceperit, abundeque redditura, si prudenter exculta sit.

V. Quare non de solvendis iis, quæ naturæ sa-

(*f*) In Cosmologia sacra lib. 2. c. 8.

ſapientia conjunxit, cogitandum eſt, verum de moderando utroque, ut actiones, quæ fluere ex conjunctis debent, ad præſcriptum naturæ exactæ ſint, ejuſque propoſito ſatisfaciant; quod ut fiat, facultatum ſingularum muneribus ſunt limites aſſignandi ſui. Id Plato docuit cum aliis in locis, tum libro de Republica quarto. Nam cum decreviſſet, ut civitatem, ſic hominem quemque tum juſtum eſſe, cum ſuo quiſque munere fungeretur, & munus aliis attributum integrum intactumque plane relinqueret; neceſſarium eſſe porro ſtatuit, ut ſingulæ facultates concentu quodam inter ſe apte conſentiant: quare vim rationis, quæ fere debilior eſt, intendendam; & iraſcentem, quæ vehementior eſt, remittendam eſſe cenſuit. Quæ cum revera didicerint, quæ ſua cujuſque ſunt, concupiſcenti præerunt, quæ facultas animi in unoquoque redundans eſt, & natura inexplebilis; & cavebunt, ne voluptatibus impleatur, ideoque amplificata nimium atque corroborata non agat deinceps quod ſuum eſt, ſed imperare conetur ei, cui nullam imperandi poteſtatem a natura tributam habet; ac vitam eo pacto perturbet & evertat univerſam. Tria hæc qui apte temperet inter ſe, quaſi tres harmoniæ terminos

medium, summum, imum, &, si quæ alia inter ea forte sunt, ea vinculis omnia complectatur, atque adeo unum quiddam e multis effectus sit; & ea lege agat quidquid sive in pecunia comparanda, sive in cultu corporis, sive in publicis negotiis, sive in rebus contrahendis agendum obvenit; is demum virtutem attigit universalem, & perfectionem eam, quæ homini proposita a natura est. Atque concentus ille facultatum, quæ generalis quædam mediocritas appellari potest, fons est & radix mediocritatis ejus, quæ per singulas virtutes funditur, & virtutum omnium civilium constituta ab Aristotele quædam insignita quasi nota est, qua si actio aliqua non obsignata quodammodo prodeat, a naturæ sanctione abhorrere dicenda sit; cum facultatis alicujus ex iis, quæ convenire debent, aut imperfectionem aut remotionem indicet. Sed hæc fusius suo loco. Nunc enim limites facultatum universales investigandi sunt, qui primo ex ipsarum facultatum vi insita definiri debent, ut quo pronior quæpiam ad excessum sit, eo arctius contrahatur, ne reliquis impedimento sit excurrens latius.

CA-

CAPUT IV.

Alia in eumdem librum Præfatio.

I. CVm simus quisque civitas quasi quædam ex partibus multis ac variis coalescens; singulis hisce debetur aliquid, quo fraudari nulla potest, quin eidem injuria quodammodo fiat, unoque consilio naturæ sollertis ac providæ sanctio deseratur. Sicut enim conditori civitatis non eo quidem collineandum est, ut pars ejus quædam eximie felix sit, sed habenda ratio partium omnium, eoque dirigendi cives, ut sui quisque sit operis artifex optimus, & felicitatis accommodatæ muneri suo particeps: sic etiam facultatibus omnibus a natura cuique datis consulendum, & suum cuique tribuendum est, ut hæ conserventur in optimo statu, atque ad hominis perfectionem ea conferant, quæ singulis ascripta sunt, hominemque parent & instruant ad ea, quæ præstare maxima potest; ne subsistendum illi sit infra gradum eum, in quo positus a natura est, idemque plane accidat, quod automati cuipiam accidere solet, si qua forte rota vitiosa

ſit aut ablata. Non ſolum enim eo vitio minuitur motuum eorum varietas ac multitudo, quos opifex, cum machinam conderet, animo deſtinabat; ſed motus etiam ii perturbantur, quos machina rudior explere poſſet inſtrumentis, quæ reliqua ſunt, quod horum conſenſio conſpiratioque depravata vel interrupta ſit.

II. Virtus hæc & vis, quæ facultati cuique ſuum tribuit, & appellari juſtitia cujuſque poteſt erga ſemetipſum, in primis a Platone conſiderata & exculta eſt. Nam libro de Republica quarto Socrates cum oſtendiſſet genera, quæ in civitate ſunt, eadem ac numero paria cujuſque in animo eſſe; colligit ex eo non alia ratione juſtum quemque dici debere, quam qua juſta civitas appellatur. Sicut autem civitas ex eo juſta dicitur, quod cum in ea ſit hominum genus triplex, unumquodque munere ſuo fungitur; ſic quiſque noſtrum juſtus eſt, cum ſingulæ facultates animi, quod ſuum eſt, peragunt. Quæ juſtitia non in actione quidem externa, ſed interiore verſatur, apteque componit animum ipſum, & quæ ſunt animi, ut hic minime ſinat aliena gerere facultates ſuas, & ſua ſibi mutuo præripere munera, ſed apte ac decore dirigat ipſe ſe, ſibi imperet, ap-

pa-

paratu ſeſe omni inſtruat, amicus ſit ſibi, conſentienſque ſecum; tria illa quaſi tres harmoniæ terminos accommodans inter ſe, atque ex multis effectus unus, temperans & compoſitus, omnia convenienter agat vel in opibus acquirendis, vel in cultu corporis, vel in negotiis privatis ac publicis gerendis; juſtam atque præclaram actionem eam exiſtimans, quæ conſervat & perficit habitum hunc, & ſapientiam appellans ſcientiam illam, quæ actioni iſtiuſmodi præeſt; injuſtam contra vocans actionem eam, quæ diſſolvit habitum illum, & inſipientiæ nomen tribuens opinioni, quæ dux eſt ad eamdem. Atque virtus hæc ſanitas eſt, pulchritudo, firmitaſque animi; contra pravitas animi turpitudo, morbus, imbecillitaſque eſt. Nam ut ſanitas inducitur, cum quæ in corpore ſunt, ordinantur ſecundum naturam, interque ſe ſuperantur ac ſuperant; morbus autem innaſcitur, cum præter naturam aliud alii paret & imperat: ſic etiam in animum inferre juſtitiam aliud nihil eſt, quam ita quæ ſunt animi componere, ut ex præſcripto naturæ alterum alteri pareat imperetque; injuſtitiam autem, ut contra naturam imperet alterum obtemperetque alteri.

III. Quæ parendi quidem & imperandi vices ita moderandæ sunt, ut & quod imperat in commune consulat, & quod paret, ex eo bonum suum ad se pervenire sentiat; ac dum obsequendo potiori tribuit quod ejus est excellentiæ debitum, ab eo vicissim accipiat quod suum est ac proprium, & conservari minime tutum posset atque integrum, si quod a sapientiori regendum est, ipsum se turbulente regeret. Nam ratio non debet illa quidem undique sibi corradere facultatum ceterarum opes, &, quod aliis abstulit, intus includere; sed effundere ex se quod habet innatum boni, vel aliunde collegit, idque communicare cum aliis, quæ non mancipii loco, sed socii, habendæ sunt in augenda promovendaque felicitate hominis universi: ut vere dici de ratione possit, quod magnifice magis, quam vere, de Romanis dictum est a Iurisconsulto (*a*) doctissimo, nimirum hisce datum esse, ut gentes non jugo premerent servitutis, sed a ferinis moribus atque immanitate ad veram libertatem, nempe ad honestatem, suis revocarent legibus. *Non enim*, inquit,

(*a*) Gravina Orat. 3. de Iurisprudentia.

quit, *hominibus illi bellum indixere, sed vitiis, atque ut humanitatem homini redderent, arma sumserunt. Quamobrem subjectos illi suos raro nota servitutis inurebant, sed honore amicitiæ, atque sociorum appellatione complectebantur; sæpeque illis a barbaris moribus ad Romanarum legum sanctimoniam traductis, civitatem Romanam aperiebant, & civilium honorum viam: quo intelligerent, non servos a Romanis tot bellis quæri, sed comites atque consortes honestæ vitæ, quæ a victorum legibus cunctis populis proferebatur.* Haud absimili modo rationi non destruendus, sed eximie perficiendus homo est, in ejusque partes ac facultates non ad perniciem ullius, sed ad incolumitatem omnium est imperium exercendum a natura tributum, ut ex collatis omnibus omnium viribus inter se conspirantibus effundatur omne boni genus, quod a mente & corpore industria summa elaborato conjunctis inter se fundi potest. Ex quo fluxit id, quod ajebant quidam, philosophum hominem in omnibus excellere. Quod explicans Dio Prusæensis (*b*), *Recte*, inquit, *ex-*

(*b*) Orat. 71.

cellere oportere philosophum ubique putant ; nisi forte dicunt, quod Eleus Hippias de se predicabat, artes illum omnes scire debere, meliusque secundum artem omnia facere quam opifices. Nam fieri non potest, ut artes omnes calleat philosophus ; ut autem omnia, quæ facturus est, & ipsa ea, quæ ex arte fiunt, si quando illi facienda sint, rectius quam alii faciat, id vero muneris ejus est ; nempe ut sive faciat quid, sive non faciat, id ab utilitate recta numquam discedat, & opportunitatem rerum ipse magis quam artifex exploratam habeat.

IV. Quemadmodum vero Plato hominem totum excolendum esse putavit, & suum facultatibus singulis tribuendum, ne qua vel torpeat inutilis, vel omnia pertrahat ad se, quæ debent in ceteras dispartiri ; sic illi, qui postea Platonici dicti sunt, animum a corpore avulsum existimarunt unice perfici debere ; corporique siquid sit concedendum, non aliter id ei tribui oportere, quam reo cuipiam ad supplicium deputato tribuitur, quod ipsi maligne alendo satis est. Quod cum facerent, perinde agebant, ac si quis universo lucem unice relinquendam arbitratus, auferenda putaret opaca omnia, quæ a luce varie colorata, lucisque calore evoluta, miracula naturæ multi-

pli-

plicia proferunt, augentque mirum in modum multitudinem rerum ac pulchritudinem. Quemadmodum enim lux incurrens in corpora varie figurata, ſpecies exhibet oculis admirabiles, & a corporibus intus admiſſa, calore dum ea fovet, infinitam quamdam rerum varietatem educit ex iis; ſic animus, dum incidit in inſtrumenta ſenſuum atque imaginationis, eademque quodammodo permeat, humanæ naturæ functiones variat atque multiplicat, & quæ ſolus efficere minime poſſet omnia, corporis adjuncti, varieque ab ſe permoti, beneficio promit, ac mirifice quaſi multimodiſque transformatus ſeſe ſubinde alium exerit. Sed iis corpus tam malum eſt, ut numquam fieri bonum, neque boni quidpiam animo afferre poſſit; immo vero (c) malum eſt animus ipſe, ſi corpori quaſi permixtus una cum ipſo patiatur quidpiam, & aliqua in re conſentiat. Quamobrem ut bonum tum eſſe cenſebant animum, cum ſolus agit; temperantem, cum nihil una cum corpore patitur; fortem, cum ſeceſſum a corpore non pertimeſcit; ſic juſtum, cum mens & ratio du-

(c) En. 1. l. 2. c. 3.

ducit, ac cetera interea non reluctantur: quæ justitia (*d*) ipsa nondum perfecta est, sed gradus quasi quidam ad perfectam, quæ animi a corpore penitus abstracti, seque prorsus ad intellectum agendo dirigentis, est.

V. Si quis autem iis opponeret, hominem non esse dumtaxat animum (*e*), sed hominis naturæ naturam corporis annumerari, dum quæ corpori accidunt ad ipsum animum transferri possunt; quare diis quidem perfectum unius mentis habitum sufficere, homini vero, cujus animo deterius aliquid est adjunctum, quærendam esse felicitatem, quæ totum complectatur, non autem parti consulat etsi præstantiori, quæ, cum altera male se habet, officio suo fungi prohibetur, alioquin abjiciendum corpus esse sensumve corporis, ut haberi cura possit animi tantum, & quæri unum id, quod animo satis sit; si quis, inquam, opponeret hæc, regerebant (*f*), hominem præsertim probum non esse quiddam ex animo & corpore compositum, idque testari avocationem animi a corpore, contemtumque eorum, quæ bo-

(*d*) Ibid. c. 6. (*e*) Ibid. l. 4. c. 5. (*f*) Ib. c. 14.

bona corporis appellantur. Neque felicitatem in animante esse, neque in magnitudine, bonoque corporis habitu, neque in perspicacia sensuum; immo vero nimiam corporis ac sensuum prosperitatem gravare animum, hominemque ad se detorquere: quocirca debere corpus attenuari, ut appareat hominem ab externis esse diversum. Vulgari quidem homini formosum esse licere, magnum, divitem, multorum dominum, quippe qui regionis hujus civis sit, neque decepto imaginibus hisce invidendum esse: sapientem autem, si forte his affluat, abjecturum, corporis dotes attenuaturum, ipsam sanitatem ita curaturum corporis, ut neque morborum neque dolorum imperitus esse velit: nullam aliam (g) jucunditatem exoptaturum, quam quæ bonorum animi comes est, & neque in motu posita est, neque nuper advenit, ac eorum, quæ mala dicuntur, exturbari nullo potest. Si quis autem aliam voluptatis speciem in probi vita postulat, eum non probam vitam quærere.

VI. In his aliqua vera sunt, aliqua nimis exagge-

(g) Ibid. c. 12.

gerata, magnifica omnia. Quantum autem iis insit ponderis, ex argumentis, quibus ea firmare conantur, manifestum fit. Si felicitas (*b*), inquiunt, bonis etiam corporis explenda esset, nemo contrariis imminentibus esse beatus posset. Si felicitas esset bonorum simul, atque necessariorum, aut etiam supervacaneorum cumulus, omnia quæri oporteret. At si finem unum esse, non multos, necesse est, alioquin enim non finis, sed fines quærerentur; illud unum expetendum est, quod est ultimum ac præstantissimum, quodque intimum sibi fieri quærit animus. Eaque vere voluntas est, eoque presente quod optimum est impletur & acquiescit. Contra vero necessariorum voluntas non est, si quis vim verbi retineat; cum hæc adesse propterea existimemus oportere, quod a malis pro viribus declinemus; declinatio autem ea non exoptatur primario, magis enim exoptandum est, illa non indigere; quod planum fit ex ipsis contrariis, cum adsunt, ut sanitas & indolentia. Nam quid horum illecebram magnam habet? Sanitas enim & indolentia præsens contemni so-

(*b*) Ibid. c. 6.

ſolent. Quæ vero præſentia nullam illecebram habent, ea nullum ad felicitatem incrementum adjiciunt; abſentia vero expetuntur propter contrariorum moleſtiam præſentem. Quare neceſſaria magis appellanda, quam bona, ſunt, neque fini annumeranda; ſed & abſentibus iis, & contrariis præſentibus, finis integer conſervandus eſt.

VII. Hæc in ſpeciem egregia, & ad fucum faciendum humanæ ſive ſuperbiæ ſive ſocordiæ comparata quidem ſunt; ſed quantum vim animi promovere videntur, tantumdem homini detrahunt, & reſpuuntur a natura ipſa, tamquam a mente conficta, quæ, compoſita quæ ſunt, ad ideæ cujuſpiam abſtractæ ſimplicitatem omnia redigenda putat; atque ex figmento ſuo de rebus judicat, hiſque adimit, quod illi minime ineſſe videt. Hinc forma quædam felicitatis manavit conſtantis & immutabilis, quæ cum ad homines, ut nunc ſunt, pertinere non poſſit, ut applicetur ad ipſos, ſubtrahendum illis fuit id ipſum, quo ſunt homines, animuſque unus relinquendus, qui ſolus cum eſt, non magis appellari homo poteſt, quam corpus ab animo avulſum. Sed non natura commentis hominum accommodanda eſt, at hominum opiniones ad naturæ normam exigendæ ſunt; neque

que dirimenda ſocietas, quam animi cum corpore inſtituit, neque majora tribuenda homini, quam quæ natura ferat hominis. Quod cuique debetur, ex indole cujuſque definiri debet: & ſi cui non undequaque perfectum quid conveniat, ei ſubtrahi minime debet id, quod cum ipſo congruit, etſi cum alio comparatum inferius ſit. Quamquam enim ipſum per ſe nequeat ad excellentiam aſpirare rerum excelſiore in loco poſitarum; tamen quod ipſum affert, cum eo conſpirans, quod a rebus altioris ordinis expromitur, univerſi perfectionem adjuvat. Quare ut quod perfectius eſt, pulchrius efficiatur, non ipſum per ſe unum excolendum eſt, ſed aliorum, quæ conjuncta cum eo ſunt, habenda ratio; ejuſque non ad ipſum, ſed ad compoſitum ex ipſo aliiſque pulchritudo accommodanda eſt, quemadmodum pulcherrimæ corporis parti pulcherrimi colores adhibendi non ſunt. *Si quis*, ait appoſite Plato, (*i*) *dum figuram pingimus, vituperaret, quod pulcherrimis animantis partibus non pulcherrimos etiam colores apponamus; nam oculi pulcherrimum membrum*

(*i*) L. de Rep. 4.

brum non purpureo sed nigro colore infecti essent; responderemus: O bone, non adeo pulchros oculos pingi oportet, ut ne oculi quidem esse videantur; sed considera, decore suo singulis attributo, pulchrum ne totum factum sit.

CAPVT V.

Qua ratione adolescentibus consulendum, ut eorum voluntas ad honesta paretur.

I. VOluntas invitamentis & offendiculis omnibus exsolvenda est quam maxime potest, ne rationem præcurrat aut deserat; eique subtrahenda cautione summa quæ sensuum illecebris occupatam, & personis alte obstupefactam iis detinent, quas omni pigmento illitas, omnique flore colorum, conspirante multorum assensione, imaginatio rebus imposuit; ne videlicet antea pravis imbuatur, & fucatis omnino concilietur, quam recta inseri cœpta sint. Quod enim & acrius delectat, & prodit magnificentius, cum sese animo obtulerit, ab eoque susceptum sit, repudiari difficile depellique solet, ut ei locus paretur, quod assueto conditioribus atque blan-

blandioribus aridum apparet, severum, illepidum; præsertim cum, illud esse naturæ consentaneum, ex eo facile existimetur, quod ei nihil obstrepit atque reclamitat; hoc autem invita natura obtrusum, quod id cupiditas, quæ jam occupavit obtinetque animum, aversatur ac respuit. Qua in re more quodam inveterato voluntati ad honesta parandæ male consulitur, dum mens ad eruditionem atque doctrinam instituitur. Cum enim fere dirigitur ad elegantiores litteras, quibus ad humanitatem informari dicimur, & cognitionem antiquitatis; diu multumque volutari debent adolescentes in libris iis, qui lutulentas cupiditates magis, quam honesta studia, perpetuant; & ornamentis omnibus vitia magis illustrant, quam virtutum formam lineamentis sinceris ac suis exprimant. Sæpe enim fit, ut ii sint optimi doctores urbanitatis, elegantiæ, leporis in dicendo, qui magistri sunt morum mali, nequitiæque arbitri; cum qui maxime laudantur, in eo potissimum elaborarint, ut & sibi cupiditatum suarum, earumque rerum, quibus excitantur hæ foventurque, speciem altius insigerent, & ea proponerent aliis, quibus homines eisdem dediti jucundissime detineri possent. Quare cum & in-

ingenio valerent, & libenter occupati tenerentur ſimulacris iis, quæ res accommodatas ad cupiditates referunt; animi perturbationes expreſſerunt, & blandimenta voluptatis expoliverunt arte & induſtria, quam acerrimam & exquiſitiſſimam adhibere poterant uno conſenſu percitus animus afflatu cupiditatum, ingenii vis, occupationis ipſius delectatio, & placendi ceteris, & ex eo laudis aucupandæ ſtudium. Ex quo fit, ut eo periculoſiores ſint, quo ſæpius in iis nihil non lautum, non elegans, non acri ſuavitate conditum extat atque enitet. Nam ſi, quemadmodum ajt Ariſtoteles (a), quæ inculta & horrida ſunt, & a quibus abhorret ipſa natura, imitando expreſſa delectant; qua voluptate perfundemur intuentes formam affabre effictam & exornatam earum rerum, quæ delectant ipſæ per ſe, noſque, ſimul ut objectæ ſint, nativa quadam illecebra ſenſibus admirabiliter accommodata capiunt! Sane voluntati nihil accidere potuit exitioſius, quam ut ars ad ea polienda accederet, quæ cupiditatis irritamenta ſunt. Sic enim ad voluntatem depravandam

D ipſum

(a) Lib. de Re poetica.

ipſum illud adhibitum eſt, quod, ut ei magnum adjumentum eſſet ad virtutem, in animis inſitum a natura fuit. Nam ut ad rationis pulchritudinem adamandam proniores ſimus, natura comparatum eſt, ut, quemadmodum Plutarchus (*b*) ait, ob ipſum id, quod ratione præditi ſumus, artes amemus, & quod arte ſit ac ratione factum ſuſpiciamus. Hinc ſi puerulo rude quis argentum, unaque cælatum exhibeat, is illud ſibi confeſtim eliget, in quo rationis quidpiam & artis admixtum videat. *Ob eamque rem homines*, inquit, *aut morientes aut morbo conflictatos ſine moleſtia non videmus; Philoctetem autem pictum & fictam Iocaſtam, in cujus faciem aliquid argenti admiſcuiſſe ferunt artificem, ut æs referret intabeſcentis exanimæque ſpeciem, cum voluptate ſpectamus & admiramur: quia nimirum animus imitatione trahitur, quod ea cum natura, quæ rationis eſt particeps, apprime congruit*. Præſidium autem ejuſmodi, quod noſtra maxime referebat, integrum incorruptumque permanere, hominum ingenia præpoſtera infecerunt, artemque traduxere ad augendam cupi-

(*b*) Lib. 5. Sympoſ. Quæſt. 1.

piditatis vim, ne ulla prorſus adverſariæ potentiſſimæ deeſſet illecebra, qua caperentur & in fraudem illicerentur improvidi, captique & illecti ſeſe difficilius expedire poſſent.

II. Quamobrem ad formandos animos teneriores, quanto ſatius eſſet imagines iis exhibere deſcriptas ordine rerum pulcherrimarum, quas in hac univerſitate certis aſtrictas legibus ipſa natura paſſim & conſtanter, aut ars æmula naturæ magno cum vitæ commodo atque ornamento ſuppeditat, quam animi cupiditatum atque perturbationum picturas artificio omni elaboratas, quæ facilius ab animo ſecludi poſſunt, antequam admittantur, quam extrudi cum ſemel admiſſæ ſint! Immo vero qui ſuſcepit eas & amplexus eſt non modo ægre patitur eas ab ſe extrudi; ſed fovet etiam, & ab iis argumenta ſumit ad imitandum ac defendendum quod harum auctoritate & exemplo ab ſe factum ſit. Id enim fere accidit in vita communi, quod accidiſſe Terentius in Eunucho finxit adoleſcenti Chæreæ. Inquit enim ipſe de ſe (c):

 Ine-

(c) Act. 3. Sc. 5.

——— *Inerat pictura hæc:*

Iovem

Quo pacto Danae misisse ajunt quondam in gremium imbrem aureum.

Egomet quoque id spectare cœpi; & quia consimilem luserat

Iam olim ille ludum, impendio magis animus gaudebat mihi,

Deum sese in hominem convertisse, atque per alienas tegulas

Venisse clanculum per impluvium, fucum factum mulieri.

At quem Deum? qui templa cæli summa sonitu concutit.

Ego homuncio hoc non facerem? Ego vero illud ita feci, ac lubens.

III. Sæpe quidem in poetarum libris injecta monita nonnulla sunt, quorum caussa se doctores morum perhibent, ut Euripidem profitentem induxit in Ranis (*d*) Aristophanes. Nam rogatus ab Aeschylo, quam ob caussam poetam admirari debeat quis, respondet:

Δε-

(*d*) Act. 4. Sc. 2.

Δεξιότητος, καὶ νουθεσίας, ὅτι βελτίους τε
ποιοῦμεν

Τοὺς ἀνθρώπους ἐν ταῖς πόλεσι.

Propter dexteritatem ingenii, &. doctrinam, qua meliores

Efficimus cives in Republica. (e)

Præterea non raro ſic eventa diſponunt atque ordinant, ut eorum, quæ fecerit improbe quis, pœnas exitu funeſto luat. Quamobrem Euripides idem, cum inſimularetur quod improbos fortunatos nimis faceret, exitum expectari juſſit, antequam id ſibi vitio tribueretur. Sed monita illa tranſmittuntur inobſervata, vel etiam faſtidium movent iis, quorum cupiditas excitata fervet, idque unum amat & probat & amplectitur, quod objecta ſibi conſentiente ſpecie fovet alitque ſe. Plures enim ideæ motioneſque conſociatæ cupiditatem ſuſtinent, quam quas ratio prudenſque conſilium adjutrices adhibere poteſt. Quod autem ad exitum attinet, qui impenſe amet quidpiam, eoque vehementer oblectetur, is neque tam providus eſt, ut interea dum præſentibus occupatur, in futu-

(e) Int. Nicod. Friſchlino.

ra porrigat oculos; neque tam timidus omniaque circumſpectans, ut interea dum eſſe ſibi bene perſpicit, incerta metuat: cum jucunditas, qua pertentatur, intime attingat animum; infortunium autem, quod conſecutum audit aut legit, ab ſe facile removeat, quod aut a poeta confictum & ordinatum arbitratu ſuo cenſeat, aut aliis omnino cauſſis, quæ in ſe minime conveniant, eſſe tribuendum, a cupiditate perſuaderi ſibi facile ſinat. Voluptas enim, qua perfuſus eſt, non a facti veritate, ſed ab imaginis oblatæ, in quam inſpicit, convenientia cum cupiditate pendet; quæ convenientia non inferitur a poeta, ſed invenitur inſita: exitus autem ac tota ſeries eventorum ingenio ſcriptoris nititur, cujus admodum eſſe ſublesta fides exiſtimatur, quod ei minus curæ ſit, ut veritati litet, quam ut arti ſcenæque ſerviat. Quare neque prohibere poteſt, ne oblatæ ab ſe ſpecies excitent cupiditatem, neque excitatæ reprimendæ quod adhibeat frænum habet. Nam illa vi ſuapte commovetur, objecta ſibi congruente imagine; hoc ex eventorum ſerie duci debet: ſed ea, ficta cum ſit, omni momento caret ad perſuadendum eum, cui perſuaderi moleſtum & odioſum eſt.

IV.

IV. Etsi vero sensus, imaginatio, motusque animi voluntati impedimento sint, & a bono persequendo retrahant, ubi cupiditatem expergefaciunt, experrectamque sustentant & alunt; tamen utilitatem aliquam afferre voluntati possunt, si non seorsum a ratione excolantur, sed sese adjungant ei comites, in ejusque fidem & clientelam conferant. Nam interea dum ratio honesti faciem & rerum cognitione dignissimarum pulchritudinem introspicit, laboris in partem advocari possunt eæ facultates auxiliariæ; eo pacto tamen, ut sentiant non alias esse sibi partes, quam ut intelligentiæ subserviant, & qui moventur affectus tranquilli sint, neque alio, quam quo ratio monstrat, esse sibi nitendum sciant. Quare primum ad verum & bonum sive planius intelligendum, sive distinctius explicandum, sive penitius infigendum, esse pura visa sensuum debent a contagione rerum, quæ suavitate non sincera deliniunt animum; deinde sic injicienda caute sunt, ut iis animus non impediatur, sed ea facile possit ab se abjicere, cum primum intelligit ea sibi non esse necessaria. Nam sensuum imaginibus, etsi puræ castæque sint, si nimium abundent, veritas inobscuratur; mens, dum hæret in

his diutius, quam oportet, irretitur; attentio distrahitur atque languescit, antequam expeditis involucris ad rem ipsam interiorem ventum sit; voluntas denique, dum iis obsidetur & oblectatur, a ratione sensim ad corporea desciscit, & a sinceris ad fucata delabitur. Motus autem animi voluntatis in subsidium recipiantur ii, qui minus a ratione remoti sunt, & cum ea facile consociari possunt, cujusmodi præsertim est honestæ laudis amor, qua virorum de virtute civibusque suis eximie meritorum integritatem & labores grata civitas & bonorum consensus remunerari solent. Amorem hunc civitates excolere studuerunt, ne deessent umquam animo magno & erecto viri, qui se fortunasque suas pro communi salute devoverent. Quare, ut narrat Tullius (*f*), apud Romanos in epulis ipsis canere convivæ solebant ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. Eumdem & in Græciæ civitatibus obtinuisse morem, a Pindaro sæpe memoratum est, ut adolescentium chori laudes eorum celebrarent, qui solemnibus e ludis victores rediissent, quo ju-

(*f*) Lib. 1. Disp. Tusculan.

juniorum ſtudia exardeſcerent ad virtutem & alerentur.

Ὠ πότνια Μοῖσα, μᾶτερ
Ἁμετέρα, λίσσομαι,

(ſic Nemeonicam tertiam auſpicatur)

Τὰν πολυξέναν
Ἵκεο Δωρίδα νᾶσον Αἴγι-
ναν. ὕδατι γὰρ μένοντ' ἐπ' Ασωπίῳ
Μελιγαρύων, τέκτονες
Κώμων νεανίαι σέ-
θεν ὄπα μαιόμενοι.
Διψῇ δὲ πρᾶγος ἄλλο μὲν ἄλλυ·
Ἀεθλονικία δὲ μάλιϛ' ἀοιδὰν
Φιλεῖ, ϛεφάνων ἀρετᾶν τε
Δεξιωτάταν ὀπαδόν.
Τᾶς ἀφθονίαν ὄπαζε
Μήτιος ἁμᾶς ἄπο.
Ἄρχε δ' ὐρανῷ πο-
λυνεφέλα κρέοντι θύγατερ,
Δόκιμον ὕμνον. ἐγὼ δ' ἐκείνων
Τέ μιν ὀάροις λύρᾳ τε κοινώσομαι.

Veneranda Muſa, mater mea, quæſo recipe te ad Aeginam hoſpitalem: nam ad Aſopum flumen dulce ſonantium chorearum artifices adoleſcentuli opperiuntur te, vocem tuam expectantes. Alius alia ex-

expetit ; at victor certaminum in primis cantum amat, opportunissimum coronarum atque virtutum asseclam ; qui fac ut uberrimus a mente mea fluat. Incipe, nubibus obtecti cæli regis filia, probatum acceptumque hymnum ; quem ego porro adolescentulorum vocibus & lyra communicabo.

IV. Sed cavendum est, ne laudis & gloriæ studium, quod esse subsidio voluntati potest, ut ad honesta contentius pergat hæc, ac laborem superet animosius ac fortius, locum occupet extremi, quo nitendum est. Nam cum hoc semel invasit animum, eo tandem adducet, ut non tam quærat quod solidum est, & ipsum per se laudabile, quam quod homines opinionibus abducti vanis & a cupiditate inditis admirari solent. Quam ad rem præcavendam, non in aliqua singulari virtute continenter animus occupandus est; sed ei vitæ actionumque finis universalis usque proponendus, deque ipso assequendo identidem renovanda mentis decreta sunt. Sic enim fore, Baconus (*g*) ait, ut una opera sese vertat & efformet animus in virtutes omnes. Atque hanc ope-

(*g*) Serm. 57.

operationem esse, quæ naturæ ipsius propius imitatur operandi modum; cum ceteræ, quæ in una virtute seorsum elaborant, imitentur opera manus circumscriptæ admodum artificis ac limitatæ. Quemadmodum enim statuarius, cum simulacrum aliquod sculpit aut incidit, illius tantummodo partis figuram effingit, in qua tunc manus occupata est, non autem ceterarum; veluti, si faciem formet, interea corpus reliquum rude permanet & informe saxum; contra natura, cum florem molitur, rudimenta partium omnium simul parit & producit: haud absimili modo, quando virtutes habitu acquiruntur, dum temperantiæ incumbimus, ad fortitudinem parum proficimus; at si sese rectis quis honestisque finibus omnino devoverit, quæcumque porro virtus fuerit, quam occasione data fines ii commendaverint atque imperaverint animo; ad eam assequendam exprimendamque factis jamdudum sese habilitate atque propensione aliqua paratum imbutumque deprehendet ac sentiet.

CAPUT VI.

De Sensu Morali.

I. CVm eorum opinio, qui virtutem appellavere quidquid angorem ac dolorem arcet, ac voluptati cavet, quæ seu obrepente dolore inquinata, seu desidia suadente prætermissa, seu cupiditate sese perperam obtrudente distracta, quidpiam ullo tempore detrimenti capiat, sensus unice corporis amplecti videretur; multa vero vita communis ostenderet hominibus appetenda proposita fusa latius esse, quam ut sensuum eorum angustiis comprehendi possint; qui deinceps omnia esse voluptate ac dolore dijudicanda contendebant, sensuum amplificare numerum instituerunt, ac sensus subtiliores quosdam excellentioresque confinxerunt, quos (ea plane lege, qua visum objecta species alia suaviter, alia moleste afficit) alia morum affectionumque forma delectaret, alia graviter aspereque tangeret, & ad utrumque non doctos sed factos, non institutos sed imbutos; quippe cum ita natura comparati sint, ut, nulla rationis existimatio-

tione ſententiaque præeunte, vi ſuapte morum conformationem aliam affecti voluptate probent ac diligant, aliam affecti moleſtia condemnent atque faſtidiant. Rationi vero, ne prorſus inutilis & excluſa videretur, id unice tribuerunt, ut affectiones a natura inditas, & occaſione data excitatas provehat, ac viam expediat, qua quod appetit aut averſatur animus, inſtinctu naturæ deferente, parari ſeu depelli facilius aptiuſque poſſit. Quare munus ejus eſſe ſtatuerunt, oſtendere, non quo contendendum, ſed, quo natura trahit impulſu ſuopte, quomodo perveniendum ſit. Senſus autem interiores inditos a natura, ſeque prorſus exerentes ea lege, qua ſenſus exteriores; ita nempe temperatos, ut aliis oblectentur, aliis offendantur, ob eamque rem alia probanda, alia rejicienda nuncient, ac ſibi conſentaneis affectionibus inſitis & inuſtis in animo occaſionem ad erumpendum offerant; eo ſpectare ſtatuerunt, ut ſe quiſque conſervet, ac ſeſe amet; generis perpetuitati conſulat; ex ſe natos caros habeat, eiſque proſpiciat; alios ita benevolentia complectatur, ut horum commodis augendis ultro ſtudeat; pulchritudine recte ab ſe factorum animadverſa delectetur, & in ea delectatione conquieſcat;

ſcat ; prave contra ſuſceptorum obverſante turpitudine diſtrahatur , & conſcientia , cujus magna vis eſt in utramque partem , exagitatus pœnas luat. Senſuum horum expletionem eſſe ſic homini commendatam , ut nullus in ea ſit deliberationi locus ; neque magis eſſe quærendam cauſſam , cur expetatur , quam cur nares , oculos , aures , odor unguentorum , partium apta temperatio conſenſioque , ſonorum concentus jucunde moveat. Sic enim eſſe comparatum animum , ut cum primum ea percipit , quæ ſenſibus iſtis accommodata ſunt , iis alliciatur ; & ab ſe ſuſcepta cogitans læte ferat , ab aliis effecta videns in laude ponat , & ſtudioſe libenterque comprobet. Morali vero ſenſui ſubjecerunt ea , quæ , nulla propria utilitate propoſita , commodis aliorum proſpicit ; eiſque contineri virtutem , ac virtutis decus & laudem ex iis unice derivari voluerunt : quo fit , ut quæ ad ipſum per ſe quemque pertinent , cum ea quiſque ſui gratia faciat , etſi convenienter apteque naturæ facta ſint , annumeranda non putarint in cenſu virtutum ; ſed ideo tantum eſſe commendatione digna , quod animus iis ablatis ineptus omnino ſit ad ea præſtanda , quæ proſint ceteris ; cum aliena commoda qui ſuis com-

mo-

modis anteferre debeat, moderatione cupiditatum, & æquabilitate, conſtantia, magnitudine animi carere nullo modo poſſit.

II. Senſus moralis, eoque circumſcriptæ virtutis, a Cumberlando fundamenta jacta quis exiſtimet, ac levem adumbratam ſpeciem, cum in eo totus eſſet, ut Hobbeſii malevolentiæ, qua ſibi viciſſim incommodant homines eo cenſente naturæ ſtimulis acti, benevolentiam ex adverſo poneret in humanæ naturæ conſtitutione ſic implicatam, ut ſi nulla prava cupiditate adventitia repreſſa ſit, hominem homini ſponte conciliet, ad opem ferendam alliciat, ope lata jucunda ſuavitate perfundat, & recordatione grata perceptæ jucunditatis fructum proferat, ac numquam inobſcurari ſinat. Principium id antea commendatum a Stoicis, Epicteto præſertim & Antonino, qui, cum homines incluſos univerſitate rerum unum quiddam efficere arbitrarentur, hos tum inter ſe, tum cum univerſa natura conſentire debere conficiebant, ac legibus unum quiddam ex multis efficientibus adminiſtrari, ne naturæ convenientia, cognatio, conſenſus abrumpatur; emendatum autem a Cumberlando, ſaniuſque ductum ex eo, quod omnis intelligentia præditæ naturæ conſtitutio ſic a Deo deſi-

designari debuit, ut intelligentium omnium voluntates ac studia se mutuo complecterentur, eodemque conspirantia tandem in voluntatem universa moderantem undique confluerent, in eaque consisterent; arripuit excoluitque Saphtesburius, at alio detorsit, & infecit opinione ab eo penitus imbibita, esse scilicet hominem ita natura constitutum, ut lege nulla nulloque moderatore egeat, & juris omnino sui sit; esse quemque natura præditum affectionibus ad commune bonum aptis, ideoque sic esse instructum & paratum ad ea quæ honeste gerenda sint, ut nulla lege accedente, qua dirigatur, ac nulla pœna nulloque præmio proposito, quo moveatur, ipsa se natura deferat, ac nihil ultra spectans in actionis honestate conquiescat. Itaque non ratione, sed innato sensu, percipi quæ constitutionem humanam deceant ac dedeceant; gustum quemdam ingenuis artibus atque studiis expolitum esse recti regulam, honestique legem ac judicem; esse servilis ingenii præscripto coerceri, spe metuque contineri in officio: qua doctrina fit, ut novo nomine qui bene moratus & ita constitutus sit, ut ratio postulat, urbanus & elegans; qui contra nequam sit & improbus, agrestis, impolitus, rudis, & humani

cul-

cultus expers appellari debeat. Porro cum non ex mente ac ratione ſedata, matureque rerum inter ſe conſenſus ac diſſenſus expendente, ſed ex affectione ſeſe vi ſuapte promente, morum atque conſiliorum bonorum & malorum arceſſendum eſſe diſcrimen arbitraretur; in moribus autem & conſiliis affectiones æque bono communi repugnantes ac faventes in vita ſeſe prodere compertum haberet; ideo, ne recti pravique regula confuſa incertaque ſcrupulum atque dubitationem injiceret, ac judiciis inter ſe maxime diſcrepantibus argumenta ſuppeditaret, ſatis eſſe ratus eſt ſi diſpertiret affectiones in naturales & adventitias; illas per ſe rectas & a natura fuſas, has a natura prorſus abhorrentes & per ſe malas. Quare perinde ac ſi nulla mali ſemina penitus infixa laterent in natura noſtra, poſtquam ex integritate nativa decidit, quidquid apparet in ea mali putavit extrinſecus accedere, perſonamque peregrinitatis induxit in humana natura penitus implicatis affectionibus; cum affectiones a natura diſſentientes affectiones ipſæ ſint, quæ ſunt in natura inſitæ, ſed alio detortæ, depravatæ, longiuſque porrectæ quam neceſſe ſit.

III. At cum Saphtesburius, etſi dicta ſint ab eo

multa de constitutione animi consignatam impressamque formam integram & incorruptam honesti gerente, atque de sensu insito vi suapte pulchritudinem honesti percipiente, perceptæque pulchritudinis amorem excitante; tamen ea sparsim effudisset, inter se minime continuata, & quidquid ad virtutem opus est ita sensui morali tribueret, ut rationem in partem admittere videri posset, altius insidentibus iis, quibus ex doctrina Platonis atque Stoicorum imbutus erat, quam ut excuti penitus, & a novis adjunctisque secerni possent; Hutchesonus rem inordinatam adduxit in ordinem, dissipatam colligavit, confusam distinxit, ac sensui morali sic omnia tribuit, ut rationem non ducem ejus ac præsidem, sed pedissequam ac satellitem esse professus sit. Sensus moralis esse munus id probare, quod a bene merendi voluntate prodeat; id improbare, quod animum ex aliorum incommodo sua commoda comparandi studiosum indicet; aut cum de malis agitur alienis amoliendis, ac bonis proferendis, intactum esse remissum & quietum sinat. Eo sublato sensu, rerum cum ratione vel inter se convenientiam, quæ cum æterna sit, principium & lex honestatis existimari vulgo solet, habere nihil omnino quod

ad

ad appetendum aut approbandum moveat; cum æque recte praveque facta congruere cum ratione, vel inter se convenienter apteque cohærere possint. Nam æque verum esse, justitia promoveri societatis incolumitatem, alique sedulitatem atque sollertiam, atque injustitia lædi societatem, industriamque retardari. Aeque misericordiam esse aliorum afflictis rebus allevandis opportunam, & a miseriis augendis alienam, atque feritatem incommodis afferendis aptam, & a rebus prostratis erigendis aversam esse. Quo fit, recta seu prava consilia definiri non posse ex eo, quod extremo proposito ratiocinando consentanea seu dissentanea deprehensa sint. At affectione insita, sensuque morali constituto, sese statim usum efferre, qui rationi, rerumque consequentiæ seu repugnantiæ perceptioni, tributus est. Affectionis esse, simul ut sibi conveniens quidpiam objicitur, id expetere, sensusque moralis appetitioni plaudere; rationis autem id expiscari, suisque momentis expendere, quod eo ducat, & efficiat, ut quis in eo genere maximum assequatur, cujus assequendi potestatem habet; eumque rationi convenienter agere, qui, quæ ab se conferri possunt ad eam rem, omnia circumspiciat; æstimet accurate quid

a ſingulis expectari queat ; eaque deligat ac ſuſcipiat , quorum adminiculo quod affectio naturalis appetit , expletius adipiſcatur, ac purum quantum poteſt ab omni rerum earum admixtione, quas eadem a natura indita affectio repudiat. Præterea rationis eſſe , perveſtigare quibus ex actionibus efflorefcat uberrime commune bonum ; hunc eſſe campum ampliſſimum, in quo ſe jactet eorum induſtria , qui ratiocinando proferre naturæ leges inſtituunt ; in eaque re multa vera certa immutata deprehendi. Poſtremo cum inductu quisque naturæ bonis æque ſuis atque alienis ſtudeat ; effici vero ſæpe ſoleat , ut aliena putet adverſari ſuis , ideoque morali ſenſu fruſtra repugnante ſui cauſſa ceteris offutura conſilia capiat ; in eo quoque magnum eſſe rationis uſum , ut oſtendat eſſe natura colligatum cum bono communi bonum cujuſque ſuum, & cauſſas evolvat, cur qui ſua commoda promovere ſtudet , aliorum una commodis inſervire debeat : idque tam præclare factum ab antiquis eſſe ac novis , ut qui rem expendat , arbitrari nequeat, neglecto ſeu violato communi bono , repreſſaque caritate inſita, ſibimetipſi prodeſſe ſeſe tuto poſſe ; ſed etſi nullus a natura diligendi ſenſus ac nulla benevolentiæ caritas indita

fuiſ-

fuiſſet, fore tamen, ut utilitate ipſa ſua ſeſe ad caritatem atque benevolentiam aliena commoda promoventem adductum impulſumque ſentiat.

IV. Honeſti formam hanc ab Hutcheſono non excogitatam, ſed enucleatam expolitamque, ſuſcepit Humius, & ſic interpolavit alligavitque principiis ab ſe de vi & natura mentis affectionumque conſtitutis; ut ab eo plane inventa & adornata videri queat; & inſtinctum ad commune bonum urgentem, ac ſenſum approbantem quidquid ea mente factum ſit, improbantemque contraria, quem inditum a natura, primumque principium ac ſimplex honeſti putavit Hutcheſonus, aliunde natum & ſecundarium Humius arbitratus eſt, ac derivavit ex voluptatis & ægritudinis ſenſu; eoſque ſenſus oriri contendit ex ſympathia, aut cognatione & convenientia in humanæ naturæ conſtitutione penitus inſidente, qua fit, ut iis quiſque delectetur, quæ ceteris utilia ſeu jucunda percipit; & quidquid ad quemque pertinens elationem animi ſeu demiſſionem in eo procreat, id ad alios pertinens in ipſis offenſionem aut amorem excitet. Quadruplicem hanc affectionem animi ſic eſſe cum virtute vitioque conjunctam

 au-

autumat, ut, cum de qualitatibus agitur animi, virtutem ac vim excitandæ benevolentiæ & elationis animi; vitium ac vim excitandæ malevolentiæ demiſſionifque animi æquivalere putet, alterumque ex altero judicandum eſſe: pronunciandumque participem honeſtatis habitum eum animi, qui benevolum aut elatum efficit; expertem autem eum, qui infenſum ac malevolum, vel demiſſum humilemque reddit. Atque ut paucis indicetur, unde diſcedens & quam viam ſecutus eo progreſſus ſit, nihil umquam eſſe menti præſens ſtatuit, præter perceptiones; eoque referri quidquid ei videnti, judicanti, diligenti, averſanti, cogitanti accidit. Perceptiones autem in impreſſiones ideaſque diſpertiri; mentiſque munus omne in eo verſari, ut aut abſtractos inter ſe reſpectus idearum, aut rerum, quæ ſenſibus objiciuntur, a ſenſibus oblatos animadvertat. Itaque virtutis originem indaganti quærendum eſſe, num ſenſuum an idearum ope virtus ac vitium inter ſe diſtingui, laudandaque facta ſeu vituperanda pronunciari poſſint. Qui ſtatuunt, ideo quidpiam honeſtum eſſe, quia cum ratione congruat, ac virtutem ex immutabili rerum inter ſe convenientia mente percepta repetunt; id idearum adminiculo decerni

ni autumant. At cum virtutis ac vitii percepta notio plurimum ad actiones affectionesque conferat; abstracta vero ratiocinia consistant ipsa per se, neque cum iis, in quibus omnis actio versatur & affectio, rei quidquam habeant; in ratione, quæ principium est in se conquiescens, ac nihil molitur, nihil agit, ad actiones aut promovendas aut prævertendas momentum nullum esse. Contra, doloris ac voluptatis objecta specie, commoveri aversationem ac propensionem; atque ad alterum depellendum, alteram adjungendam incitari animum. Quia vero non in ea re sola subsistit motio, quæ dolorem aut voluptatem illatura providetur, sed sese ad omnia porrigit, quæ cum ipsa re conjuncta sunt, & effectus inter se caussæque respectum obtinent; nexum eum & respectum explorare, rationis, experientia facem allucente, munus esse; impulsumque tuto provehere, qui nisi præsensione molestiæ seu voluptatis excitatus sit, efficientis & effecti respectus exploratus animum esse plane quietum & otiosum sinit. Si nullam appetitionem affectionemque ratio potest injicere, ne cohibere quidem, eique repugnare posse: cum ejusdem facultatis sit indere motum, inditumque retardare; motusque omnis

animi motu contrario retundi debeat. Quo fit, ut ratio facultate resistendi careat affectioni, quæ suscitata fit; ratio ministra fit & famula motuum animi; eique non altius aspirare liceat, quam ut motus animi sequatur, eisque serviat. Nam omnem affectionem subsistere ipsam per se, neque conditionem eam habere, ut ad aliud referatur, & alterius cujuspiam imago sit: quocirca rationi seu veritati numquam adversari posse, cum ea contrarietas inveniri tantummodo possit in idearum inter se discrepantia, quæ rerum, quas exprimunt, imagines & simulacra sunt; ideoque fieri potest, ut ab exemplo diffideant. Affectio quidem adversa rationi videri potest, cum ea falso fundamento nititur, aut ad ejus expletionem inepta seu præpostera deligantur. At non affectio falsa, sed judicium absurdum est. Non pugnat cum ratione, si quis bono majori minus anteferat, ac vehementius expetat; cum fieri possit, ut bonum exiguum, implicatione varia rerum incidente, cupiditatem, quam excellentius, acriorem pariat, eo pacto, quo momentum gravius in mechanicis, adjuvante situ, superari leviore potest. Quare quid in consiliis actisque rectum aut pravum sit, intelligentia nullo pacto defini-

ri,

ri , neque ratiocinando concludi poteſt ex rerum inter ſe convenientia ſeu diſcrepantia. Nam , ſi recti pravique fines intelligi ſtatuique ratione poſſent , eſſe neceſſario futurum , ut inſignita virtutis ac vitii nota quædam ex immutabili rerum inter ſe reſpectu , vel ex eventorum inter ſe certa ſtabilique colligatione , mentem adhibentibus eluceret. At cum reſpectus inter ſe rerum , qui ſcientia comprehendi queant , alii nequeant afferri , quam qui ſimilitudinem , oppoſitionem , qualitatum gradus , ac rationes magnitudinum ac numerorum ſpectant ; ii vero ſinguli peræque ad irrationalia & inanima pertineant , atque ad appetitiones affectiones actionesque humani animi ; ſi reſpectus ii conſtituerentur fundamentum ipſi per ſe honeſtatis , ab honeſtate ſecluſa non eſſent ipſa rationis expertia ſenſuque carentia. Qui parentem , a quo vitam hauſit , interimat , flagitioſus eſt : cum idem reſpectus intercedat inter arborem , & ſobolem ex ea natam , eiſdemque nixam radicibus ; ſi late ſe fundens hæc excreſcenſque parentem opprimat , aut e terra ſuccum ad ſe trahens enectam interire ſinat , inique pariter indigneque faciet. Inceſtum in homine ſtuprum exiſtimatur ubique gentium aver-

averſum a natura fœdiſſimumque flagitium: at in brutis omni turpitudine caret, eiſque nullibi vitio tributum umquam fuit. Rationi, qua valet homo, ſtirpeſque carent, ac leviter utuntur belluæ, quis acceptum id referat? Ratio rei turpitudinem inſpicit, non ut ſit efficit; non gignit, antea cum non eſſet, at in reſpectu latentem inſidentemque invenit. Porro non modo reſpectus idearum inter ſe, ſed nexus etiam effectus & cauſſæ, qui deprehenſus experiundo ſit, ad virtutis ac vitii vim inveſtigandam & agnoſcendam afferre nihil omnino rationi poteſt. Homicidium expendatur, & undique circumſpiciatur. In eo nihil apparet ad effectus & cauſſæ nexum pertinens, præter affectiones quaſdam, impulſus, & ſuſcepta conſilia. Quoad ipſa res unice ſpectatur, vitium omnino fugit; ac tum ſolum ſe dat in conſpectum, cum ſeſe quis in ſe convertit, ac ſenſum id improbantem animadvertit. Ibi factum quoddam & eventum eſt; at id attingere non ratione ſed ſenſu tantum interiore datur; idque non in re propoſita, ſed in animo cujuſque locum habet. Itaque cum pronunciamus actionem aliquam aut affectionem animi vitioſam eſſe, nihil aliud intelligimus, quam ita nos eſſe factos, ut ea,
ſimul

ſimul atque ſe nobis objicit, ingratum in animo ac moleſtum ſenſum excitet, eoque ſenſu decernente vituperari ſoleat: quo fit, ut vitium ac virtus comparari poſſint apte cum odore & colore, ſono, calore & frigore, quæ non inhærentes in re qualitates, ſed animi perceptiones ſunt.

V. Quod igitur in moribus & conſiliis pulchrum ac turpe, laudandum ac vituperandum eſt, non idearum inter ſe convenientia decerni, ſed interiore ſenſu tangi, qui cum ſubtilis ac lenis ſit, cum idea facile confundi poteſt ab iis, qui quæ parum inter ſe diverſa ſunt, eadem eſſe plane cenſere ſolent. Senſus autem ejus indolem eam eſſe docet uſus quotidianus, ut excitatus a virtute jucundus, a vitio moleſtus ſit. Nihil ea & oblectabilius & amabilius actione, quæ prodeat a magno erectoque animo; nihil ea fœdius & inviſius, quam animus infidelis & immemor humanitatis offerat. Quare cum ſenſus, ex quo bonum ac malum morale diſtinguitur, nihil ſit aliud, quam voluptas quædam ac moleſtia peculiaris; qui quærat, quæ morum indoles obſervantem oblectet, ea opera quærit, quid virtus ſit. Senſu virtutis affici nihil eſt aliud quam affici voluptate, peculiari quadam objecta conſtitutione

ani-

animi, quæ ſeſe in conſiliis & factis explicet. Ipſe ſenſus admirationem approbationemque conſtituit. Indolem animi non ex eo concludimus honeſtam eſſe, quod, ea propoſita, voluptate perfundimur; ſed honeſtam eſſe ſentimus, ut pulchra ſentimus ea, quæ certo modo quodam oculos afficiunt. Approbatio penitus eſt implicata cum voluptate, quam oblata ſpecies invehit. Si quæratur, unde voluptas, quæ virtutem diſtinguit, in animum illata, & quibus ex initiis excitata ſit; non omnem eſſe naturalem inſitumque ſenſum ait in ipſa conſtitutione animi, cum infiniti quodammodo ſenſus ii ſint, & plurimis uti principiis, ubi pauciora ſatis eſſe poſſunt, abhorreat a ratione ac via naturæ uſitata, quæ paucis ac ſimplicibus uſa legibus varietates omnes in univerſo conſpiciendas efficit. Quocirca primarii motus inſtinctuſque contrahi debent, & cogitari principia ſimpliciora, quæ virtutum ſingularum ſenſum inferant: quæ non in natura omnia, ſed in alio quoque fonte perveſtiganda ſunt. Quare ſenſum aliarum virtutum eſſe naturalem, aliarum adventitium, ex gentis humanæ conditione varia, variaque vitæ neceſſitatum implicatione gradatim invectum; qui tamen æque conſtans & certus ac

na-

naturalis eſt. Ex artificio non naturæ, ſed hominum, extitiſſe juſtitiam, etſi natura, quæ providum hominem effecit utilitatum opportunitatumque omnium, paratum in intelligentia judicioque remedium indiderit perturbationum incommoditatumque vitæ, quarum in affectionibus injecta ſemina ſunt & initia. Ex vitæ diſſipatæ moleſtiis ortum habuiſſe ſocietatis compoſitionem; inſtituta ſocietate, facta quædam eſſe cujuſque propria; eorum, quæ ſua cuique relicta ſunt, inductam eſſe juſtitiam conſervatricem; utilitate juſtitiæ explorata, damnoque per aliorum injuſtitiam aliis importato, tum etiam cum abrepti cupiditate detrimentum inferentes ipſi non animadvertimus, animadverſo, interpoſito ſenſus alieni ſenſu, participare quemque a moleſtia, quam alii percipiunt ex aliorum injuſte factis: cum autem vitium id appelletur, quod in factis diſplicet, ac virtus quod oblectat, eſſe in proclivi poſitum, ut boni malique moralis ſenſus juſtitiam injuſtitiamque conſectetur. Quare ſuo cujuſque commodo impulſos homines invexiſſe juſtitiam; naturæ vero conſenſum, quo fit, ut homo hominis tangatur bono, morale decus ad juſtitiam adjunxiſſe.

VI.

VI. Quod autem attinet ad virtutes effusas ex natura, non ex hominis artificio, cum demonstratum ab se putaret, ab animorum inter se consensu, vel sensu mutuo rerum earum in animis indito, quæ ceterorum utilitatem tuentur ac promovent, aut oblectationi serviunt, impressam esse justitiæ virtutis notam; ne caussæ plures quam necesse sit obtrudantur, in idem omnino principium esse refundendas contendit virtutes naturales eas, quæ nituntur in bonum, a quo multi participare possunt. Mentes hominum esse similibus instructas sensibus, & affectionum earumdem participes. Vt in fidibus nervi pulsis aliis alii resonant; sic affectiones ex aliis in alios demigrant, eosdemque motus cient. Ex affectionum indiciis in voce gestuque perspectis mens ad caussas excurrit e vestigio, harumque idea tam alte inditur, ut in affectionem respondentem abeat. Similiter ex caussis perspectis affectionem alterius divinamus, eaque commovemur. Ex ea quasi transmissione motuum & affectionum habet animus, ut sensu pulchritudinis affectus sit. Quod enim ita comparatum videtur, ut possessori voluptatem aut utilitatem afferre possit, id ex consensu spectatorem oblectat, & pulchrum dicitur.

Non

Non aliunde ſenſum virtutis in animum influere perſpicue in juſtitia deprehendi. Nihil ea pulchrius amabilius æſtimabilius. Vt virtus ſit, ei non ideo datum eſſe, quod bonum commune parit. At ſi bonum commune nobis eſſet indifferens, ejus inſtrumenta negligeremus. Ne vero ſit indifferens, conſenſus efficit; ideoque conſenſus, ut bono communi, ſic juſtitiæ boni communis adminiſtræ tribuit, ut amabilis & approbanda ſit. Sicut autem virtutes artificioſas, ita naturales multas, eſſe boni ſocietatis effectrices, leviter etiam animadvertenti patet. Manſuetudo, beneficentia, moderatio, lenitas, æquitas, excelſitaſque animi ſociales appellari virtutes ſolent. Quare conſenſu fit, ut e nobis ipſis effuſi probemus affectiones has in aliis, eiſque perinde delectemur ac ſi noſtris ipſis commodis inſervirent. Qui conſenſus in virtutibus hiſce, quam in juſtitia, acrius animum ac penitius afficit; magis enim movetur imaginatio ſingularibus & explicatis, quam confuſis generalibus & indefinitis. Iuſtitiæ vero non unuſquiſque ſeorſum actus, at ſumma, quæ ex omnibus confecta ſit, bonum commune parit; idque bonum non ad unumquemqne ſeparatim a reliquis, ſed ad omnes univerſe pertinet. Humanitatis au-

tem

tem ac beneficentiæ ſingillatim omnis actus utilis ac ſalutaris eſt, ac prodeſt non omnibus univerſe, ſed ſeorſum ſingulis, iiſque præterea dignis habitis ut beneficium accipiant.

VII. Ex natura vero non modo virtutes eæ, quæ proſunt aliis, ſed etiam eximiæ multæ, quæ juvant habentem aut oblectant. Prudentia, temperantia, frugalitas, aſſiduitas, induſtria, dexteritas, eorum, in quibus inſident, utilitati conſulunt, nec minore, quam bonitas ac liberalitas, in laude poni ſolent. At virtutes æque privatas ac ſociales ex animorum inter ſe conſenſu pendere, conſuetudo quotidiana docet. Si quis affectionibus ad aliorum utilitatem accommodatis non admodum deſtitutus, is eſſe videatur, qui præditus agendi cogitandique ſollertia ſeſe magnis difficultatibus expedire, eximieque ſua commoda promovere poſſit; huic extemplo conciliamur, ad eum æſtimandum continuo allicimur, ejus aditu congreſſu colloquioque delectamur, ac nondum ulla devincti conſuetudine magis ei, quam aliis, ad operam navandam atque adhibendam propenſi ſumus. In eo nihil ſpectatur aliud, quam quod ei commodum & opportunum eſt. Animi conſtitutio, quæ delectat, ideo comprobatur, quod ad aliquid adi-

pi-

piſcendum inſtrumentum accommodatum eſt ; eoque approbatur magis , quo deprehenditur aptior ad illud eſſe quod habet propoſitum. Itaque propoſitum ipſum delectat & approbatur. At propoſitum pertinet ad hominem non amicum , non neceſſarium , ſed extraneum & alienum ; quapropter ut delectet & approbetur, ex eo fluit unice, quod ita natura comparatus eſt animus , ut ab alieno ſenſu non intactus ſit ; hominemque res hominum iis utilitatem & oblectamentum afferentes moveant.

VIII. Igitur Humio judice virtus dicitur qualitas omnis animi , quæ perſpecta delectat ipſa per ſe. Voluptas ea manat ex fonte quadruplici ; nam perſpecta delectat omnis animi conſtitutio, quæ voluptatem aut utilitatem tum ei, qui ſic affectus ſit , tum aliis afferre poteſt. Vt autem quis aliorum affici voluptate vel utilitate poſſit, ex ſenſus alieni ſenſu pendet , quem natura penitus indidit in humanis animis. Magna vis hujus eſt tum etiam cum ſolus agit, alio nullo ſubſidio conſpirante , quemadmodum in juſtitia ceterisque virtutibus hominum ingenio pro varia vitæ conditione oborta conſtitutio . Adjuncta omnia, quæ vim conſenſus intendere poſſunt , in virtutes

naturales confluunt, quæ societatis, aut ejus ipsius, in quo sunt inditæ, bono serviunt. Fundamentum itaque virtutis consensus est, qui se voluptate, voluptatisque comite comprobatione explicat. Sensum moralem esse principium inhærens in animo, & elementum humanæ constitutionis eximium; at sensus is vim novam acquirit ubi fontem, ex quo ducitur, approbat, originisque suæ dignitatem ac nobilitatem percipit. Qui sensum moralem refundunt in instinctum a natura inditum in humanis animis, ii caussam quidem virtutis tueri possunt; sed carent adjumentis, quibus instructi sunt ii, qui sensus hujus ortum repetunt ex consensu, qui late porrigitur, & genus universum amplectitur. Ex horum opinione non modo virtus approbari debet, sed sensus etiam virtutis; neque sensus tantummodo, sed etiam initium, ex quo derivatus est.

IX. Quæ magna opera, multo apparatu, summaque fidentia protulerunt Hutchesonus & Humius, ut rationem exturbarent, ac sensum moralem inveherent honesti pravique moderatorem ac judicem, antiqua nonnulla, quædam inania, male plurima conclusa sunt. Quicumque percipiendi movendique sui vim in animo agnoverunt,

fa-

facultates ascripserunt ei duas, intelligentiam & voluntatem, & rerum alteri cognitionem, appetitionem alteri tribuerunt. Esse natura comparatum animum deprehenderunt, ut se vi suapte moveat ad ea, quæ constitutioni suæ, corporisque sibi tributi, profutura percipit, eo fere pacto, quo fœdus animi corporisque efficit, ut ideas excitatas in mente motus in corpore consentanei comitentur, ac vicissim motibus corporis ideæ mentis aptæ respondeant. Quocirca rationis esse non indere vim in animo, qua se moveat, sed id unice, quo se moveat, ei proponere censuerunt: cum animus ut se moveat, ab se habeat, occasioque tantummodo movendi sui ei aliunde expectanda sit; occasionem autem afferat explorata rerum aut opinione concepta convenientia cum natura sua, corporisque statu optimo, quod ei moderandum obtigit. Naturæ vero suæ quid aptius esse potest, quam rerum investigatio, quæ notam ejus, quod ipsum per se est, insignitam adeo præferunt, ut ad ejus intelligentiam evehant, & in ejus admiratione detineant, eique cultum adhibendi studium alant atque augeant? Corporis autem optimæ constitutioni nihil nemo quidpiam excogitabit opportunius, quam quod id paratum instructumque

reddit ad inserviendum animo non modo studenti perfectioni suæ, sed commodis iis etiam humanæ vitæ prospicienti, quæ naturam intelligentem, & corporis interpositu divino plane artificio elaborati tantis ac tam multis peragendis parem deceant.

X. Quicumque vim animo sui movendi tribuunt, ii nullo instinctu egent, qui necessarius iis est, qui motu animum externo & alieno cieri volunt. Adeo vero non cietur animus alieno pulsu, ut motuum omnium initium & caussa sit, quemadmodum a Baxtero demonstratum est ex inertia seu resistendi vi, quæ tam in materia penitus inhærescit, ut, nisi migret in naturam aliam, amittatque suam, ab ea separari nullo modo possit. Si vocet quis instinctum eam animi affectionem, qua fit, ut eo delectetur, atque id appetat, quod sibi seu corporis incolumitati convenire senserit, is nomen inducit novum, at rem pervagatam notat: nam instinctus ille, cum, ne cæcum quiddam sit, habere præeuntem debeat mentis perceptionem, id ipsum est omnino, quod appellari voluntas solet, cujus esse vulgo dicitur in ea niti, quæ boni formam expressam aut speciem adumbratam præ se ferant: perperam autem incerta vox obtruditur, ut usitatæ constitu-

tu-

tutæque locum occupet, cum extrinſecus injectum quidpiam deſignet, atque cognoſcendi quo tendere deceat, eoque tendendi vim abeſſe indicet a natura, cui pulſus exterior addendus ſit. Quare quæ longius a ratione abſunt cogi magis inſtinctu debent ad ea, quæ conſervationi ſuæ neceſſaria & opportuna ſunt; ideoque licet Hartlejus æſtimator malus ſit naturæ viriumque humani animi, tamen agnoſcit ex analogiæ legibus eſſe concludendum, ut in brutis, quæ ratione parum admodum utuntur, inſtinctus prævalet, ſic in homine, qui ratione maxime valet, uſum inſtinctus eſſe perexiguum oportere.

XI. Sicut autem vanum & intutum eſt, inſtinctum impulſumque ſubſtituere voluntati ad ea ſeſe vi ſuapte conferenti, quæ conſtitutioni corporis animique accommodata viſa ſunt; ita rationi ea demonſtranti & approbanti ſurrogare ſenſum moralem, æque non opportunum, aut etiam ſuſpectum eſt. Senſus enim adeo præſentibus alligatur, & ex impreſſione aliena pendet, ut ejus omnis functio momento temporis expleta ſit, atque non agat ipſe quidpiam, dum munere ſuo fungitur, ſed alterius actionem in ſe recipiat. At ratio multa complectitur, interque ſe comparat;

gradatim ad aliud ex alio progreditur; & quæ ſpectata ſeorſum approbanda videri poſſent, ex iis, quæ connexa ſecum habent, eſſe repudianda intelligit: quo in progreſſu complexuque perceptionum actuoſa vis animi plurimum eluceſcit. Porro ſenſus perceptiones uſu mutari cernimus. Sæpe ſenſilis impreſſio moleſtiam initio, conſueſcendo voluptatem parit; ſæpe jucunda primo, porro deſinit in faſtidium aut indifferentiam. At quæ ratione dijudicantur eamdem ſui ſpeciem ei conſtanter exhibent, & æque ſemper afficiunt: quo fit, ut ratio firmiter ea calculo ſuo probet aut condemnet. Itaque ſi quæ cum natura noſtra congruunt, ejuſque perfectioni ſerviunt, oſtendat approbetque ſenſus; nihil in eo judicio certum eſſe perpetuumque poteſt.

XII. Neque ſolum ex eo ſenſus is incertus eſt, quod voluptas ex omni ſenſu capta conſuetudine retunditur, ac paullatim inobſcurata evaneſcit, & oſcitantem animum eſſe ſinit; verum etiam innumeras ex implicatione multiplici perceptionum, ac nova ſubinde compoſitione, varietates habet, quas inſtituta, diſciplina, mores, vitæque caſus intercurrentes afferunt. Quare ſæpe factum eſt, ut affectionem eamdem animi, cum

ca-

eaque congruentes actiones alii laudent, alii vituperent; alii jucundas, ingratas alii sentiant, pro disciplinæ studiorumque dissimilitudine, quibus assueverunt. Ac si quid in eo constans perspicitur, non alia de caussa fit, quam quod homines instructi facultatibus eisdem animi, conditionibus eisdem orti, similiterque rebus ad conservationem sui pertinentibus indigentes, in vitæ casus eosdem incurrunt, ac sensum eumdem rerum assuescendo, sensuique respondentem opinionem imbibunt. Itaque non ipsa natura, sed usus eum sensum indidit. Non innatus is est, sed adventitius; cum innata quæ sunt, ultro se promant, & immutata permaneant; sensus autem varius indole suapte fit, ac sui sæpe dissimilis. Nam perceptionum compositionibus idemtidem implicari debet ac variari; quæ tanto fiunt implexæ magis, quo varietates in vita plures accidunt, eo fere pacto, quo compositiones infinitæ corporum ex elementorum inter se varia consociatione manant, ac novæ qualitates prodeunt a qualitatibus elementorum omnino diversæ, quibus ita simplices & primigeniæ elementorum qualitates obteguntur, ut internosci porro nequeant. Ex compositionibus perceptionum inolescunt in animo propensiones &

affectiones, quæ roborantur usu, motusque multos interiores ad se trahunt, ac vicissim a multis excitari atque foveri possunt. Quo fit, ut sistere se præsentes animo sæpe queant, & excitatæ motuum initia multa conspirantia secum afferant; ideoque consentaneæ naturæ videantur, cum etiam invocatæ sese obtrudant, nobis adsint, eisque nihil obstrepat ac resistat. Verum ut elementa corporum pauca sunt a parente naturæ constituta, compositiones autem horum omnigenæ, quæ non a natura primitus oriuntur, sed ex virium primigeniarum elementis inditarum inter se varia temperatione profluunt, ac numquam consistunt, sed assiduæ mutationi subjacent; sic etsi multigenerum affectionum animus compos humanus sit, non omnes a naturæ constitutione manant, sed existunt e varietate rerum & eventorum; aliis aliæ facilius prodeunt expeditiusque, prout implicationes perceptionum aliis aliæ prius ac sæpius incurrunt in homines indiscriminatim, iique vim mentis aliis alii celeriorem uberioremque habent, diligentius intentiusque colunt, & instrumenta sensuum ac motuum aptius inter se temperata habent. Ergo quos indiderit ipsa natura, quid inditis adjunctum sit, expedire non est

in

in proclivi positum. Priusquam enim animadvertendi facultas evoluta sit, perceptionum affectionumque compositiones innumeræ coaluerunt; quæ, simul ut animadvertendi facultas expedita prodit, ei tamquam indigenæ, non aliunde natæ, sese commendant atque approbant. Hæ sinceræ videntur, ex eisque decernendum esse quid humanam naturam deceat; aliæ putantur adscitæ, suspectæ, dolosæ, fucatæ, sæpe nativis adversæ, nonnumquam aptæ. Tamen utræque, si spectentur ipsæ per se, peræque modum non habent. Modus enim ex universa constitutione definiendus est. Quare decerni non potest ex iis unicè, quid universæ naturæ nostræ conveniat; ideoque virtus ex alia regula duci debet, quæ est ipsum id, quod constitutionem universam decet, omnique tribuit affectioni, quod aptum totum & cohærens efficiat. Id autem explorare ac definire non sensus est in singulis occupati seorsum ab aliis, sed rationis & intelligentiæ, quæ multa complecti ponderare comparare potest.

CA-

CAPVT VII.

Eloquentiam minime valere ad cupiditatum vim coercendam.

I. VT in ſumma varietate facultatum atque cupiditatum, quæ ſe viciſſim urgent, impellunt, extrudunt, inferuntque, confuſio vitari poſſet, neceſſe plane fuit, ut & ſuus cuique modus præfiniretur, ac certum excurrendi ſpatium, omneſque fræno valido poſitis continerentur finibus. Neque enim cupiditates ex hominum facultatibus excultis effuſæ cohibendæ fuerunt omnino, neque liberius emittendæ. Nam ut hiſce plane repreſſis amoventur aculei, quibus a languore & ſegnitia detruditur animus, ac vincula ſubtrahuntur, quibus homines inter ſe conjungi maxime ſolent; ſic eiſdem plane ſolutis, vehementius efferuntur exultantque homines, quam ut ſe mutuo poſſint pati, interque ſe conſociari. Siquidem ut ſocietatem hominum non is admodum requirit, qui cum pauca expetat, indiget paucis, ac paucis expletus eſt; ſic eam ipſam refugit is, qui ſibi qui-

quibus indigere se judicet, ab aliena seu fraude seu vi non esse tuta videat. Cupiditatum autem effusarum a nulla re alia frænum aptius utiliusque peti posse, quam ab eloquentia, serviens arti suæ contendit Aristides oratione Platonica prima; recteque hanc ac prudenter usurpatam interpretem ac tutricem esse juris omnis, quod a natura cuique datum, aut pactis mutuis acquisitum sit; eamdemque tum invexisse, tum invectam conservare conjunctionem hominum, ac vitæ in rerum ubertate maxima tranquillitatem atque securitatem expeditam.

II. Nam ut eloquentiam a Platonis criminibus vindicaret, ostenderetque, nihil in rebus humanis esse majus atque perfectius, *Omnes*, inquit, *assensuros arbitror, homines una non esse natura simplicique præditos, sed partibus constare duabus, altera vim inferre solita, quam dixerit quis non virtute quidem, sed robore præstantiorem; altera, quæ imbecilliorum est, invita cedente, quippe cum vim propulsare ac sese tueri nequeat. Hac ergo de caussa homines aliquid inveniri oportere censuerunt, quod & vim cohiberet, ac pignus æquitatis omnibus & justitiæ esset, ac prospiceret infirmis æque ac robustis. Nam ne fortioribus quidem ea demum*

pro-

profutura erat, quæ felicitas quædam initio videbatur; sed ea res ipsa, qua potiores erant, aut esse sibi videbantur, evasura tandem erat in ipsorum exitium. Siquidem imbecillioribus paullatim sublatis, ipsi denique se mutuo, quemadmodum de Spartis traditum est, interfecissent. Quare, ne res humanæ funditus pessum irent, remedium toti generi commune quoddam inveniendum fuit, quod omnibus esset & fortibus & imbecillibus & justis peropportunum; nempe ut qui robore fidebant ab injustitia revocarentur, vel cum injuria punirentur; qui viribus erant destituti, secure viverent; qui demum justitiam colebant, mercedem meritis parem consequerentur. Inventa est autem eloquentia, prodiitque justitiæ custodia, vitæque humanæ vinculum, ne res manibus, armis, occupatione, multitudine, magnitudine, vel alia re inæquali discernerentur potius, quam ratio suum cuique convenienter simul ac tranquille tribueret. Hoc igitur ejus propositum est, ut omnes conservet, vim persuasione pellat extrudatque, res privatas ac publicas in concordiam redigat, & temeritatem ac motus turbulentos odisse doceat.

II°. Deinde comparat eloquentiam cum arte legum ferendarum, exercendorumque judiciorum.

Elo-

Eloquentia, inquit, *cum & arte legum, & judiciali pro usu utriusque prior sit, artem primo legalem, deinde judicialem mediam comprehendens, prima sit, & media, & ultima, postquam se utriusque mediam, & utramque sui mediam collocavit, ut communi quasi vinculo colligatæ manere simul omnes possent. Nam legibus quidem oratione erat opus ad persuadendum quæ ferendæ fuerunt, ne damni quidpiam a nobis invicem pateremur, neque modestis ac probis essent potiores audaces & mali; sed iniquos pœna, justosque consectaretur honos, quæ duo geminum quasi caput legum sunt. Nam si leges ea de caussa ferebantur, ut suum cuique concederetur, id autem fortissimis quibusque placitum non erat, orationem adhiberi necesse plane fuit. Nam vim quidem non licebat iis inferre, quibus erat ea naturalis; neque legum, quæ contra vim ferri debebant, erat origo hæc. Quare cum per vim ferri non possent, quod id primum contra leges futurum fuisset, persuadendum fuit iis maxime, qui ad resistendum parati erant, aut plerisque saltem, & iis, qui legibus unice defendi sospitesque servari poterant. Ars vero judicialis, cujus est munus arti legum ferendarum opitulari, nam qui legum sanctiones violant, hosce conquirit*

ac

ac punit, ea ipsa, priusquam legibus auxiliari valeat, auxilium eloquentiæ desiderat. Leges enim sequi, legumque violatores ex legum præscripto punire debet. At oratoris est injurias probare, judicique præsentes sistere, judicis autem ab oratore probatas acceptasque plectendas dare.

IV. Magnifica quidem hæc & ampla sunt, atque a dicendi magistris, tamquam pro aris ac focis dimicantibus, ingenti conatu exprompta & in aciem educta, simul ut eorum artis honos in discrimen adductus est, arsque ipsa non contemni modo, tamquam leve quiddam, verum etiam exagitari cœpit ut civitatibus infesta, & justi ac injusti perturbatrix; eo plane modo, quo poetæ facere consueverunt, ut suæ facultatis auctoritatem in ancipiti positam ac labantem fulcirent & confirmarent. Siquidem Horatius, ne joculare quiddam ac puerile Musa lyræ sollers existimetur,

Silvestres (inquit) *homines sacer interpresque deorum*
Cædibus, & victu fœdo deterruit Orpheus,
Dictus ob hoc lenire tigres, rabidosque leones.
Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis
Saxa movere sono testudinis, & prece blanda

Du-

Ducere quo vellet. Fuit hæc ſapientia quondam
Publica privatis ſecernere, ſacra profanis;
Concubitu probibere vago; dare jura maritis;
Oppida moliri; leges incidere ligno.
Sic honor & nomen divinis vatibus atque
Carminibus venit (a).

Sed ea magis in populari celebritate ſcribentis ingenio plauſus & laudem excitare, quam ex re ac veritate ducta rationem in conſilium adhibenti videri poſſunt. Nam ut ut orationis vis magna eſſe concedatur, eaque ſæpe quaſi vento quodam impelli ſe homines ac deferri ſinant; quantacumque tamen hæc ſit, a voluntate hominum pendet, & animorum affectione, qui permovendi regendique ſunt; neque plus quidquam poteſt, quam quod ii poſſe velint. Vt autem tum maxime valere ſinunt, cum eam plane cum ſtudiis ſuis conſpirare intelligunt, facile enim ac raptim ignis ad torrem tranſvolat, ut in proverbio eſt; ſic ubi diſſentit illa, & obſiſtit excitatæ cupiditati lateque exultanti, ſurdis auribus admovetur, vel durum offendens illiſa concidit. Qua-

(a) In Epiſt. ad Piſon.

Quare cupiditatibus æſtuantibus agger omnino fragilis ac facile proruendus opponeretur, ſi non alio fræno illæ, quam oratione, coercerentur.

V. Et vero quis orationi ſanæ locus eſt in ſocietate perturbata hominum, in qua ſocietatis uſitatæ peſtes, & irritamenta malorum omnium, avaritia & ambitio præcipites effuſæ ſint, eamque progignant & emittant vim ac varietatem motuum turbulentorum, qui libro tertio a Thucydide deſcribuntur? *Vſitatam*, inquit, *in rebus ſignificationem verborum immutarunt arbitratu ſuo. Nam audacia inconſiderata, fortitudo ſtudioſa amicorum exiſtimata eſt; cunctatio providens, ſpecioſa timiditas; modeſtia velum obtentum ignaviæ; prudentia, ſegnities; ac veſana celeritas, animi ſtrenui laus. Qui pronus ad iram eſſet, fidelis; qui conſiliis ira & odio ſuſceptis adverſaretur, ſuſpectus habebatur; qui poſitis inſidiis optata perfeciſſet, prudens; ac prudentior, qui contra paratas inſtructaſve callide proſpexiſſet: qui vero caviſſet, ne ullis ejuſmodi rebus indigeret, amicitiæ diſſolutor, & adverſariorum timens exiſtimabatur; iſque laudabatur, qui alterum in injuria facienda prævertiſſet, vel nihil ejuſmodi cogitantem ad injuriam impuliſſet. Sodales cognatis anteponebantur,*

quod

quod ad audendum paratiores essent : nam ejusmodi cœtus non utilitatis caussa ex præscripto legum, sed avaritiæ gratia contra leges inibantur ; nec tam religione jurisjurandi, quam scelerum communicatione, fœdera firmabantur. Ac si forte jusjurandum inter utramque partem interponeretur, id in præsentia valebat propter difficultatem rerum ; simul autem ut alter alterum animis ac viribus anteiret, libentius eum ex insidiis nihil tale timentem ac fide fretum ulciscebatur, quam si rem aperte gessisset. Namque & putabat id esse tutum, & quia fraude vicerat, prudentiæ laudem referebat. Simplicitas, cujus est generositas maxime particeps, explosa evanuerat ; nullam autem alteri fidem habere longe præstantius credebatur : nulla enim neque sermonis auctoritas, neque jurisjurandi sanctitas erat, quæ confirmaret animos. Sed cum omnes animo proniores essent ad desperandum de alterius constantia ac fide, providebant magis ne quid ipsi detrimenti caperent, quam ut cuique fiderent adduci possent. Cum autem vitæ disciplina omnis perturbata esset, humana natura, quæ contra leges etiam, quæ stent adhuc & vigeant, injuste facere consuevit, tum legibus victis & oppressis, magna cum voluptate sese declaravit ira quidem

inferiorem, jure vero potentiorem, omnisque auctoritatis hostem. Non enim ulciscendi studium pietati, non innocentiæ quæstum anteposuissent, in quo nullam invidia vim habebat ad nocendum. Sed homines, dum alios ulciscuntur, una leges communes evertere student de rebus hisce latas, a quibus, si quis forte offenderit ac labefactus sit, in statum restitui potest; neque superesse ullam volunt, quæ ferre possit auxilium, si quis forte vocatus in discrimen est, ac præsidio legum opem illi ferre possit.

VI. Locus hic Thucydidis insignis est, ac vires omnes ingenii præstantis exercuit, ut appareret, quid facere possint & qui ulciscuntur eos, a quibus improbe potius & superbe, quam juste ac modeste tractati sint, & qui sese ex inopia diuturna expedire cupiunt, & qui per avaritiam alterius fortunas occupare student. Atque ex tanta rerum perturbatione perspicuum sit, in societate quo cupiditates amplificantur latius, ac vehementius erumpunt oblatis undique ac sæpe irritamentis provocatæ, eo firmiori freno opus esse, quod harum vim adducat, ac foras prominentem ac nitentem usque contineat, antequam aucta prorumpensque frenum omne respuat.

CA-

CAPVT VIII.

An vir beatus, bonisque omnibus affluens, amicis egeat.

I. ANimi sive dejecti, sive depravati, sive magnis afflicti difficultatibus, & mali præsentis aspectu sic undique septi, nihil ut ejus depulsione majus utiliusque cogitet, expetendumque putet, illud Euripidis in Oreste pronunciatum est (*a*):

——————— Τὰς φίλας
Ἐν τοῖς κακοῖς χρὴ τοῖς φίλοισιν ὠφελεῖν·
Ὅταν δ' ὁ δαίμων εὖ διδῷ, τί χρὴ φίλων;
Ἀρκεῖ γὰρ αὐτὸς ὁ Θεὸς ὠφελεῖν θέλων.
——————— *Id amicos decet*
Adferre amicis rebus in mœstis opem.
Nam dum favet fortuna, quid amicis opus,
Cum solus opifer ipse sufficiat Deus?

Id quidem in Oreste civibus inviso, jamque vocato in capitis judicium a Tyndareo matris in-

(*a*) In Exc. Grotii.

terfectæ fratre, neque ab alio quam a Menelao patruo præsidium expectante, non indigne ferendum erat: ignoscendum est enim homini, qui summo versatur in periculo, si quod est ei maxime necessarium, animumque penitus occupavit, non modo præstantissimum, sed solum etiam arbitratur bonum. Nam quæ libero explicatoque animo distributa & ordinata locum ampliorem excelsioremque sibi tributum obtinent, animo quasi coacto expressa & effluentia non modo solidius ac ponderosius, sed & unice continendum existimari sinunt, quod animi pressione quodammodo densatum atque constipatum intus manet. At qui, nulla temporum difficultate contrahente vim animi, statuat nullum amicorum usum esse beatis, quibus omnia suppetunt; is animi angustiis impeditus, aut insita perversitate devius actus, non modo non intelligit quid amicitia præstare maximum, & humana excellentia capere possit eximium; verum etiam omnino quid amicitiæ, quid hominis ipsa natura postulet, eique sic adhærescat, ut, salva utraque, summoveri nequeat. Nam, ut monet Aristoteles, amici munus est afficere magis, quam affici beneficio, cujus expeditior amplriorque beato facultas est; tum au-

tem

tem homo civile animal eſt, atque ad vitæ ſocietatem natura factum: quamobrem ea conditione bonis omnibus abundare nemo velle poteſt, ut ſolus ætatem agat, quemadmodum ibidem animadverſum eſt a Philoſopho. Verum non iis finibus includi ſe patiuntur appetitiones erecti experrectique animi, qui vitæ commodis circumſcripti ſunt; ſed ad ea quoque ſe porrigunt, quæ dignitatem amplitudinemque ſpectant. Callicratidas autem in amicitia plurimum ad eam rem adjumenti poſitum eſſe tradit (*b*): *Amplior*, ait, *familia magnificentiorque fit, non modo fortunarum & cognatorum, ſed & amicorum aucta multitudine*. Quare Cyrus apud Xenophontem (*c*), quidquid ab amicis expeti perſentiſceret, in eo ſuam ipſis egregiam operam approbare conabatur; ipſa illa cauſſa ductus, qua ſibi amicis opus eſſe putabat, nimirum ut rerum gerendarum haberet adjutores. Ex quo ſtudio fluxit præclarum illud excelſoque dignum animo, cum quæcumque ſibi ad ornatum corporis oblata eſſent largiretur amicis, explorato cujuſque ingenio, nempe non poſſe cor-

(*b*) Ap. Stobæum Serm. 85. De re famil. (*c*) De Exp. Cyri l. 1.

pus iis omnibus ornari ſuum ; decore autem ornatos amicos ab ſe maximum hominis ornamentum exiſtimari.

II. Neque ſolum hoc adoptatum ab iis fuit, qui ſive bonitate naturæ, ſive diſciplina duce, rectum iter ingreſſi vitæ ſunt ; ſed ab iis etiam, qui, ſive calliditate ſive prudentia adhibita, magis utilitati ſuæ, quam animi generoſitati ſtudebant. Nam Sylla Pompejum, Cæſar Brutum, Agrippam Auguſtus, Sejanum Tiberius, Plancianum Severus ad ſummum faſtigium perduxerunt, ut imminuta diſtantia, qua, fortunarum inæqualitate interpoſita, disjungebantur, iis tamquam amicis ac ſociis uti poſſent. Quod quidem eximiæ bonitati naturæ tribui poſſet, appoſite Baconus (*d*) inquit, ſi Trajano ſeu M. Aurelio ſimiles extitiſſent: at cum viri tam prudentes eſſent, tanto animi robore, tantaque ſeveritate præditi, tamque impenſi amatores ſui, liquido conſtat, eos felicitatem ſuam, etſi major homini vix obtigiſſet, imperfectam exiſtimaſſe, ſi non ad hujus expletionem amicitia acceſſiſſet; quippe quæ non id

(*d*) Serm. Fid. 27.

id ſolum habet virium, ut mœrores extenuet, verum id etiam, ut gaudia communicando reflectendoque augeat. Fit enim in animis, quod in rebus naturalibus uſuvenire cernitur: cohærendi vis & conjunctio, quemadmodum impreſſiones violentas hebetat ac retundit, ita naturales actiones alit ac roborat.

III. Quæ cum ipſa natura hominis expetat, ac ſibi tributa velit; ea multo ſunt expetenda magis ac neceſſaria viro bono ac beato, qui ſummo in faſtigio naturæ hominis humanæque excellentiæ collocatus eſt. Nam amicus id viro bono ac beato præſtat, ut voluptas, quæ capitur ex agendo recte convenienterque virtuti, continuetur, ac numquam intermiſſa ſit: quæ continuatio voluptatis in ipſa natura felicitatis involuta penitus eſt, ab eaque nullo modo ſejungi poteſt. Felicitas enim, ut inquit Ariſtoteles, functio quædam eſt muneris; & Antoninus (e) ait, exiſtimari oportere fruitionem quidquid ſecundum naturam ſuam agendi data facultas eſt: quo fit, ut ei, qui juſta faciat, & vera dicat, reliquum

 eſſe

(e) Ant. l. 10. par. 33.

esse nihil afferat, quam (*f*) vita frui bonum bono sic adnectente, ut ne minimum quidem bono vacuum relinquatur intervallum. Itaque cum esse vita beati jucundissima debeat, atque ut hominis est (*g*) jucunditas ea facere, quæ propria sunt hominis, sic beato præsertim jucundum sit ex virtute operari, quod est beati proprium; quo crebrius quis ex virtute fusas actiones ediderit, eo non modo diuturniore, sed etiam acriore voluptate animi perfundetur: nam in iis, quæ sunt inter se proxima, redundet oportet ex altero quidpiam in alterum, ut in colore colori superinjecto cernitur. Quare succedens gaudium, cum antegresso gaudio, quod nondum subsedit, jam commotum nanciscatur animum, quidquid ex illo motu superest, adjungit ad suum; quo fit, ut auctum incremento virium adventitio impressionem graviorem faciat. Verum assidue continenterque munere fungi difficile admodum est homini, qui solus sit; contra conjuncto cum aliis, & erga alios, id expeditum est & in proclivi positum. Nam viri boni se mutuo bene-

fa-

(*f*) Id. l. 12. par. 29. (*g*) Id. l. 8. par. 26.

factis excitant, & mirabilem quamdam alternorum officiorum continuationem feriemque nectunt, quæ videri quodammodo propria utriusque possunt; cum alterum ex altero progignatur, interque se penitus implicata sint, ut secerni porro nequeant: quippe rependendi studium commovet is, qui beneficio provocat; & qui beneficio provocatur, iterandi beneficia contentionem alit. Immo vero quidquid ab altero agitur, actum ab se quodammodo putat ob eam ipsam caussam, qua fit, ut interea dum alteri benefacit, ipsi sibi ab se benefactum censeat. Nam in virorum bonorum amicitia præsertim id obtinet, quod Antoninus (*b*) universo systemati rationalium attribuit. *Quo pacto se habent*, inquit, *in continuis membra corporis, eo se habent in dissitis rationalia; cum ad mutuas operas uni cuidam eidemque rei conferendas utraque nata sint. Quare si te, non membrum, sed partem dixeris compagis ex ratione præditis coalitæ, nondum homines ex animo diligis, nondum ipsum per se benefacere te delectat; adbuc tantum ideo facis, quod fieri deceat, non autem perinde ac si ti-*

(*b*) Lib. 7. par. 13.

tibimetipsi benefacias. Quoniam itaque viri boni, quos voluntatum, studiorum, & sententiarum consensio conjugarit, membra sunt unius corporis arctius astricta, quam ipsi per se homines, qui sola communione rationis inter se conjuncti sunt; eapropter utriusque functiones omnes utrique communes erunt; ideoque vir bonus ac beatus amico viro bono indigebit, ut felicitatis intendatur vis, augeaturque sensus, aucto recte factorum numero tum suorum, tum eorum, quæ ab amico profecta quodammodo pertinere sentit ad se ipsum.

IV. Verum etsi quæ geruntur ab altero sic hujus esse propria contendatur, ut in actionum alterius censu numerari nequeant; mirum tamen in modum augent voluptatem ea, quæ virtuti congruentia, suisque numeris absoluta geri cernimus, ab homine præsertim, qui similitudine morum, & amoris conspiratione nobiscum consentiat, quemadmodum Aristoteles animadvertit. Delectat enim etiam in aliis id intueri, quod sibi cognatum est; atque ut oblectatur musicus cantilenis pulchris & consonis, offenditurque pravis ac dissonis, sic vir bonus, qua bonus, recte factis gaudet, & abhorrentibus a virtute moleste afficitur.

tur. Neque vir bonus, dum viri boni & amici honeste facta inspicit, ideo tantummodo jucunde tangitur, quod honesta videat ipsa per se grata; sed ob id etiam, quod in amico se ipsum, & in actionibus amici contempletur suas; immo sese ex amici quam ex sui contemplatione sincerius interiusque noscat. Nam, ut ait Philosophus, magis vicinum, quam nosmetipsos, & ejus actiones, quam proprias, videre possumus. Atque sese amicum probum in amico probo intueri ex eo efficit ad hunc locum Eustratius, quod amicus probus est ἄλλος αὐτὸς *alter ipse* ille qui amatur; & amici probi eadem eligunt, eademque agunt, cum in corporibus duobus quodammodo sit unus animus. Porro facilius aliena quam propria conspicienda se nobis offerri, generatim evincit vulgatum illud, quo sese nosse cuique arduum esse fertur, aciem animi retundente sive benevolentia insita, sive aliqua perturbatione adventitia. Etsi vero qui virtute penitus imbutus est, ab eo longe distet amore sui, qui a Platone libro quinto de Legibus reprehenditur, & malum maximum appellatur, atque caput errorum omnium; cum is, qui se ipsum magis, quam veritatem, honorandum putat, quid justum bonum & pul-

chrum

chrum ſit, male judicet; numquam tamen, dum ſe unum ac ſua inſpicit, affirmare certo poteſt, imminuti detorti fucati nihil in iis eſſe, quæ videt. At ubi defigit in alium oculos, quo contemplando delectatur, eumque diligentius ac ſincerius introſpicit, in alienis æſtimandis minus errare, ſuaque cum iis comparans acrius dijudicare poteſt, quid in ſe rectum aut emendandum ſit. Itaque ſicut in ſpeculum inſpicit, qui ſuam faciem intueri velit; ſic amicum probum inſpiciat oportet, qui ſe noſſe cupiat, & actionum ſuarum aſpectu ſincero frui. Vt ut enim quod ibidem a Platone traditur, *Amator in amato perſpiciendo cæcus eſt*, ad omnia, quæ poſſunt amari, porrigatur; in primis tamen id cuique circa ſemetipſum obvenit. Siquidem ubi ſe quis contemplatur, obtutum ad ea maxime dirigit, quæ boni ſpecie ſeſe commendant; ubi vero ſibi proponit intuendum alium, deflexos a bonis oculos in ea defigit, quæ reprehendi ſeu corrigi meliuſque conformari poſſunt. Hinc illud a Menandro notatum fluit.

Οὐδεὶς ἐπ' αὐτοῦ τὰ κακὰ συνορᾷ, Πάμφιλε,
Σαφῶς· ἑτέρου δ' ἀσχημονοῦντος ὄψεται.
Quicumque fœdum admittit aliquid, Pamphile,

Non

Non videt hoc ipse: at alius si faxit, videt (i).

V. Quæ cum spectent ad eos maxime, qui non admodum absunt a virtute suis expleta numeris, aut ipsi per se corroborato alteque insito honesti studio virtutis incitati constanter agere pulchra possunt; quod ab Aristotele porro additur iis est opportunum, in quibus nondum confirmata satis aut late fusa virtus est. Ait enim, his ideo proborum amicitiam utilem esse, quod exercitatio quædam virtutis ex convictu bonorum excitari possit. Virtus enim ex bonis incrementum capit. Quam ad rem illud affert, quod est a Theognide præclare dictum:

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ' ἐσθλὰ μαθήσεαι· ἢν δὲ κακοῖσι
Συμμιχθῇς, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον.

A' justis disces bona: si versabere amico
Cum pravo, amittes, mens bona si qua tibi est (k).

Neque ad agendum tantummodo, sed etiam ad evolvenda consilia, sermone intercedente, amici conferunt. Nam, ut Baconus (l) apposite, si quis animum cogitationibus multis gravatum habeat, ejus ingenium tamquam lumini expositum inclarescit

(i) Int. Grot. in Carm. Stob. tit. 23.
(k) Int. Bernardo Feliciano. (l) Serm. 27.

ſcit communicatione conſiliorum, & mutuo colloquio. Quippe cogitationes, ubi ſint in verba converſæ, facilius agitat, in partes omnes verſat, diſponit ordinatius, ac tamquam in faciem intuetur. Sermo enim hominum, ut regi Perſarum reſpondit Themiſtocles (*m*), inſtar eſt pictorum ſtragulorum; nam ut hæc, ita ille aperit expanſus imagines, contractus tegit ac depravat.

VI. Atque cum hactenus allatæ rationes ex iis repetitæ ſint, quæ ſunt homini adventitia; quæ poſtrema ponitur a Philoſopho, ſubtilius eſt acutiuſque deprompta ex iis, quæ homini natura inſunt; oſtenditque, natura eſſe viro bono expetendum amicum probum, non ſecus atque eſſe, vivere, ſentire, intelligere. Quippe, ut ait ad hunc locum Euſtratius, bonus amicus viro bono quaſi vita quædam eſt, atque vita ac ſenſus non habitu quodammodo ſed actu eſt, ſiquidem una cum ipſo maxime impenſeque agit. Vita itaque natura bonum eſt, cum definitum quiddam ſit; quod eſt autem natura bonum, id probo quoque viro bonum eſt. Quare vita probo cui-

que

(*m*) Plutarch. in Vita Themiſt.

que natura suapte expetenda est : immo vitæ probi viri præsertim id accidit ; est enim vita prava & corrupta indefinitum quiddam. Nam, ut verum , sic bonum simplex ac finitum est ; contra , ut falsum , sic malum varium est & multiplex & infinitum ; quo fit , ut qui deviis a ratione cupiditatibus abripiuntur , alia semper atque alia persequantur. Porro si bonum est ipsa per se vita præsertim viri probi , jucunda quoque erit. At vita in homine potestate sensus & intelligentiæ definitur. Potestas autem ad operis ac muneris functionem spectat , facultates enim sunt nobis , ut iis utamur , a natura inditæ. Quare vitæ perfectio sentiendi & intelligendi non potestate , sed actu constat. Quemadmodum autem audiendo audire , videndo videre sentimus , sic intelligere nos intelligendo percipimus ; ubi vero bonum quidpiam in nobis esse percipimus , ea perceptione delectamur ; ergo quo se magis quis & sentire sentiat , intelligere intelligat , eo penitius altiusque indita latiusque fusa voluptate perfundetur. Nam cum ipsa per se vita jucunda sit , ac sentire se sentire , & intelligere se intelligere nihil sit aliud , quam sentire atque intelligere sibi vitam inesse , vitaque frui ; qui suæ

sibi

ſibi vitæ magis eſt conſcius, is interiore ſui ſenſu vividius atque ſuavius afficietur. At ſenſus cujuſque ſui, ſimulque voluptas ex eo fluens augetur atque porrigitur, ubi quis eſſe ac vivere ſentiat alterum ſui ſimilem, ſeu ſentire & intelligere percipiat alterum quemdam ipſum: nam eo pacto vita frui quodammodo geminata cenſeri poteſt. Sui vero ſimilem & alterum ipſum eſſe probus exiſtimat amicum probum; vir enim probus, ut erga ſe ipſum, ſic erga probum amicum affectus eſt. Itaque viro probo percipere ſenſu & intelligentia eſſe amicum probum & vivere, gratum eſt & expetendum, eique propterea neceſſarium, ut vitæ propriæ jucunditas expleta ſuiſque numeris abſoluta ſit. Id autem ut percipiatur, conſuetudo victus requiritur, qui conſilia ſenſuſque animi communicandi mutuo, permutandique officia poteſtatem expeditam & continentem facit. Ergo ſi viro probo natura bonum eſt eſſe, ac ſentire ſe vivere, ſenſumque ſui duplicatum percipit, dum percipit amicum eſſe ac vivere, quocum vitam quodammodo communem habet, ideoque voluptas, amplificato ſui ſenſu, major uberiorque vitæ gignitur; ei, qui beatus futurus ſit, amicis probis opus erit, etſi bonis ceteris abundet omnibus.

CA-

CAPUT IX.

Commodius esse vulgarem ac mediocrem, quam perfectam undique amicitiam quærere.

I. EI, qui amicum quempiam sibi velit adsciscere, illud præter cetera cogitandum est, amicum esse, ut apud Plutarchum (*a*) a Platone animadversum est, hominem, animal nempe facile mutabile; id afferente varietate facultatum & alacritate, quibus instructus est; atque, cum hæ dissimiliter in aliis alisque inter se temperatæ sint, & in multa vergant aliorum æque facultatibus opportuna, prudenter a Socrate (*b*) ac vere dictum esse, comparatos esse natura homines partim ad amicitiam, partim ad simultates atque diffidia. Tum enim indigere mutuo subsidio mutuaque opera, misereri, juvando prodesse alios aliis, eoque perspecto, sibi vicissim habere gratiam; tum autem, cum eadem expetenda bona putent, de iis inter se di-

H gla-

(*a*) Lib. de Tranq. an. (*b*) L. 2. Memorabil.

gladiari, disjunctisque sententiis animorum adversari sibi mutuo: præterea contentionem & iram hostile quiddam esse, plus habendi cupiditatem infestum, invidiam odiosum. Per quæ penetrans amicitia colligare quidem inter se potest ingenuos, honestisque studiis addictos homines. Sed cum semina disjunctionis insita penitus extirpari nequeant, nisi rerum, quæ ad vitæ commoda jucunditatem amplitudinem ornamentum adoptatæ sunt, omnis antea cupiditas avulsa sit; cupiditates autem in ordinem adduci regique se patiantur quidem, at non exscindi funditus auferrique sinant; ea coagmentatio laxamenti quiddam habet, ac si nimis astringatur, elementorum quasi dissidio exasperato, concussa dissolvitur. Quare mentis concordia, quæ necessaria dicitur ad amicitiam a Pythagoreis, auctore Iamblicho (c); congruentia decretorum in iis quæ ad vitam pertinent, & rerum, quarum est usus in vita, communio ea, ut amicis utamur tamquam nobis ipsis, quæ a Stoicis in amicitia postulatur, Stobæo (d) Laertioque (e) tradentibus; & omnium divina-

rum

(c) In vita Pyth. s. 240. (d) In Ecl. Eth. (e) L. 7. s. 124.

rum humanarumque rerum cum benevolentia & caritate summa consensio, quam ex Stoicis hausit in Lælio Tullius, ejusmodi sunt, ut eorum quidem animo fingi species, nusquam autem exemplum inveniri possit: & qui sese ad eam formam componat, aliosque compositos exigat, is, quem amet, neminem umquam sit inventurus, ob eamque rem e vita funditus amicitiam auferat.

II. Itaque consultius esse commodiusque ducunt prudentes & considerati rerum humanarum æstimatores, animum animique studia collineare in eam amicitiam, quæ vulgaris & mediocris appellatur a Tullio (*f*), delectare tamen ac prodesse dicitur; quam in perfectam expletamque numeris omnibus, qualis ab eo fuisse traditur nonnullorum qui pauci nominantur. Etsi tam distaret hæc ipsa ab amicitiæ cogitata forma, quam ii, quibus attributa fuit, a perfecta sapientia aberant, quæ fundamentum esse veræ amicitiæ statuitur. Cum ii non mirabilia, sed usui futura persequantur, amicos non alios esse sibi quærendos intelligunt, quam quos vita communis agnoscit ac probat;

 cum

(*f*) In Lælio.

cum iisque sic agendum, ut cum viris bonis, non qui finguntur aut optantur, nusquam autem reperiuntur, sed quibus vita communis esse contenta potest. Eos, qui pulchris picturis otiose delectantur, existimare cum Plutarcho (*g*) sinunt, concentus amicitiæ nullam esse debere dissimilem aut inæqualem partem; sed, sese similiter omnibus habentibus, omnia convenire inter se dicta, sensa, consilia, motusque animi, tamquam uno animo in plura diffuso corpora. Qua ex sanctione fluunt ea, quæ sunt apud Senecam (*h*): *Si aliquem amicum existimas, cui non tantumdem credis, quantum tibi, vehementer erras, & non satis nosti vim veræ amicitiæ. Cum tibi aliquem in amicitia recipi placuerit, toto illum pectore admitte: tam audacter cum illo loquere, quam tecum; cum amico omnes cogitationes tuas misce. Quid est quare verba coram amico retraham? Quid est quare me coram illo non putem solum?* Ipsi vero missis his, quæ tantum inter homines undique perfectos locum habere possent, eam opinionum ac voluntatum consensionem satis esse putant, quæ non

(*g*) L. de Amic. multitud. (*h*) Epist. 3.

non alterum cum altero ſic intime permiſceat & confundat, ut quaſi liquores infuſi ſecerni & agnoſci nequeant; ſed ita nectat, ut quaſi dura corpora ad ſe invicem applicata, interque ſe apta, diſtingui poſſint. Quo fit, ut multa ſui quaſi puncta communia cum amico habeant; multa vero ſibi propria reſervata velint; quæ tamen ipſa, commotis contactus punctis, commoveri conſenſu debent, quantum neceſſe eſt ad utilitatem mutuam & jucunditatem in lætis adverſiſque rebus, iique ſinunt, quos propius cujuſque puncta attingunt. Neque enim ita cujuſque propria manent, ut non pertineant ad alios; cum multis ſinguli varium ad ſe reſpectum habentibus circumfuſi ſint. Itaque cum animo recte conſtituto temperatoque ſint, & conſiderate ordinateque ament, æque diſtant ab eo, qui ſeſe totum alteri credit, alterumque ſibi viciſſim addictum omnino velit, atque ab eo, qui verſutia corrumpat amicitiam, aut mollitie deſerat, aut ſuſpicionibus incertam reddat, & ſemper in ancipiti lubricoque nutare cogat.

III. Ad animi mollitiem amicitiæ moleſtias fugientis id ſpectat, quod apud Euripidem in Hippolyto legitur, obtruditurque tamquam utile

vitæ securitati præceptum usu diuturno rerum humanarum imbibitum:

Πολλὰ διδάσκει γάρ μ' ὁ πολὺς βίος.
Χρῆν γὰρ μετρίας ἀλλήλους
Φιλίας θνητοὺς ἀνακίρνασθαι,
Καὶ μὴ πρὸς ἄκρον μυελὸν ψυχῆς,
Εὔλυτα δ' εἶναι στέργηθρα φρενῶν,
Ἀπό τ' ὤσασθαι, καὶ ξυντεῖναι.
Τὸ δ' ὑπὲρ δισσῶν μίαν ὠδίνειν
Ψυχὰν, χαλεπὸν βάρος.
Βιότου δ' ἀτρέκεις ἐπιτηδεύσεις
Φασὶ σφάλλειν πλέον ἢ τέρπειν,
Τῇ θ' ὑγιείᾳ μᾶλλον πολεμεῖν,
Οὕτω τὸ λίαν γ' ἧσσον ἐπαινῶ
Τοῦ μηδὲν ἄγαν.

Aetas multum me multa docet:
Hominum inter se bene compositus
Servare modum debebat amor;
Non & in ipsas ire medullas,
Sed ita ut solvi vincla possent,
Et jam tendi, jamque remitti.
Nimium nimium est ponderis, unum
Animum curas ferre duorum.
Ratio vitæ curata nimis,
Numquam dulcis, sæpe & aberrans,

Mi-

Minus ut valeant corpora, caussa est.
Mihi præ nimiis laudare placet
Quæ se modico fine coercent (i).

Cui congruit illud Martialis:

Si vitare velis acerba quædam,
Et tristes animi cavere morsus;
Nulli te facias nimis sodalem.
Gaudebis minus, & minus dolebis (k).

Quæ sententia pronis auribus admittitur, ac libenter adoptatur ab iis, qui aut omnino jucunditati vitæ dediti laborem & curam cane pejus & angue fugiunt, aut rebus occupati suis & irretiti, omnia humana ab se aliena putant, aut insociabilia felicitati suæ.

IV. Pertinet autem ad versutiam quod ab Antonino (l) reprehenditur, cum quis amicitiæ simulata specie suæ consulit utilitati; quod iis usitatum est, qui sinceritatem verbis efferunt, & sese tum maxime occultos, tortuosos, & multiplices indicant, cum vultu ad comitatem quamdam atque facilitatem composito sese candidos apertosque, nulla re postulante, prædicant. *Quam putidus,*

(i) In Exc. Grotii. (k) L. 12. ep. 34. (l) L. 11. de reb. suis.

dus, inquit, *& insincerus est qui ait: Ego statui tecum agere simpliciter & aperte. Quid opus est præmonere! Ipsa per se res apparebit. Fronti vox oportet inscripta sit. Sincerus es? Statim id elucet in oculis, ut in amantis oculis omnia continuo deprehendit amasius. Simplicitatis affectatio tortuosa est: nihil tam, atque* λυκοφιλία *lupina amicitia, fœdum est. Hoc maxime fugias: bonus, simplex, benevolus in oculis gerit mores, ac nihil in eo latet*. Locum hunc attulit Antonini parum apposite Grævius ad illud Ciceronis in Lælio, quo boni viri dicitur esse munus in amicitia, non solum allatas ab aliquo criminationes repellere, sed ne ipsum quidem esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico esse violatum; aitque suspiciosam amicitiam a Græcis eleganter appellari λυκοφιλίαν. Nam etsi suspiciosus dicatur tam is, qui suspectum habet alium, quam is, qui suspectus est; tamen nihil Tullii suspiciosus cum Antonini lycophilia commune habet, sed potius quod antea multiplex ingenium, tortuosum, ob eamque rem infidum ab eo vocatum fuit. Nam lycophilia significat amicitiam assimulatam, falsam, subdolam; a fœdere nempe ductam, quod ea conditione lupi cum ovibus olim inire volebant,

ut

ut ipſi ſuos catulos ovibus, oves ſibi canes cuſtodes gregis obſidum loco traderent; ideoque ſublatis defenſoribus paterent expoſitæ inſidiis direptorum ac prædatorum. Quare Plato (*m*) vocem traduxit ad eam animorum diſcrepantiam, ut inter ſe conſociari nequeant. Cum enim eo rem a Dionyſio adductam intelligeret, ut ab ſe aut Dionem deſeri veterem amicum & hoſpitem, aut amicitiam Dionyſii repudiari oporteret; *Hæc*, ait, *ita geſta* τὴν ἐμὴν ϗ στὴν λυκοφιλίαν ϗ ἀκοινωνησίαν διὰ σὲ ἀπειργάσατο, *diſſociabiles me teque tua culpa reddidit, ut non magis, quam inter lupos & agnos, amicitia conſtare poſſit.*

V. Demum ad ſuſpiciones & diffidentiam, quæ tum ex timiditate, tum ex importuna ſagacitate curioſius omnia rimante naſci poſſunt, attinet quod a Biante præceptum auctore Laertio (*n*) dicitur, & exagitatur a Tullio (*o*), nimirum, *Ita amare oportere, ut ſi aliquando eſſes oſurus*, Φιλεῖν ὡς μισήσοντας. Senibus præſertim morem hunc eſſe familiarem, Ariſtoteles (*p*) animadvertit, experientia nempe rerum humanarum inditum; ſuſpicio-

(*m*) Epiſt. 3. (*n*) In Lælio. (*o*) L. 1. ſeg. 87. (*p*) Rhet. l.2

ciosos esse, quia sunt increduli ; esse autem incredulos, quia periti sunt; & neque magno amore, neque magno odio prosequi propter eamdem caussam; sed ex Biantis præcepto & amare tamquam odio habituros, & odio habere tamquam amaturos. Quod si quis eo sensu accipiat, ut interea dum amicitiæ commoditatibus utitur, ad amicitiæ sese dissolutionem paret, ejusque abjiciendæ sibi caussam aliquam esse præstitam & expeditam velit, simul atque cœperit ea displicere ac molesta esse, vel utilis esse desierit; id quidem, ut ait Aristoteles (q), ἐπιβουλία, seu *res insidiatrix* est, & universe ex eo sequetur, quod ex ejusmodi sententia sumpta simpliciter secuturum omnino contendit evincitque Tullius; nempe qui sic amet, optaturum, ut quam sæpissime peccet amicus, quo plures det sibi tamquam ansas ad reprehendendum; rursum autem recte factis commodisque amicorum necesse futurum, ut angatur doleat invideat. At si quis sic accipiat, ut ea moderatio studiorum animi commendetur, & amico fidem habendam præscribatur, tamquam homini, qui

(q) Ibid. c. 2.

qui non unus idemque ſemper eſt, ſed varius, commutabilis, multiplex; id vero plurimum ad vitæ præſidium & humanitatem facit. Nam qui, ſic animatus eſt, is plurimis uti, plurimiſque prodeſſe poteſt, dum ſe tantum impertitur aliis, quantum ab ingenio cujuſque ſtabilitatis & conſtantiæ prudenter expectare poſſe videat. Eo ſenſu acceptum eſt a Sophocle in Ajace Flagellifero:

Ἡμεῖς δὲ πῶς ου γνωσόμεσθα σωφρονεῖν;
Ἐγῶ δ', ἐπίσταμαι γὰρ ἀρτίως ὅτι
Ὅτ' ἐχθρὸς ἡμῖν, ἐς τοσόνδ' ἐχθραντέος
Ὡς καὶ φιλήσων αὖθις· ἔς τε τὸν φίλον
Τοσαῦθ' ὑπουργῶν ὠφελεῖν βουλήσομαι,
Ὡς αἰὲν οὐ μενοῦντα. Τοῖς πολλοῖσι γὰρ
Βροτῶν ἄπιστός ἐσθ' ἑταιρείας λιμήν.

Quanto modeſtum ſapere nos æquum eſt magis!
Expertus hominis quod ſit officium ſcio:
Odiſſe quamvis maxime infeſtum, quaſi
Amare poſſes: rurſus & amico obſequi,
Tamquam reflexa temporum poſſes vice
Odiſſe. Quippe pluribus mortalium
Parum eſſe fida ſtatio amicitiæ ſolet. (r)

Mo-

(r) In Exc. Grotii.

Modus hic effuſionis animi non ſolum accommodatus eſt humanæ naturæ, in qua multa obſcura, multa converſioni obnoxia, multa imperfecta & corrupta ſunt; ſed etiam amicitiæ commoditates expeditiores efficit. Nam qui ſic amat, non anxie ſibi latebras amici perveſtigandas intelligit, ut agnoſcat, antequam in amicitiam recipiat, an numeris omnibus abſolutus ſit, unuſque fieri poſſit ex pluribus: ſed ſatis eſſe putat, ſi cum ea quaſi parte ſui, qua ſeſe ad illum adjungit, apte congruat, & virtutem communem habeat.

CAPVT X.

Oblato Lyſidis Platonici conſpectu, demonſtratur quid in eo dialogo ſibi Plato propoſuerit, & inania Serrani commenta exploduntur.

I. IN Dialogum, qui Lyſis inſcribitur, & germanam amicitiæ docere cauſſam & naturam vulgo creditur, præter Socratem a Platone quatuor introductæ perſonæ ſunt, quarum indoles accurate diſtinguatur oportet, ut Platonis intelligatur ſcopus, & legentis abducatur animus ab eorum interpretandi more præpoſtero, qui cum pe-

pedis quaſi ſuſpendendi ferre laborem nequeant, & fruſtra ſeſe navaſſe operam arbitrentur, ſi dubitandi tantummodo cauſſas hauſerint; decerni quidpiam a Platone ſtatuunt, ubi tantummodo quærit, & incertus hæret, & multa tentans omnia poſtremo rejicit; ut æque omnia profitentes, ac ſe, qui nihil exploratum habere ſimulabat, evincat ignaros eſſe rei, de qua diſputatio inſtituta eſt; eorumque, pro varia cujuſque indole, ſeu arrogantiam frangat, ſeu falſas opiniones evellat, ſeu ſtultitiam confidentem in aprico ponat, eo quaſi velo detracto, quo freti ſeſe venditant imperitis, & magna polliciti nugas ampullaſque magno pretio venales habent. Lyſis adoleſcens eſt pudens ingenioque mirifice comparatus ad ſapientiæ ſtudium, ſed imperitus, & nondum excultus optima germanaque diſciplina; quo fit, ut ad malum æque flecti bonumque poſſit. Hinc Socrates cum eo ſeſe colloqui libenter ait, quod ejus philoſophico ſtudio delectaretur. Menexenus, cui Lyſis maxime familiaris erat, adoleſcens eſt acer ac vehemens, quippe Cteſippi diſcipulus. Hippothales adoleſcens eſt amator Lyſidis, neque plus quidquam a Socrate expetit, quam ut ab eo doceatur, quid agendo quis aut lo-

loquendo, ſibi voluntatem amaſii conciliare poſſit. Cteſippo Sophiſtæ non aliud a Platone munus aſcribitur, quam ut, amorem Hippothalis amaſiique conciliandi rationem ab eo initam Socrati retegens, occaſionem diſputationis de amicitia excitet; inſtituta vero diſputatione, urgeat porro Socratem, ut Menexenum, quem a ſuo ludo digreſſum in diſputando ſatis exercitatum confidebat paria paribus reſponſurum, interroget, obſequaturque Lyſidi, qui poſtulans id a Socrate, Menexenum arte ſophiſtica præfidentem inter æquales impeditum irretitumque videre peroptabat.

II. Invitatus itaque Socrates ad paleſtram ab Hippothale, quicum erat Cteſippus, perinde ac ſi non alio ductus ſtudio, quam quo ceteri ſolent, eo eſſet acceſſurus, quis ibi pulcher ſit, eique maxime videatur, Hippothalem rogat. Quippe diſſimulatio faceta & elegans, cujus perſonam ſumpſerat, id ei dabat, ut ſeſe ad mores omnium attemperare videretur, eoque lenocinio captaret alliceretque homines etiam a ſapientiæ ſtudio maſſime diſſidentes, & uſitatis moribus depravatos. Cum rubore ſuffunderetur Hippothales, iſque rubor augeretur, ubi Socrates in ceteris quidem ineptum ſe faſſus eſt, verum id ſibi di-

divinitus datum, ut primo conſpectu dignoſcat eum, qui amet & ametur; Cteſippus pudorem carpit Hippothalis, qui Lyſidis laudibus importunus obtundebat aures, in eoque ſe ita gerebat, ut nihil afferret proprium, ſed quæ cani vulgo ſolebant de maioribus Lyſidis, eorumque divitiis & equis victoribus, ad faſtidium uſque repeteret inculcaretque auribus. Quæ Cteſippus tamquam illepida jejuna puerilia carpit ex diſciplina rhetorum aut poetarum, ea Socrates ex prudentiæ decretis, perinde ac ſi nihil in re, quam ſpectabant, eſſet reprehendendum, eamque probaret, tamquam inconſiderata præpoſtera ſtulta improbat. Nam qui prudens in amore ſit, ei non ante amaſius laudandus eſt, quam hujus familiaritatem fuerit aſſecutus; ne videlicet amaſius efferatur, & quo ſuperbior, eo difficilior captu ſit. Stultum morem ſuum agnoſcens Hippothales a Socrate poſtulat, ut amaſii conciliandi, ſi quam callet artem, ſibi non invideat; ac Socrates quid iis, quæ imperite ſolebat effutire, ſubſtituendum ſit, oſtendi ab ſe poſſe pollicetur, ſi Lyſidis alloquendi poteſtatem habeat. Ea longe alio ſenſu, quam quo a Socrate dicebantur, Hippothales interpretatus, in paleſtram, Cteſippo comitante, Socratem in-

introducit, tamquam adjutorem amoris sui, quem is oppugnaturus erat. Ctesippi conspectus Menexenum, Menexeni Lysidem attrahit; qui cum sederent, Hippothales e longinquo, ne a Lyside cerneretur, auditurus substitit. Menexenus, quem præludens animo destinatæ disputationi Socrates interrogare cœperat, alio forte vocatus Lysidem interrogandum relinquit Socrati, qui sensim eo tandem adolescentem redigit, ut fateatur, nemini posse nos amicos esse, neque amari ab ullo in iis, in quibus inepti simus; ne a patre quidem amatum iri quemquam, quatenus est inutilis. Contra si sapiens fuerit, omnes ei futuros amicos & necessarios; quippe cum eo pacto utilis & bonus futurus sit. Gradus autem, per quos eo ductus adolescens est, ex eo nectuntur, quod illum parentes eximie diligant; qui diligit, esse velit quem diligit felicissimum; felix autem is dici nequeat, cui subducta potestas sit agendi quæ concupiscat. Quare cum Lysidi multiplices a patre domini præfecti sint, eique potestas omnis negata sit, quæ servis concessa est, arbitratu suo gerendi quæ cujusque fidei peritiæque demandata sunt; ideoque nulla divitiarum, quibus abundat, utilitas ad ipsum redeat, quippe quas

quas alii administrant; nulla corporis, quippe cui nutriendo colendoque præsunt alii; quæ cohærere nullo pacto cum felicitate possunt; quærendam esse caussam, cur qui felicem eum expetunt, a felicitate arceant in eo constituta præsertim, ut quis arbitratu suo quidvis agat. Caussam ex ætate repetente Lyside, Socrates id frustra dici ait: nam in iis, quæ ab eo sciri vident, ætatem provectiorem a parentibus non expectari, sed ei concedi potestate sua uti. Quare Lysis ultro fatetur, ideo sibi alia permitti, alia negari, quod illa sciat, ista nesciat. Quæ cum evolvisset ex adolescentis animo Socrates, & addidisset, omnia permissurum ei patrem, ubi res melius ab eo, quam ab se, administrari putet, & vicinum pariter & Athenienses ei permissuros administrationem rerum suarum, si senserint prudentia sapientiaque præditum rerum gerendarum; omnesque nobis ea arbitratu nostro gerendi potestatem facturos, quorum prudentes sumus; neminem impediturum, liberos in his futuros, nostraque futura hæc, quippe cum utilitatem ex iis percepturi simus. Contra in iis, quorum nulla nobis prudentia fuerit, non modo extraneos, sed & maxime cognatos nobis impedimento fore; nos alte-

rius imperio subjectos futuros, ipsaque futura nobis aliena, quippe cum nullam ex iis utilitatem decerpamus. Ex quo tandem fit, ut quis in iis, quorum ignarus est, a nemine amari possit; ametur autem in iis, quorum peritus est, ab omnibus. Quia vero Lysidis ætas ea erat, ut ipsa per se propter inscitiam rerum maximarum nihil adoptare sibi posset optimum; ab eo elationem animi, contumaciam abesse, magnosque spiritus oportere, ipso confitente elicit: neque enim quis elate sapere potest in iis, in quibus nondum quidpiam omnino sapit; neque magnam in iis habere mentem, in quibus nondum mentem habet. Quare præceptis prudentiorum indigere se Lysis agnoscat oportet, quibus sese fingendum tradat, morigerumque præbeat; neque blanditiis & assentationibus eorum, qui mentis animique perfectionem impediunt, insitisque cupiditatibus concedendum esse quidquam; quæ maxime Hippothali adversabantur. Quare conturbatus est, quippe qui fauturum Socratem existimabat amori suo, re vero dicentem ea clam audierat, quibus adolescentis animus ad modestiam, pudorem, disciplinæ studium, ac veræ sapientiæ cultum adductus, ab se suaque cupiditate distraheretur, alio-

que

que amore occupatus, illecebris, quibus allici potiſſimum adoleſcentes ac deliniri ſolent, obſurdeſceret.

III. Cum, abſente Menexeno, præluſiſſet exercitatione ad ingenuam Lyſidis indolem admirabiliter accommodata, ætatique imperitæ peropportuna; redeunte, robuſtiorem ingreditur Lyſidi gratificaturus, qui cum irretitum familiarem ſuum inter æquales, ut fit, verborum concertationibus præfidentem intueri cuperet, a Socrate poſtulat, ut illa ipſa, quæ ſibi, dicat & Menexeno. Quod cum non impetraret (neque enim pugnaci contentioſo, quæ docili diſcendique cupido conveniebant); inſtat, ut aliud ei quiddam proponat arbitratu ſuo. Qua in re Socrates ita ſe cum Menexeno gerit, ut rem ſibi non cum diſputatore veterano præfractoque putet eſſe, qui exagitandus illaqueanduſque ſit, ſed cum adoleſcente præfidente quidem, ut e ſophiſtarum diſciplina prodeuntes ſolebant, & ventoſo, vaniſque doctrinæ fucatæ præſtigiis occupato, verum nondum adeo confirmato infectoque, ut elui nebulæ detergique nequeant. Itaque more ſuo perſona inveſtigatoris magis, quam refutatoris aut præceptoris, ſumpta, rationum, quæ de re communi vulgo afferuntur, & indubitatæ putantur ab iis, qui mercede accepta

non aliam sapientiam docebant, quam quæ popularibus opinionibus accommodata erat, imbecillitatem agnoscendam adolescenti exhibet; ostenditque non aliud a notionibus confusis & inexploratis expectari posse, quam confidentem inscitiam. Quo fit, ut non aliud Socratis institutum sit, quam ut homines adducat ad eam inscientiam, quæ philosophiæ caussa seu principium a Tullio dicitur libro primo de Natura Deorum; qui locus interpretum laboriosis conjecturis ac minime necessariis vexatus miris modis est. Tullius enim, cum ait varias hominum sententias de natura deorum magno argumento esse, caussam, idest principium philosophiæ esse inscientiam, prudenterque Academicos a rebus incertis assensionem cohibuisse, idem ait, quod Epictetus (a): Ἀρχὴ φιλοσοφίας συναίσθησις τῆς αὑτοῦ ἀσθενείας καὶ ἀδυναμίας περὶ τὰ ἀναγκαῖα· αἴσθησις μάχης τῆς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων, καὶ ζήτησις τοῦ παρ' ὃ γίγνεται ἡ μάχη, καὶ κατάγνωσις, καὶ ἀπιστία πρὸς τὸ ψιλῶς δοκοῦν. *Principium est philosophiæ imbecillitatis infirmitatisque suæ necessariis in rebus animadversio; animadversio pugnarum*

(a) Arrian. l. 2. c. 11.

rum inter se hominum, caussarum inquisitio pugnæ hujus, & condemnatio nudæ opinionis, ac diffidentia.

IV. Socrates igitur, qui se tam rerum inscium, quam investigandi cupidum assimulare solet, ut interrogandi sibi quæ velit potestas facta sit, & e rerum exteriore ambitu conjiciat in interiora nec opinantes eos, quibuscum sibi res est, includatque continuatione serieque notionum, e quibus evadendi spes interclusa sit ad indefinita, neque distincte perspicue distributeque significantia quidpiam, ut ii solent, qui, nulla ratiocinationis inita semita, libere subsultare, susque deque vagari possunt; eumdem secutus morem in amici natura inquirenda, Menexenum obsecrat, ut sese adjuvet in ea re, quam efflictim deperit: nam cum alii alia cupiditate teneantur, alicujus amici sibi comparandi studio vehementer incendi, beatosque Lysidem & Menexenum existimare, qui juvenes tantam possessionem, tam propere ac facile consequuti sint, cum ipse tam provectus ne norit quidem quomodo fiat quis amicus alteri. Quare tamquam a perito doceri cupiens, primo quærit, num qui amat amicus ejus sit, qui amatur; an qui amatur ejus, qui amat; an nihil intersit. Cum nihil interesse fateretur imprudenter Mene-

xenus, a Socrate facile revocatur, assentiturque neutrum neutrius amicum esse, nisi se vicissim ament. Si nihil amicum amanti est, quod non amat vicissim; neque amicus equorum, neque sapientiæ quis appellandus, vel amare quis hæc ipsa non amica dicendus erit. Quare perperam a poeta vocatus est beatus, cui nati & equi & canes venatores amici sunt. Quod cum Menexenus non auderet confiteri, cum auctoritas Homeri pondus haberet in sapientia populari maximum; colligit ex eo Socrates, quod amatur, sive amet, sive odio habeat, ei, quod amat, amicum esse; quo fit, ut hosti quis amicus sit, & amico hostis. Id a ratione prorsus alienum esse Menexenus animadvertens, fatetur, ab se non posse expediri, quid statuendum sit, si neque qui amant, neque qui amantur, neque qui & amant & amantur, amici sint; cum frustra quæratur ac præpostere, cui nomen amici conveniat, antequam definitum fuerit, quid ipsum amicum sit.

V. Ipse Socrates exitum ex ea via, quam ingressus erat, inveniri posse desperans, aliam inquirendam esse putat, assentiente Lyside; missoque Menexeno, qui non satis ad intelligendum comparatus erat, socium sibi Lysidem investigatio-

tionis eligit, cujus ingenio philosophico discendique cupido delectari ait; poetas autem duces, quos tamquam sapientiæ parentes vocat, ne videatur ab omnium doctorum intelligentia abhorrere. Horum autem Homerus princeps amicitiæ deum auctorem facit, qui similem ad similem allicit; quocum ii consentiunt, qui de rerum universitate differuerunt. Nam necessario simile simili semper amicum esse. At si similes esse dicantur improbis improbi, hos Socrates infert amicos esse inter se non posse, quod injuriam invicem inferre ac pati soleant. Si vero statuatur, bonos solos esse bonis similes, quippe cum alteri simile nullo pacto possit & amicum id esse, quod ipsum sibi dissimile sit, & secum discrepet; improbos autem esse constet ne sui quidem umquam similes, sed vecordes, ideoque neque cum bonis neque cum malis apte cohærere posse; initio Socrates quod quærebat jam sibi monstratum esse simulat, & assentitur amicos eos esse, qui boni sint. Verum rem paullo diligentius expendens, assensionem revocat, cum simile simili nullam utilitatem possit afferre, quod unumquodque sibi per se non afferat; sese autem inter se nequeant amare, sibique amica esse, quæ sibi mutuo nullum adjumentum af-

ferre queant. Quare neque bono bonum amicum esse posse; quippe bonus, qua bonus, ipse sibi sufficit, nemine prorsus indiget, ideoque magni faciendi quempiam & amandi nullam omnino caussam habet.

VI. Hic hærens Socrates a similitudine discedendum ait, quam Homerus poeta, physicusque Anaxagoras induxerant; & viderdum, num certius quidpiam expectari possit ex eorum sententia, qui similes a similibus, & bonos a bonis maxime diffidere statuentes, nectebant ex contrariis amicitiam. Quare substituit Homero Hesiodum, cujus est vulgatum dictum:

Καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει, καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῷ·

Invidet & figulus figulo, vatique poeta:

Anaxagoræ vero substituit Heraclitum, qui cum videret appeti siccum ab humido, calidum a frigido, plenum a vacuo, obtusum ab acuto, ab amaro dulce, contrariumque ali a contrario; statuebat amica esse inter se maxime dissimilia, cogique necessitate inopem ut locupletis, infirmum ut robusti, ægrotum ut medici, imperitum ut periti favorem amet, & amicus sit. Sed qui statuat contrarium amicum esse contrario, confiteatur oportet, inter se amica esse inimicum, ami-

amicum ; juſtum , injuſtum ; temperatum , intemperatum ; bonum , malum , ſi contraria , qua contraria , dicuntur amica eſſe. Quæ cum abſurda ſint , neque ſimile ſimili , neque contrario contrarium amicum erit. Quoniam ad amicitiæ naturam ipſæ per ſe neque ſimilitudo neque diſſimilitudo quidquam conferunt ; quippe quæ prorſus externæ ſunt & adventitiæ , nulloque cum ea vinculo inſito colligatæ.

VII. Ne , quid vere amicum ſit , agnoſcendi ſpes abjicienda ſit omnino , Socrates quaſi talum a ſacra linea movendum ait , & quærendum , num id forte ſit boni amicum , quod neque bonum neque malum eſt ; ac ſe plane , quo ſe conjiciat , ignorare profitetur ; ſed incertis undique dubitationibus agitatum eo ſe impelli antiquo proverbio pati , ut ſuſpicetur , id amicum eſſe quod pulchrum eſt , & bonum eſſe pulchrum ; ideoque pulchri & boni amicum id eſſe , quod ipſum per ſe neque pulchrum neque bonum ſit. Neque enim , ſi cui quid amicum eſt , aliud excogitari poteſt ; cum trium generum , quorum unum eſt bonum , alterum malum , tertium neque bonum neque malum , excluſa duo priora ſint , ultimumque tantummodo relinquatur , quod neque

ma-

malo neque sibi simili potest amicum esse, ideoque superest, ut bono sit. Boni autem amicum fieri propter mali præsentiam, antequam ipsum factum sit malum a malo, quod habet; neque enim, si malum factum sit, esse boni amicum posse. Quæ longe a sophistarum intelligentia dissita Socrates explicaturus animadvertit, alia quidem ejusmodi esse, quale est quod adest, alia non esse ejusmodi. Sic si flavæ comæ cerussa tingantur, iis albedo quidem adest, at non albæ sunt icciroo, sed albedine præsente neque albæ, neque nigræ. Verum ubi senectus eumdem colorem hunc inferat, albedine præsente, tunc albæ revera sunt. Haud absimili modo quod neque bonum est neque malum, interdum præsente malo nondum malum est; & cum nondum præsente malo malum sit, ipsa mali præsentia facit, ut bonum appetat. At si malum jam sit, ipsa mali præsentia, qua factum est malum, avertitur a boni cupiditate & amicitia. Ex quo fluit, neque sapientes, sive dii sint, sive homines, neque sic ignorantia imbutos infectosque penitus, ut mali sint, verum eos philosophari, qui sic inscitiæ affecti malo sunt, ut nondum vecordes sint & indociles, sed sentiant ea se nescire, quæ nesciunt.

VIII.

VIII. Quum, assentientibus Menexeno ac Lyside, Socrates inventum ab se putaret quid amicum sit, nimirum ubique bono propter mali præsentiam id amicum esse, quod neque bonum neque malum est; ac magna lætitia perfunderetur, importunissima suspicione oborta, repente prædam, quam læto animo complectebatur, e manibus extorqueri moleste fert. Veretur enim, ne somnio ditatus sit, ac tamquam in homines jactabundos, & inania magnifice pollicentes, in fallacem amici naturæ speciem inciderit. Nam quod amicum est alterius, amicum ejus esse propter aliquid, & caussa alicujus; atque hoc ipsum oportet amicum sit, quemadmodum corpus amicum est medicinæ propter morbum, qui malum quid & inimicum est; caussa sanitatis, quæ bonum quoddam & amicum est. Quare quod neque bonum neque malum est, propter malum & inimicum boni, amicum esse boni & amici caussa. At si quid amicum est boni & amici caussa, ipsum hoc boni alterius & amici caussa alterius amicum erit; atque ita deinceps in infinitum. Quare deveniendum ad quoddam principium, quod ad amicum aliud non referatur, sed in ipsum id desinat, quod primum amicum sit, cujus caussa dicantur & alia ami-

amica omnia tamquam ſimulacra quædam illius, quod vere amicum eſt. At ſi quod vere amicum eſt, illud ipſum eſt, quo deſinunt omnes hæ, quæ dicuntur amicitiæ; concludit Socrates, id non amicum eſſe alicujus amici cauſſa, ſecus atque paullo ante definitum erat.

IX. Rurſus alterum expendens, quod communi conſenſu poſitum erat, bonum amari propter malum, quærit, num, tria cum ſint, bonum, malum, & neutrum, ſi malum forte ſublatum omne ſit, ac duo reliqua maneant, nullam nobis, qui malum inter ac bonum ſiti ſumus, utilitatem bonum allaturum ſit, perinde ac ſi bonum ipſum per ſe nullum uſum habeat. Id ſibi videri fatente Lyſide, quo res evaderet ignorante, Socrates ad examen revocat, quod imprudenter conceſſum erat. Quærit itaque, num, etſi de medio ſublata mala fuerint, appetitiones aliquæ neque bonæ neque malæ ſupereſſe queant; cum neceſſe non videatur, ut una cum malis ea pereant, quæ mala non ſunt. Si ſuperſunt, qui appetit & amat aliquid, ejus, quod appetit & amat, neceſſe eſt ut amicus ſit. Quare malis ſublatis nonnulla amica erunt. Igitur, cur quis amet & ametur, cauſſa exiſtit ab ea diverſa, quæ allata

fuit,

fuit, cum diceretur id, quod neque bonum neque malum eſt, amare bonum propter malum. Eſt autem amicitiæ cauſſa appetitio. Porro quod appetit aliquid, eo indiget; quod autem indiget, eo indiget, quo ſpoliatum fuit. Quamobrem amor, amicitia, appetitus ſunt οἰκείν, nimirum ejus, quod cognatum eſt; ideoque inter ſe natura cognati amici ſunt: neque alter alterum expetere poteſt & amare, niſi aut animo, aut indole animi, aut forma, aut moribus is ſibi cognatus ſit. Natura vero cognatum neceſſario amat.

X. Quare Socrates eo ſeſe referens, ex quo diſputationis occaſio ducta eſt, cum natura cognatum neceſſario amet, neceſſarium eſſe pariter efficit amatori germano minime fictitio, ut ametur ab amaſio. Lyſide Menexenoque vix annuentibus, Hippothalis, qui ſibi putabat ea favere, præ lætitia non vultus manſit colorque ſuus; at ei cito lætandi cauſſa prærepta eſt. Nam amici natura, qua gaudium Hippothalis nitebatur, incerta deprehenditur a Socrate rem attentius explorante. Animadvertit enim, ſi cognatum a ſimili differat, inventum exiſtimari poſſe quid amicum ſit: verum ſi cognatum & ſimile unum quiddam idemque ſint, jam antea demonſtratum eſſe, ſimile ſi-

ſimili ſecundum ſimilitudinem nullum uſum afferre ; quod autem infructuoſum ſit , amicum eſſe nullo pacto poſſe. Sed , neque ſi differant , rem planius expediri monet. Nam cum bonum non ſit cognatum cuilibet , neque malum alienum , at malum malo , bonum bono , neutrum neutro cognatum ſit ; ſi qui cognatum amicum eſſe dicat , id admittit , quod ante repudiatum eſt. Quippe non minus improbus improbo , quam bono bonus amicus erit. Miſſa itaque cognati & ſimilis inter ſe comparatione , quæ nihil omnino promovet , videndum eſt , num res melius expediatur comparandis inter ſe cognato & bono. At ſi dicatur , idem eſſe bonum & cognatum ; bonum bono ſolum amicum erit. Verum id in ſuperioribus refutatum eſt. Quamobrem eo diſputatio tandem evadit , ut ſi neque amantes , neque amati , neque ſimiles , neque diſſimiles , neque boni , neque cognati amici ſunt ; non habere ſe quid omnino dicat , ultro Socrates fateatur. Seniorem aliquem excitare cogitabat ; at cum pædagogi ſubbarbara voce obſtrepentes , & pluſculum poti feſtis Mercurialibus Lyſidem & Menexenum e congreſſu domum adducturi abſtraherent ; diſcedentibus , nihil , ait , aliud eſſe diſputando comparatum ,

tum ,

tum, quam ut ridiculi ſpectatoribus ipſe ſenex, ipſique pueri videantur, quod ſe inter ſe amicos putent, & invenire non potuerint quid amicus ſit.

XI. Ex oblato dialogi conſpectu patet, in eo Socratem nihil aliud ſibi propoſuiſſe more ſuo, quam ut perverſitatem amoris, quo flagrabat Hippothales, retunderet; Menexeni confidentiam e ſchola ſophiſtarum hauſtam converteret ad modeſtiam, eumque convictum inſcitiæ, vanitatiſque doctrinæ, qua fidebat, ad ſaniora ſtudia compelleret; Lyſidis autem animum optime natura comparatum a doctorum ac morum communium inſidiis & contagione defenderet, & injecta diffidentia cautum & circumſpectum redderet, oſtendendo qua ratione vulgares opiniones explorari debeant. Quo pacto vero quærenda veritas, & quibus ex principiis nectenda ſit, altioris eſſe indaginis, quam ut adoleſcenti, aut alio cupiditatibus avocato, aut ineptiis opinionum innutrito, aut nondum germanæ doctrinæ ſacris initiato ritu Platonicorum, accommodari poſſit. Animus enim a concretione rerum ad formas ſempiternas ex ſenſu Platonis, qui ſuam Socrati perſonam impoſuit, evehendus eſt. Evehendus eſt ad ipſum per ſe pulchrum, ad id quod vere eſt, ad ipſum bo-

bonum, quod in eo, quod vere est, eximie maximeque splendescit: ad ea, quæ illustrat verum, & quod vere est; nimirum ad ideam boni, quam Plato vocat boni filiam, aitque tribuere cognitis veritatem, & cognoscenti vim. Quæ Proclus (*b*) gradatim exponens, bonum ait esse, quod universa conservat, & constituit, explet ac perficit; τὸ σοφὸν parere quodammodo lucem intelligibilem, & primas formas; pulchrum demum in summis formis esse situm, atque suppeditare lætitiam, familiaritatem, amicitiam. Tria hæc cum omnia impleant atque pervadant, necesse esse, ut quæ implentur, per cognata revertantur ad unumquodque, cum eoque conjungantur. Ad pulchrum, quod omnia secunda connectit, interque se conciliat, & caussa perfectionis est; & eorum, quæ manant ex ea perfectione, omnium reversionem fieri per amorem, qui præstantissima genera, præstantissimasque animas, perinde ut a pulchro participant, inter se colligat. Per veritatem autem ad sapientiam, qua & ipsa mens repleta cognoscit entia, & cujus animæ participes in-

(*b*) Lib. 1. Theologiæ Platonicæ cc. 21. 26.

intelligenter agunt. Ad bonum demum neque cognitione neque actione, ſed collocatione, ſtabilique permanſione & quiete opus iis eſſe, qui cum eo quaſi coagmentari properant; quippe cum bonum ſit portus univerſorum entium, in quo conquieſcendum eſt.

XII. Corruit ergo ſyſtema decretorum, quæ ex ea diſputatione Serranus exculpſit. Ait enim, a Socrate tradi diſcrimen veræ amicitiæ a falſa; veræ amicitiæ definitionem, cauſſis ipſius notatis; uſum denique ipſius. Veram amicitiam definiri, ſinceram communitatem omnium rerum, quæ in vita communi verſantur; ut quidem prima communitas ſit animorum ſtudiorumque conſenſio, quæ morum ſimilitudine innixa, & vitæ uſu mutuiſque officiis firmata permanet in varios multipliceſque uſus ſocietatis humanæ. Cauſſam illius notari duplicem, Deum, & cognationem affinitatemque animorum. Ad has adjungi neceſſitatem incommoda depellendi, quibus obſeſſa vita eſt, & coguntur homines, ut ſecum invicem aſſueſcant, ac mutuam ſocietatem colant. Deum tamen eſſe cauſſam principem; ceteras ſecundas tantum, & nobis proximas, & παρωνύμως ab illo ſummo φίλῳ, ſeu Deo, deduci. Explicari porro

cauſſarum duarum proximarum vim maximam, nimirum ut animorum ſimilitudine & cognatione, vitæque neceſſitate contineantur homines in officio ad mutuam amicitiam colendam: ſed neceſſitatem a ſimilitudine & cognatione longe lateque differre. Duas autem priores bonis viris tantum eſſe proprias, ultimam improbis etiam communem. Denique ſummam utilitatem amicitiæ demonſtrari, nimirum antecellentem rebus omnibus, quæ cadunt in vitam hanc, ut ſit ſummum ſcelus non habere rationem amicitiæ. His generatim propoſitis, cum ad rem ventum eſt, ſtatuens, hic agi de cauſſis amicitiæ efficiente & finali, ſeu quæ ſit ejus origo, qui denique finis & uſus; ex eo, quod ad primam attinere putat, invenire primo ſibi viſus eſt problema, utrum amicitia in uno tantum eſſe poſſit, an mutua potius eſſe debeat; ejuſque ſolutionem, quæ decernit, in amicitia requiri mutuam conſenſionem: atque etſi concedat fieri poſſe, ut quis non amatus amet, hanc tamen eſſe claudam amicitiam & imperfectam. Deinde varia theoremata enucleat. Ac primum quidem ex Homeri verſu, Deum eſſe veram & efficientem amicitiæ cauſſam, qui conciliet & componat animos hominum, ut inter ſe conſpirent

rent morum ſimilitudine, in qua vera amicitia ſita eſt. Secundum ex eiſdem Homeri verbis collectum, inter bonos tantum verſari amicitiam, neque ullam inter improbos eſſe poſſe. Quare proximam amicitiæ cauſſam eſſe ſimilitudinem animorum ex virtute proficiſcentem, quam tamen Deus efficacem reddat, ut cauſſa princeps. Secundi theorematis ἔλεγχος porro collocat, afferrique ait argumenta probabilia, quod amicitia non ex ſimilitudine, ſed ex contrariis potius coaleſcat; quæ omnia diſputando non docendo afferri monet in utramque partem. Tertium eſſe theorema de origine amicitiæ ſtatuit; eam propter vitæ neceſſitates natam eſſe, varioſque in uſus permanare, ita tamen ut ipſa proprie non in rebus humanis, ſed in Deo tantum conſtet; cui præmitti primo axioma, pulchrum ſeu Deum amicum eſſe. Deinde ratione hypotheſis inſtitutæ, quatenus amicitia cadat in vitam humanam, tria quædam eſſe genera hominum; ipſamque vitam hominum, aut humanam ſocietatem intelligi ὀυδετέρου nomine, quippe cum ipſa per ſe neque bona neque mala ſit; hominesſque conſiderentur, quatenus ſunt homines nullo alio affecti modo. Demum a Socrate ſtatui, propriam eſſe amicitiam ὀυδετέρου, ſeu neque

boni neque mali; cum bonus ea non egeat, & malus capax non sit; eoque spectare, ut incommoda necessitatis ablata sint. Sed cum amicitia quædam esse videatur inter bonos etiam & malos; iccirco poni quidem in Deo αὐτόφιλον, in hominibus autem φίλα κατὰ συμβεβηκὸς *ex eventu*. Eorum autem, quæ ex eventu sunt, quoddam esse genus ἀχώριστον, quoddam χωριστόν. Quare amicitiam in bonis viris esse constantem, in malis instabilem. Postremo concludi notat, utilitatem amicitiæ latissimam esse, propterque necessitatem constitutam fuisse; quæ doctrina pertinet ad finem & usum humanæ amicitiæ. Quæ series quam hiulca, perturbata, nulloque vinculo connexa sit, & ab arte, quæ Platoni summa tributa est in dialogis, aliena, facile judicari potest.

XIII. Postquam autem absoluta videri poterant quæ de amicitiæ caussa usuque dicenda erant, nova sese Serrano exhibet explicatio de amico primo, seu Deo, caussa amicitiæ principe. Nam eo spectare Socratem ait, ut amicum primum distinguatur ab amicis illis, quæ εἴδωλα ἄττα vocat; Deum esse auctorem & caussam societatis humanæ doceat; eumque finem esse debere propositum

ſitum amicitiæ, quæ ad ſocietatem continendam apta eſt; quod amicitia neceſſitatis cauſſa comparata ſit in hac humanæ ſocietatis οἰκονομίᾳ, propterea colendam etiam & amandam eſſe. Ex proximis autem cauſſis recurrendum ad ſummam amicitiæ cauſſam Deum; atque etſi neceſſitas illa humana ceſſaret, conſtanter permanſurum τὸ πρῶτον φίλον. Tamen amicitiam inſtitutam eſſe neceſſitatis gratia; neceſſitatem eſſe cauſſam amicitiæ proximam; cauſſæ proximæ rationem eſſe τὸ οἰκεῖον & ὅμοιον. Eſſe quidem unam omnibus communemque naturam; at eſſe quoſdam in ſingulis ad amicitias copulandas igniculos peculiares. Tandem univerſæ diſputationis ſumma capita repetendo finem imponi ait, quæ ſunt, mutuam inter amicos eſſe συμπάθειαν, ut alter alterum mutuo amet; morum cognationem atque ſimilitudinem eſſe firmamentum amicitiæ germanum & verum; amicitiam eſſe rerum omnium humanarum utiliſſimam cognationem; εὐάρμοστον & ὁμοίαν in bonos tantum cadere, cum improbi moribus inter ſe diſcrepent; quo fit, ut amicitia tantum in bonis ſit. Hiſque poſitis, monere Socratem, ait, ab ſe diſputatum eſſe de amicitia πειραστικῶς *in utramque partem*.

CAPUT XI.

Quam multæ vitiorum ac virtutum formæ ex voluptatis aut existimationis studio, opibusque earum alterutri vel utrique addictis efflorescant.

I. Voluptate & existimatione, quarum illa in sensu nata cujusque suo, neque foras usquam permanans, in eo penitus insidet; excitata hæc ex sensu alterius, extrinsecus alteri affunditur; ea continentur, quæ sese humanæ cupiditati prima offerunt: facultates autem & copiæ ad alterutram aut utramque referri vulgo solent, pro diversa indole animi. Quæ cum inter se varie permixtæ sunt, ex iis morum constitutiones multiplices, & variæ quasi formæ vitiorum ac virtutum prodeunt. Ac eorum quidem, qui opes in voluptatem collineant, Sallustius (*a*) exemplum suppeditavit in Sempronia. *Litteris*, inquit, *Græcis & Latinis docta; psallere & cantare elegantius, quam necesse est probæ; mul-*

(*a*) In bello Catilin.

multa alia, quæ instrumenta luxuriæ sunt. Pecuniæ an famæ minus parceret, haud facile discerneres. Sæpe fidem prodiderat, creditum abjuraverat; luxuria atque inopia præceps abierat.

II. Honori vero subjicientium divitias exemplum esse possunt Agis & Cleomenes a Plutarcho descripti. Nam cum in civitatem auri argentique admiratio irrepsisset, & possessioni divitiarum sordes & avaritia, fruitioni vero & usui luxus, mollitia, & immoderata profusio sese comites addidissent; Agis indole ductus & magnitudine animi voluptati ac deliciis, quibus enutritus erat, indixit bellum, omnique rejecto sumptu magnifico, sese victu cultuque prodidit Lacedæmonium. Porro suscepto consilio bonorum inter cives exæquandorum ea lege, quam Lycurgus sanxerat; a matre locupletissima femina obtinuit, ut ejus opibus uti liceret ad laudem & gloriam sibi comparandam eximiam: quippe si, regum ceterorum luxui frugalitate prævalens ac temperantia, bonorum exæquationem constituisset civibus, tum demum sibi regis vere magni nomen ac decus comparatum iri. Quæ cum ei cecidissent improspere, Cleomenes laudis cupidus, magnanimus, ad frugalitatem ac temperantiam egregie natura comparatus, acriter

in id incumbens, quod honeſtum ei videretur; honeſtum autem ratus non modo volentibus imperare, ſed etiam invitos ac repugnantes ad id adigere, quod rectum eſſet; ad movendum civitatis ſtatum Lacedæmonios commiſit cum Achæis, pecunia vicit Ephoros, ut bellum ſibi permitterent, alioſque multos conciliavit adjuvante matre, quæ filii conſiliis obſecundans & gloriæ, nummos ei large ſuppeditabat. Eo demum adducta re, ut æqualitati bonorum obſiſtere nemo poſſet, aut auderet, primus ipſe ſuum patrimonium in medio poſuit.

III. Quæ cum ſpectent ad opes exiſtimationi, voluptate poſthabita, unice addictas, ad utramque referentium exemplum in Plutarchi Demetrio & Antonio videre licet, qui bellicoſi, munifici, ſumptuoſi, luſtriſque ſimul ac vino dediti, Platonis (*b*) effatum comprobarunt, quo is, ut magnas virtutes, ſic magna vitia proferri a magna indole tradidit; & quo majora animus ſine optimi ſcientia circa divitias, aut robur corporis, aut aliud ejuſmodi conabitur, eo majora ex iis effundi peccata neceſſe eſſe; multiſque & va-

riis

(*b*) In Alcibiade ſecundo.

riis artibus ac ſcientiis ornatum, iſtius autem expertem ſcientiæ, dum a ſingulis aliis ducitur, multa merito tempeſtate jactatum iri, quippe qui gubernatore carens oberrat in pelago brevi tempore periturus. Demetrius enim, cum oppreſſam a Caſſandro ac Ptolemæo liberare Græciam animo inſtituiſſet, in Græcos pro laude & gloria collectas ex præda barbarorum effudit opes. Quamobrem ab Athenienſibus in libertatem aſſertis, eique immodicos honores decernentibus inter alia ſcitum fuit, ut quidquid juſſiſſet is, & fas eſſet apud Deos, & jus apud homines. Contra vero, quam in bello ſobrius, tam in pace projectus ad luxum delicias & voluptates erat; & cum Athenienſibus, dum divinis honoribus afficiebatur, imperaſſet & acerbe exegiſſet magnam auri vim, Lamiæ præberi juſſit: in Macedonia vero nullo exemplo non modo ſeſe, caputque duplici tænia vinctis ornabat cauſiis, auroque intertexta purpura, ſed & ornatas purpura pura ſoleas adhibebat pedibus; & chlamydem ad mundi ac ſiderum ſimulacrum elaboratam ne gereret, rerum converſio, qua luxus & ſoluta vitæ ratio peſſum ejus fortunam dedit, impedimento fuit. Demum amiſſo regno, reliquum tempus alea poculiſque

tra-

traduxit, five ut conditionis præfentis vitaret cogitationes, quibus angebatur fobrius; five quia perfpiciebat hanc effe vitam, quam jamdiu captaffet, & ab ea temere vecordia & inani ambitione abductus effet, ac multum fibi ceterifque negotii exhibuiffet, in armis claffibus & caftris felicitatem quærens, quæ tum ei fefe nec opinato in otio offerebat. Neque enim alium effe regibus terminum non ideo male confultis, quia voluptates tantum venentur ac delicias honefti virtutifque loco, fed quia nec jucunde vivere, neque fefe vere oblectare fciant.

IV. Quod autem attinet ad Antonium, liberalitas cum militibus, & amicis nihil aftricta tributum & parca manu, præbuit ei magnam ad potentiam aditum, ejufque, cum jam magnus evafiffet, majorem in modum amplificavit opes, quas infinita alia vitia pervertebant. Nam bonis invifæ fanifque viris erant intempeftivæ perpotationes, odiofi fumptus, volutationes in luftris, comeffationes nocturnæ, commorationes in mimorum & fcurrarum nuptiis, menfarum exquifitarum apparatus, pudicorum virorum & matronarum domicilia fcortis ad divertendum & fambucyftriis attributa. At natura præftantior erat in rebus afpe-

peris, & fortuna preſſus improſpera germaniſſimus videbatur bonus vir. Quod videbatur mirum, cum ſit quidem commune preſſis anguſtia virtutem agnoſcere, verum non omnes ea, quæ in rerum viciſſitudinibus approbant, imitari, neque ab iis, quæ improbant, abſtinere queant; immo quidam magis etiam inertia victi concedant moribus priſtinis, & rationes apte ſubductas ignave repudient. Rebus porro commutatis, rurſus in vitam perditam atque luxurioſam relabebatur, & in mimos, præſtigiatores, aſſentatoreſque vinolentos argentum acerbe coactum abſumebat: homines nobiles facultatibus expoliabat, quas adulatoribus & nebulonibus largiebatur; amorque demum Cleopatræ multa in eo quieta & abdita vitia excitavit, oppreſſitque, ſi quid iis honeſtatis & virtutis obſiſteret.

V. Quæ ſane intemperies ex eo manant, quod humani cupiditas animi, quæ cum eſt ex ſingularibus omnibus apte quaſi compoſita, tum demum, quæ cum humana natura congruunt, omnia complectitur, & inter omnia recte convenienterque ſita eſt, in iis, qui memorati ſunt, carebat elementis quibuſdam, quibus ea, quæ aderant, temperari apte oportebat, ob eamque

rem

rem soluta quasi vinculis, quibus in medio retineri poterat ac debebat, ut esset omnium particeps, alternis ad extrema facile prolabebatur; & eo longius a cupiditate aberat expleta partibus omnibus, angustiorque reddebatur, quo longius a centro recedebat, in quo, tamquam in foco radii lente refracti vitrea, universæ cupiditatis cogenda vis est. Quod profecto centrum cum non sit in linea, cujus in altero extremo collocata laus ac dignitas, in altero voluptas est, humanæ cupiditati signa duo maxime exposita, primaque peti solita, sed in linea conjungente centra quasi gravitatis bonorum omnium; ideo, si sese animus ab uno extremo abducat, ac retro referat, aliquo forte casu depulsus, aut satiatus eo, quo antea nitebatur, non in centrum incurrit, in quo solo cupiditas imperfecta perfici, seu corrigi & emendari potest; sed eamdem dum redit, atque dum progrediebatur, insistens viam, quæ brevissima scilicet, & maxime expedita est, sese ad voluptatem recipit aut ignavam, si solutus omnisque disciplinæ rerum bonarum expers; aut ambitionis habentem admixtum aliquid, si splendidus, ac liberalis indolis, & artibus ingenuis expolitus sit, quemadmodum in Lucullo cerni potest.

VI.

VI. Is quidem, cum ex adolescentia litterata ac modesta excessisset, Asiæque civitates alta pace præclarisque legibus confirmasset; quo factum est, ut non solum a gentibus affectis ab se beneficio diligeretur, sed carus etiam provinciis esset ceteris, beatos illos ducentibus, quibus is rector & moderator obtigisset; non ita rebus unice bellicis oblectabatur, ut voluptates atque festivitates negligeret; sed civitates Ephesi residens spectaculis, festis triumphalibus, athleticisque muneribus exhilaravit. Tum autem eadem adductus indole rerum bellicarum gloriæ anteferebat humanitatis laudes atque justitiæ, quæ placidæ mentis & eruditæ documentum erant, eisque non minus, quam armis, subegit barbaros. At cum fortuna, quæ comes ei fuerat in rebus gerendis, urgere cœpisset omnia, splendorque ab inceptis abesset & gratia, quamquam imperatoris egregii virtus & constantia permanerent, caussam ipso afferente, qui neque vulgi militaris animos conciliare studebat, ratus quidquid imperio subjectis adhiberet blandimenti, semen esse dedecoris, & ruinam auctoritatis suæ; neque se principibus ac dignitate paribus præbebat comem, eos contemnens, & nihili præ se faciens; ob eamque rem Pompejo misso trium-

triumphi magis, quam belli, successori non tam res gerendas, quam rerum gestarum præmia resignare coactus fuisset; ægre impetrato Romæ triumpho, deseruit abdicavitque Rempublicam, & plenus honorum ex multis certaminibus, quæ non undique felicem habuerant exitum, ad elegantem lautam splendidam vitam & luxu difluentem dilapsus est. Quas enim opes ex rebus gestis paraverat ingentes ac splendidas, effudit in substructiones sumptuosas, ambulationum & balneorum molitiones, statuas, tabulas, cœnas insolentes, non modo stragulis purpureis, gemmatis poculis, choris & acroamatis inductis, sed & obsoniorum apparatu bellariorumque singulari & vario suspiciendas, quibus non delectabatur solum, verum etiam gloriabatur. Atque cum in his opulentiæ barbaræ quasi captivæ insultaret, in librorum ampla delectaque suppellectile laudabiliores sumptus posuit, quorum usus erat omnibus expositus; quo fiebat, ut ejus ædes Græcum Prytaneum essent Romam commeantibus, & Musarum hospitium.

VII. Nam ne ipsa quidem ingenia præclara, si cupiditates non apte temperatas & circumscriptas habeant, modum habere possunt. Animi profecto, dum actionibus occupantur, quæ voluptatum

sunt

funt excellentiorum compotes, his retrahuntur a cupiditatibus deterioribus, ac voluptates fegniores aut oblivifcuntur, aut e longinquo raptimque refpiciunt. At fi forte nobiliora, quibus antea retrahebantur, abducta fentiant, ad ea fe, quæ perfunctorie perfpiciebant, applicant; & ab iis, quæ defierunt, animum ad ea referunt, quæ fuperfunt; perinde ac fi egregia facta direxiffent ad voluptatem, & rerum geftarum præmium in deliciis collocaffent, quippe cum in has tandem extremus actus definat. Sed eo magni quoque viri nonnumquam recidunt evaduntque, non tam quod eo magnopere delectentur, quam ut doloris lenimentum quærant, & ab infigni aliqua fortunæ offenfione avocandum animum occupent; aut erecti animi captent opinionem, dum læti fortunæ improfperæ contemnunt afperitatem; aut æmulos ulcifcantur, dum fefe non ægros oftendunt, & indicant habere fe, quo malevolentiæ damna farciant ac reficiant; expletione fcilicet alio in genere pofitæ cupiditatis, & ex diverfo bonorum ordine quæfitæ jucunditatis ufu. Siquidem homines infenfi, ftimulifque non modo cupiditatis, fed & æmulationis impulfi, non fatis actum putant, fi dejecerint ex eo loco alios, quem ipfi tenere ftudent,

dent,

dent, si non sese hi dejectos sentiant, ac dejecti doleant. Illud enim satis cupiditati facit; hoc autem malevolentia comes æmulationis insuper expetit, & suscepto labori deberi putat.

VIII. Porro non solum pro dissimili animorum indole referri divitiæ solent aut ad honorem, aut ad voluptatem, aut utrumque, aut ab uno deflecti ad alterum; verum etiam honori dissimiliter applicari. Neque enim unum honoris spectatur genus. Nam alii sic honorem circumscribunt, ut nihil majus altiusque opinione divitiarum amplissimarum expetant. Quare divitias explicant ut appareant, neque alium, quam ut monstrentur, earum agnoscunt usum, tamquam olim inter Romanos majorum imagines in armariis ordine collocatas; quod hominis inanis omnino vanique est studium. Alii non solum in oculis & conspectu divitias exponunt apte dispositas, hærentesque sua sede; sed & loco movent, ad aliosque tranferunt aliquid: damnum autem ut sarciant, in ejus, quod ablatum est, locum honorem substitutum volunt. Atque cum honor tribus constet, idea scilicet excellentiæ cujusdam ac meritorum alterius; affectione animi, quæ susceptæ de meritis opinioni respondeat; demum externis indiciis ad

affectionem animi accommodatis, quibus intus excitatum proferatur ſtudium & in actum educatur, inque ſcenam prodeat illuſtris excellenſque gratia; primo expetunt ut egregiam alii de ſe ſuiſque virtutibus opinionem habeant; tum autem ut exiſtimationi pares obſervantiæ, benevolentiæ, cultuſque ſenſus animo concipiant; tandem ut animo ſenſus imbibitos officiis actiſque comprobent. Quæ tametſi, cum æquis finibus incluſa ſunt, expeti recte poſſint ac debeant; cum exiſtimationis indicia fons & origo ſint in societate boni multiplicis; tamen qui, tamquam ad ſcopum, ad ea unice dirigat animum, & in iis conquieſcendum inſtituat; is non tam expendit ſuffragia, quam numerat, neque tam mereri, quam captare ſtudet: quod animi levis & inanis eſt, qui tumore quidem bonam habitudinem imitari poteſt, at parum admodum ſoliditatis habet; aut ſi qua ſit, ea dum laude quaſi delinitur ac ſovetur, eo fere pacto liqueſcit ac defluit, quo parhelium ipſa luce, qua gignitur, aboleri ſolet. Nam cylindri, niveus interior, exteriorque fluidus ei circumfuſus, objecti ſolis radiis uterque tantiſper ſolem imitari poſſunt, & oculos intuentium illuſtri ſpecie ludificari, dum lucem, quam

inflexam fluidus permeare finit, incolumi soliditate sua niveus intercipit & reflectit. At niveus hic, dum interea illustratur, sensim liquefactus dilabitur, eoque dilabente, splendor imaginis extenuatur ac vanescit. Quare futilibus hisce ingeniis id adhærere cernitur, ut nihil omnino promovere possint; & cum nihil ad res promovendas conferant, se magnum aliquid in iis, quæ vi suapte accidunt, aut opera ceterorum & industria preparata sunt, egisse censeant, si forte manum admoverint. Nam ei, qui laudibus irretiri potest, animi nervique deficiunt ad progrediendum, & impedimenta removenda, quibus obseptum est quidquid aliquam amplitudinem aut utilitatem insignem habet. Hinc Baconus (*c*), cum eo nitendum esse fabro fortunæ monuisset, ut virtus per incuriam justo suo pretio non fraudetur, in virtute æstimanda pretium imminui docet, si quis virtutis suæ fructum in laudibus, plausu, honore, gratia sibi præbitis, cito nimis ac leviter sentiat, in iisque sibi placeat; immemor prudentis moniti, quo cavendum præscribitur,

(*c*) De Augment. Scientiar. l. 8.

tur, ne quis insuetus rebus majoribus videatur, si re parva sese quasi magna delectatum ostenderit. Quia vero quam ipsi de se fovent opinionem, aliorum suffragiis amplificatam sibi, cum de se cogitant, objiciunt ante oculos; ideo quidquid ex opinione suarum amplificata virium deduci potest, ad res ab se vere translatum putant, ac de rerum caussis eventisque perinde judicant, ac si quod unice virtus & auctoritas eximia præstare potest, afferri ab se potuerit, & allatum sit. Nempe, quemadmodum ab eodem (*d*) animadversum est, ut musca radio rotæ currus insidens apud Aesopum stulto vanoque pertentata gaudio secum ait, *Quantum agito commoveoque pulverem*! sic vani & futiles, cum aut ultro procedit, aut manu potentiore cietur quidpiam, si minimam ipsi rei partem attigerint, continuo machinæ se toti motum indidisse putant.

IX. Ex eadem animi vanitate fluit, ut urbanitati, quæ dicitur, & morum exteriorum elegantiæ plus æquo studeant honoris inanis avidi, scenamque traducant in vitam communem: quip-

(*d*) Bacon. in Sermon. 52.

pe vultu, gestu, sermone, dignitatis aliorum impense studiosi videri volunt, ut alios ad similia referenda cumulatius officia provocent, quibus augeri censent & illustrari dignitatem suam. At in re parva qui nimius est, is valorem sui minuit: nam dum illi curæ sese submittit, angustiis animi nihil ab se magnum comprehendi posse arguit, aut animi perversitate leviora gravioribus anteferre. Id enim ad virtutes solidiores ac res gerendas aditum intercipit, animumque impeditiorem efficit. Multum quidem ad famam & existimationem compositio morum urbana juvat; sed prudentia regatur oportet, ac decus nativum quoddam præseferat; nam quasi vestis est animi, quæ, si qua sit in animo virtus, eam ornatiorem & magis conspicuam exhibere; si qua deformitas, occultare seu colorare debet: tum autem cavendum, ne tam arcta sit, ut animum angustet, ejusque motus in rebus gerendis cohibeat & impediat, quemadmodum eleganter a Bacono (e) traditur.

X. Porro ut inane genus hominum imaginibus ho-

(e) Sermon. ultimo.

honoris inanibus oblectatur, iisque divitiarum usum & sua vota terminat, quæ sustineri sine magna soliditate animi possunt; sic honorem quasi robustiorem ii sibi proponunt, qui sunt animo quasi ponderosiore prædití, magnisque difficultatibus oppugnandis pares. Nam hi sparsis in vulgus opibus augeri potentia cupiunt, atque dum aliis inservire videri volunt, ut eos obsecundantes habeant, in alios occulte sibi dominatum struunt, quod est animi plerumque callidi & injusti, nonnumquam etiam plus æquo sapientis, & imperiti rerum ac virium cupiditatum, quæ præpollentes in civitate, neque frangi, neque sapientiæ conciliari possunt; sæpe tandem ab honesto quidem incipientis, at in prava desinentis est. Nam etsi, dum rem quis aggreditur multorum adversis studiis impeditam, honesti studio moveri possit; tamen in progressu sese rerum eventibus ad iram, ultionem, rapinas, vim ab honesto subinde referre cogitur; ac dum his implicatur, & in mæandros, diverticula, flexionesque multiplices impellitur, honesti obliviscitur, ab eoque diversus abit; eo fere modo, quo lux impedita varieque detorta corporum amfractibus sinuosis, in his penitus inhærescit; aut si sese expedire possit,

aversam a priore, qua tendebat, consectatur viam. Quare difficultatibus accensus, ac mutuis aut injuriis irritatus, aut obligatus beneficiis animus, cum desistendum esset a re gerenda malis accedentibus idemtidem involuta, quæ bonum commune vitari jubet, manet in incepto obstinatus, ac tandem aut infecta re sibimetipsi parat exitium; aut ad exitum adducta, magis ulcisci, partaque potentia prægravare fautores æmulorum, quam sese ad institutum initio consilium revocare studet: quorum alterum in Gracchis duobus, alterum in L. Sylla Plutarchus animadvertendum exhibet.

XI. Nemo enim apparatu majore virtutum rem honestam aggressus est, quam Gracchi Cajus ac Tiberius. Etsi ceteros indole anteirent, tamen non tam præclare nati, quam instituti fuerunt ad virtutem. Atque fortitudinem adversus hostes, justitiam erga populares, in obeundis muneribus sedulitatem, continentiam in voluptatibus in utroque fuisse parem. Sed in magna fortitudinis, liberalitatis, moderationis, animique celsitudinis affinitate, magnas in actibus & in Reipublicæ procuratione dissimilitudines extitisse. Vultu motuque blandum Tiberium & compositum, acrem

Ca-

Cajum & vehementem : illius orationem suaviorem, & magis ad misericordiam comparatam; hujus incitatam, ac redundantem affectibus : illius puram & limatius elaboratam ; hujus artificiosam & splendidam : in victu mensaque frugalem illum & simplicem ; hunc, si cum aliis compararetur, continentem & restrictum, si cum fratre, sumptuosum & exquisitum : moribus demum lenem illum & placidum ; confragosum hunc & fervidum. His instructos præsidiis, cum ager publicus a locupletibus occupatus, ereptusque tenuioribus, quibus exigua pensione conducendus erat attributus, eo rem adegisset, ut pauperes detrectarent militiam, & liberorum curam alendorum abjicerent, actioni manum admovisse, qua restituerentur inopes in possessionem iis antea lege datam, ereptamque cupiditate divitum. At cum Lælius, qui studio ductus eodem incommodum idem emendare adortus erat, tumultus metu, quia potentes obsistebant, destitisset, ob eamque rem sapiens appellatus fuisset; eos, etsi optima indole præditos, disciplinis imbutos optimis, optimoque delatos ad rem gerendam publicam instituto, tamen in suscepto consilio permansisse, conatuque neque legitimo neque probo conficere perrexisse,

quod honeste aggressi erant, impulsos & irretitos non tam immoderata gloriæ cupiditate, quam excitato non improba caussa metu dedecoris. Nam a civibus eximio favore provocatos, tamquam obstrictos ære alieno, frustrari civium expectationem erubuisse. Dum autem egregiis actionibus assidue vincere certabant honores habitos, ideoque colebantur magis, & pari certamine sese erga populum, & vicissim erga se populum inflammabant, imprudentes in eos esse delatos res, ubi jam non erat, quod dici solet: *Rectum licet non sit, desistere tamen inglorium & inhonoratum est*. Quo factum, ut interea dum incepta provehere studebant ad exitum, ad interitum ipsi protrusi sint.

XII. Sylla vero, qui natura jactabundus erat, &, cum ex rei familiaris angustiis humilisque vitæ tenebris emersisset in lucem civium, & honorum cepisset gustum, eo eruperat ambitionis, ut annulo gestaret imaginem Bocchi Syllæ tradentis, ac Syllæ accipientis Iugurtham, de quo re triumphavit quidem Marius, at facti gloriam invidia conflata Mario Syllæ virtuti attribuebat; ex simultate, quam cum eo susceperat exercebatque Marius, ansam arripuit ad perturbandam Rempubli-

bli-

blicam ; factisque multis eximiis cum sibi nomen comparasset ducis apud cives magni, maximi apud socios, apud hostes fortunatissimi, subinde autem irritamenta nova, novæque offensiones intercurrerent, opponente sese præ insana gloriæ cupiditate Mario, sibique munera deposcente, quibus impar erat senio debilitatus, vigoris ac roboris indigentia, eo tandem evasit, ut unus in Republica gerere omnia suo nutu posset. Quo in dominatu corruptum populum, res perturbatas, ægramque Rempublicam, in qua dominus idemtidem aliunde alius exoriebatur, emendare componere constituere potuisset, & immodicæ potentiæ cupiditati non solum excusationem, sed & laudem egregiam impetrare, si sese non permisisset auferendum iræ conflictu rerum excitatæ ; quæ cum insideret in homine magnis æque virtutibus ac vitiis imbuto, vitia magis, quam virtutes, ad erumpendum impulit. Nam dispar moribus & inconstans erat. Rapere multa, largiri plura : honorem habere, & insultare : colere quos utiles arbitrabatur, morosus in eos esse, qui peterent quidpiam ; ut fastidiosior esset, an blandior natura, nescias : levem ob caussam obtruncare homines, contra maxima facinora ferre leniter : offensionibus gravissi-

mis

mis dare facile veniam, exiguas persequi cædibus: ut appareat, eum quidem ingenio iracundo fuisse, & ultore animo; sed, cum esset ex usu, sese cohibuisse, convenientemque tempori statuisse acerbitati modum. At rerum potitus, omni simulandi caussa exsolutus, inussit eam magnæ potestati labem, ut existimari vulgo soleat, invertere mores, atque animum ad arrogantiam vecordiam & inhumanitatem adducere; sive id motio sit & conversio naturæ quam fortuna cieat; sive impotentia detectio & explicatio pravitatis insitæ. Quare cædibus inundata civitate, gloriatus est, a nemine se neque amicorum benefactis, neque inimicorum injuriis superatum.

XIII. Itaque procul abest ejusmodi ambitio a generosa indole, cujus indicium esse, Baconus (*f*) ait, si quis honoribus emendetur; quippe cum honor sit aut esse debeat quasi locus, qui a natura virtuti attributus est. Atque ut corpora, cum ad locum rapide moveantur, in loco placide moventur; sic esse quidem virtutem in ambitu posse violentiorem, at sedatiorem esse debere, simul

(*f*) Serm. 11.

mul ut in honore conſtituta fuit. Aſcenſum omnem ad faſtigium dignitatum per abrupta flexuoſa ancipitia impedita fieri: at ubi quis id aſſequutus fuerit, par eſſe tandem, ut ad æquilibritatem ſeſe referat. Sed æquilibritas hæc impeditur in acribus animis ipſa vi, qua de ſtatu dimoti, diuque jactati ſunt. Nam quo vehementius ipſum ſe quidque ciet, præſertim ſi ponderoſum ſit; eo difficilius ad quietem induci poteſt; actumque diverſum, & varie quaſi repercuſſum impedimentis ipſis, etſi ſummota ſint ea, porro diu conſervat impreſſum impetum, urgetque perturbate circumjecta omnia. Hinc etſi finis in re ſuſcipienda poſſit honeſtus eſſe, tamen in exitu frequenter inhoneſtus eſt, ut ut magnis virtutibus aut virtutis imaginibus promotus ſit; niſi quis honeſti ſtudio ſic imbuatur, ut id elui nulla perturbatione poſſit.

XIV. Eo cum ipſa honeſta incepta deſinant, quo tandem ea ſunt evaſura, quorum eſt ipſa per ſe prava indoles, quæ nimirum eo conſilio ſuſcipiuntur, ut aut immodicæ potentiæ cupiditas expleatur, aut aliorum infringatur auctoritas, quæ virtute parta, legitimiſque circumſcripta finibus, civitati ſalutaris eſt? Præſertim cum incepta ejuſmodi vehementius urgeri, longiuſque porrigi

ſo-

ſoleant ; quippe quæ nullum , undecumque ſuppeditatum ſit , adminiculum reſpuunt. Nam qui ducti virtute , boniquc communis incorrupto ſtudio , ſuſcipiunt aliquid ; ii multis retinentur , impetumque remittunt animi , qui difficultatum incurrentium ictu quaſi compreſſus , latius viciſſim inſito conatu ſe explicare nititur. Dum enim verentur , ne juſti & æqui prætergrediantur limites, ne re magis urgenda , quam par ſit , excitatæ perturbationes & incommoda ſuperent utilitates ex iis redundaturas civibus , licere ſibi pauciora putant; neque proſperos eventus eo promovent, quo vis eorum promoveri poſſet , neque tam ex virtute prudenter ad rerum gerendarum naturam applicata , quam ex notione virtutis , ſeorſum ipſa per ſe ſpectata , univerſali & abſoluta , quatenus & quo pacto rerum caſibus uti debeant , æſtimare ſolent. Quo fit , ut interea dum laude moderationis intempeſtivæ allici ſeſe plus æquo ſinunt , a laude prudentiæ ſcientiæque rerum opportunitatis excidant ; & quamquam multa moveant , & progreſſus animo reſpondentes idemtidem iis obveniant , exitum infortunatum habeant , ut in Bruto , Catone minore , ac Dione Plutarchi licet animadvertere.

XV.

XV. Nam Dion, cum virtus & fortuna in ejus poteſtatem redegiſſent Heraclidem, qui ſtatum civitatis corruptum fovebat, impediebatque, mulcenda plebe licentiæ blandimentis, libertatem æquis temperatam aſtrictamque legibus, emiſit aſſentatorem populi, corruptoremque nervorum legitimæ poteſtatis, e manibus; intempeſtive philoſophatus, ubi res non excelſa & magnifica, ſed cauta & ſalubria conſilia poſtulabat. Dum enim ab amicis monebatur, ne parceret improbis ac malignis, ſed plectendos militibus permitteret, extirparetque popularem ambitionem, æque Reipublicæ perniciofam, atque tyrannidem; duces, inquit, alios in armis & bello meditationis ponere conſueviſſe plurimum, ſeſe vero in Academia multum in id incubuiſſe, ſtudiique contuliſſe plurimum, ut invidiam & æmulationem vinceret; ejuſque victoriæ documentum eſſe, ſi ſeſe non moderatum in amicos & bonos, ſed placabilem injuriam inferentibus, & peccantibus lenem præbeat. Velle ſe non tam opibus & prudentia, quam clementia & juſtitia videri ſuperatum Heraclidem; quippe veram in his excellentiam eſſe virtutis, bellicis contra in victoriis a fortuna partem eripi virtuti, ſibique vindicari maximam.

Non

Non decere, Dionem inurere virtuti maculam, si nequam Heraclides & infidelis ex livore sit. Nam etsi, justius esse pœnas expetere injuriæ, quam injuria provocare, lege definitum sit; utrumque tamen ex eadem imbecillitate naturæ proficisci. Hominis improbitatem, etsi asperam, non esse tamen adeo morosam ac feram, ut mitescere victa crebris beneficiis, & emendari nequeat. Sed umbratilem sapientiam, & ad eamdem normam quod in privatis injuriis decorum est & civitati salutare, res plane dispares, exigentem exitus improbavit. Nam qui rerum infesto perturbatore civitatem opportuno tempore, civibusque probantibus, liberare potuerat; ut is alieno magna cum offensione populi summoveretur, annuit. Quod ægre deinceps ac moleste ferens, tamquam vitæ rebusque gestis aspersam labem, sese Callippo familiari suo facile decipiendum, conjuratisque opprimendum exhibuit, oppressusque proditori Syracusas occupandi concessit locum.

XVI. Brutus autem, cum & doctrina præceptisque philosophiæ mores imbuisset ac roborasset, & motu negotiorum solidam excitasset ac lenem indolem, ad virtutem optime comparatus erat. Sed ea-

eadem hunc, quæ Dionem, ad Remp. applicata non ex usu rerum sapientia nimis exquisita diversum abstulit a via, quam ingressus insistere debuisset. Nam cum omnes, qui consilii reipublicæ restituendæ participes erant, interfecto Cæsare, simul Antonium e medio tollendum arbitrarentur, improbum hominem dominandi cupidum, qui multum usu pollebat apud milites, & consularem dignitatem ad nativam audaciam ambitionemque tum temporis adjunctam obtinebat; iis obstitit Brutus, Antoniumque servavit, tum justitiam obtendens, tum autem mutationis spem. Neque enim fore desperabat, ut ambitiosus vir & gloriæ cupidus, allectus ab se virtutis æmulatione, ad libertatem patriæ conniteretur. Verum conjuratis hostem objecit gravem ac durum. Quare dominus mutatus est, sublato Cæsare, non extincta servitus; quippe cum adversus Antonium erectus Octavius a senatu, libertatem, oppresso Antonio, funditus exturbarit, viribus, quæ adversus alienam potentiam ei commissæ fuerant, pro sua usus. Quare Tullius Attico (*g*), ne Idus Martiæ

(*g*) Epist. 12. ad Attic. l. 14.

tiæ nihil præter lætitiam, & odii pœnam ac doloris dedissent, vereri sese, ait; & (h) rem illam actam animo virili, consilio puerili; nam regni hæredem relictum. Alia vero ad eumdem epistola (i), *Quæ quidem*, inquit, *nostris amicis divinis viris aditum ad cælum dederunt, libertatem populo Romano non dederunt*. Atque ad Brutum ipsum ita scribit (k): *Magna pestis erat depulsa per vos; magna populi Romani macula deleta, vobis vero parta divina gloria; sed instrumentum regni delatum ad Lepidum & Antonium, quorum alter inconstantior, alter impurior, uterque pacem metuens inimicus otio*.

XVII. Cato demum, qui a prima ætate voce vultu lusibusque mores in omnibus inflexibiles infractos stabiles præ se tulit, & ad omne genus virtutum afflatu quasi quodam raptus, justitiam præsertim rigidam & inflexam ad benignitatem aut gratiam adamavit; inque castris exiguum decus arbitratus explicare suam unius virtutem, nisi ceteros redderet sui similes, ob eamque rem non metum imperio detrahens, sed rationem adjiciens,

quæ

(h) Epist. 21. (i) Epist. 14. (k) Epist. 15.

quæ doceret ac perſuaderet, honore ac pœna comite; milites eo compulit, ut ſeſe præberent hoſtibus formidabiles, manſuetos ſociis, timidos dedecoris, ad laudem acres. His moribus cum prodeſſe reipublicæ maxime vellet, enixeque contenderet, multa movens promovit nihil, inſtituta ſequutus a ratione temporum abhorrentia; quippe cum inflexa ſeveritas, ubi vi corruptelisque geruntur omnia, non intempeſtiva modo, ſed & odioſa ſit, eorumque robur ac vires augeat, quos infringere inſtituit, obſiſtendo machinis a cupiditate, quæ in civitate dominatum occupavit, diſſentaneis. Quare culpat eum Tullius, quod cum Reſpublica Catonem deſideraret conſulem, in gravitate maluerit morum ſuorum dignitatem retinere, quam amplitudinem adipiſci conſulatus, ipſe per ſe parum ad ambiendum appoſitus, eaque prohibens amicos facere, quibus multitudo capi ducique ſolet; quippe cui certum erat & conſtitutum, aliorum gratia non immutare mores, neque remittere de ſeveritate quidquam, ut cives ad utendum opera ſua ſuiſque conſiliis alliceret. Quo factum eſt, ut neque Cæſaris impendentia libertati conſilia, quæ longe antea prænunciarat, impedire potuerit, inanes in ſenatu conciones oppo-

nens factionibus potentium, & largitionibus, quibus erat corruptus populus; neque Pompejo, cui ut rerum summa permitteretur, auctor senatui fuerat, usum, quem decebat, afferre; quippe cum is Catoni fideret, unaque timeret. Nam victo fore sibi firmissimum omnium, victori præsentem non permissurum, ut rebus ad nutum uteretur; sed arma ponere legibusque obsequi coacturum, prævidebat. Extincto Pompejo, cum ei deferretur imperium, idque non tempora modo, sed & militum studia postularent, & Scipionis temeritas & pervicacia faciendum esse persuadere debuisset; negavit convulsurum se leges, quarum caussa convellentem oppugnarent, neque se proprætorem præsente proconsule imperaturum. Quod eventus docuit inconsulte factum, & antea prudentia salutisque publicæ ratio, ne fieret, prohibebant: nam intelligi facile poterat, neque recte bellum administraturum eum; neque, si præter spem successum habuisset, usurum victoria moderate in cives, quibus jam tam graviter & superbe minitaretur. Rebus demum fractis, cum non tam suas maculaturus, quam Cæsaris laudes illustraturus esset, si a Cæsare tulisset incolumitatem accipere; fœdum putavit, ab hoste salutem expectare, a

quo

quo permansisset invictus ; immo victor ejus esset , nam sese virtute ac justitia superare , contra victum captumque Cæsarem , qui jam convictus eorum esset , quæ moliri sese jamdudum in patriam inficiatus erat. Quare dum in res turbidas invehere sapientiam intempestivam Cato conatus est , auxit eorum potentiam , qui rerum casibus perturbatis ac temporum uti callide noverant ; usumque virtutis , qui maximus esse potuisset , si virtutem prudenter ad mores hominum accommodasset , omnino sustulit , ab seque dissociavit eos ipsos , quibus favebat : quippe cum ipse non hominibus , sed hominum studiis adversaretur ; illi contra non studia , sed homines odio prosequerentur , quod immodica cupientes ab iis impediebantur. Ob eamque rem , cum omnia cupiditas administraret , exquisita virtus æque omnibus impedimento erat , neque cum hominum consiliis in civitate permisceri componique poterat , nisi cupiditas & sapientia, tamquam extrema duo frontibus adversis inter se pugnantia , longa serie quasi mediorum quorumdam proportionalium a cupiditate sensim ad virtutem ascendentium , inter se conciliatæ providenter atque colligatæ non invitæ forent.

XVIII. Quod si non adeo congestæ undique vi-

res a cupiditate valeant, ut integra & incorrupta consilia virtutis impediantur, & abrupta concidant, sed, in angustum adducta cupiditate, felicem virtus exitum habeat, impulsosque manifesto periculo, vel utilitatis opinione tempori communique constitutioni animorum accommodatæ, multos obsecundantes nacta sit; raro tamen accidit, ut sese tueri diu, mansuraque dignitate & gratia florere queat. Nam cum utilitatem communem, quam spectat, ex præceptis sapientiæ definiat, eoque omnia dirigat, ut sapientiæ regnum in civitate communiat; gravis est ea domina populo, qui dissimiles utilitates expetit. Quare colitur in periculis, ac tamdiu fautores habet, quamdiu metuendi caussa permanet; quippe, ut verbis utar Tullii (*l*), *nescio quo modo facilius in timore benigni, quam in victoria grati reperimur*. At summota necessitate, facile deseri solet, objicique calumniantibus, quorum plus assentatrix populi multiplex ac versuta malitia, quam adversa populo virtus aperta simplex & sincera potest; præsertim cum qui spectat honestum unum, is affectiones, quasi

(*l*) Epist. 15. ad Brutum.

quasi gestus animi, variare facile nequeat, & accommodare, quantum usus postulat, ad aliorum mores; at severus ac rigidus immutabilem & in omni vitæ rerumque casu similem eumdemque se præbeat. Quod Dionem, fecisse narrat Plutarchus (m): *De severitate in congressibus, & rigore adversus populum, nihil enitebatur detrahere vel relaxare, quamvis res ejus civilitatem requirerent, eumque Plato reprehenderet, eique scriberet, solitudinis pervicaciam contubernalem esse. Sed natura videbatur abhorruisse a comitate, & Syracusanos intendere laborasse nimis solutos ac delicatos.* Quocirca philosophi constantiam & multitudinis levitatem, res dissociabiles, adhibito nullo communi vinculo recusantes inter se consociare student. Quo fit, ut vir moribus integer, incorruptaque vita, etsi maxime dignus honoribus & potestate censeri debeat, non undique tamen ad alliciendas hominum voluntates & continendas comparatus institutusque sit; quippe qui non modo respuit auxilium, quod ab humanis affectibus, & bonis expeti solitis obtinere posset, si machinis a

(m) In Vita Dionis.

natura datis uti vellet ; ſed etiam , dum affectus improbat , & irrito conatu vel extirpare , vel ad obruſſam virtutis exigere nimis accurate nititur, vim eorum obſiſtentem auget , & armis ad erumpendum inſtruit . Quare cedat oportet iis , qui callide virtutis imagines , aut virtutis gradus , qui ferri poſſint a multitudine , cum motibus animi , quibus ea ducitur , aliquo fœdere copulare ſciunt , armiſque populi populum adoriuntur ; & ineſcatum commodis ei conſentaneis , ipſum facilem , ac non modo non repugnantem ad inſcendendum , ſed & ultro quaſi ſeſe demittentem habent. Horum igitur honores tum populi voluntate pellecta , tum affectantium aſtu vi roborata, diuturniores eſſe , quam undique proborum ſolent. Magis enim cum moribus honores deferentium , aut præripi permittentium , mores honoribus affectorum congruunt , cum varii ſint & multiplices , & inconſtantiam multitudinis imitentur .

CAPVT XII.

Quo consilio veterum philosophorum sententias de vita & moribus ex cujusque principiis ductas in septimo Ethicæ suæ libro exposuerit.

I. SYstemata veterum philosophorum de vita & moribus ex principiis apta cujusque propriis exposuimus, ne quæ dicta sunt a diversis re convenire putarentur, quia verbis congruunt; quod iis accidit in primis, qui ex consensu philosophorum quidpiam confirmandum suscipiunt, ut in magno Cudvortho videre licet: sed ex natura principiorum, ex quibus fluunt, definitus esset & circumscriptus sensus, qui variorum hominum effatis eisdem in speciem attribuendus sit. Nam Deum exempli caussa sequi commune Stoicis erat ac Platonicis: ac si quis hæreat in cortice, facile existimabit, eumdem esse finem ab utrisque propositum homini; verum si dispiciatur quod intus est, nihil esse dissimilius intelligetur, quam finem hominis Stoicum ac Platonicum. Nam Deum sequi Stoicis nihil erat aliud, quam ordini caussarum indeclinabili non ad-

adverſari ; quodque neceſſario ferendum eſt , & ordo rerum invehit , ultro , conſtanter , alacri animo , ſine perturbatione ferre . Platonicis autem erat , prudentia juſtitia ſanctitate Deo ſimilem effici , qui virtutem quidem non habet , at omni virtute longe præſtat ; veri denique contemplatione , qua fit , ut rebus humanis altius evectus animus aſſidue verſetur in eorum intelligentia , quæ mente dumtaxat attingi poſſunt . Qui cum ejusdem effati ſenſus tam inter ſe diſcrepent , mirum non eſt , ſi conſectaria ducta ſint ex eo tam inter ſe diſſimilia . Nam ex ſenſu Platonico ſequitur , mentem hominis , etſi contendat quantum poteſt ut efficiatur Deo ſimilis , numquam tamen ei ſeſe exæquare poſſe : contra ex ſenſu Stoicorum elicitur , ſapientem , ut ait Seneca (*a*), gaudio plenum , hilarem , placidum , inconcuſſum cum Diis ex pari vivere ; nulla parte meliorem , ut ait Chryſippus apud Stobæum (*b*), optabiliorem , auguſtiorem illam Iovis felicitatem hac humana eſſe ; Iovem , ut ait Sextius apud Senecam (*c*) , plus non poſſe , quam bonum virum ; plu-

(*a*) Epiſt. 59. (*b*) In Eclog. Eth. (*c*) Epiſt. 73.

plura quidem Iovem habere, quæ præstet, sed inter duos bonos, non esse meliorem, qui locupletior est. Quemadmodum ex duobus sapientibus, qui senior decessit, hunc non esse beatiorem eo, cujus intra paucos annos terminata virtus est; sic Deum non vincere sapientem felicitate, quamquam ætate vincat. Immo vero quidpiam esse dicitur a Seneca (*d*), quo sapiens antecedat Deum: nam illum naturæ beneficio, non suo, sapientem esse; quare magnam rem esse imbecillitatem habere hominis, securitatem Dei. Rursus id etiam esse, quo Deum sapiens antecedat, quod ille extra patientiam, hic supra patientiam malorum est. Quæ si conferantur cum Platonicis, non impia modo, sed & insana sunt: in his vestigia videas animi tenebricosis ac turbulentis exhalationibus agitati; videas in illis indicia mentis in puro sinceroque lumine constitutæ, quæ novit, ut ex doctrina Pythagoræ tradit Archytas (*e*), in eo differre a Deo virum bonum, quod ille non tantum sinceram & omnis humanæ perturbationis expertem virtutem habet, verum etiam tranquillam & li-

(*d*) Epist. 53. (*e*) Apud Stobæum in Floril. Serm. 1. de Virtute.

& liberam virtutis facultatem pro factorum æternorum majestate & magnificentia possidet; homo vero non tantum pro conditione naturæ humanæ virtute minore fruitur, sed etiam ei sæpe neglectu bonorum, consuetudine, prava natura, caussisque aliis aditus ad veri boni fastigium interclusus est.

II. Porro non modo, quæ vis effatis philosophorum pro varietate principiorum, e quibus nexa sunt, attribui debeat, e recensione systematum eruitur; sed etiam manifestum sit, exhaustas esse a veteribus eas compositiones omnes, quas principia seu vera seu falsa morum rationis humanæ viribus invenienda seu fingenda suppeditare possent. Nam cum in homine quæcumque sunt, ad mentem, ad sensus, ad animum, animique motus, ea referri necesse sit; tum autem homo, vel per se, vel cum aliis consociatus spectari possit; demum prospici vitæ hominis aut præsenti dumtaxat, aut etiam futuræ, si pars ejusdem nobilior interitura numquam existimetur, & anteactæ vitæ respondere vitam ex æquo debere, quæ subsecutura sit, nihil horum relictum a philosophis intactum est. Nam alii mentem unice perficere studuerunt; alii sensuum voluptatibus providere; alii

ani-

animi ſeu firmitati ſeu tranquillitati conſulere, animique motus ſeu componere, ſeu prorſus evellere; alii ſic ab ſuis ad communia transferre quemque, ut non aliam ob rem de ſe ſollicitus eſſe ſineretur, quam ut ſocietatis utilitatibus & commodis aptius inſervire poſſet; alii abs rebus communibus avocare quemque ad ſuas, ut non aliam ob rem ſocietatem colendam, aut non turbandam ei præciperetur, quam ut ſibi tutius parare præſidium poſſet, ac vita ſecuriore frui. Demum alii eo referre omnia, ut ex ſuo quiſque ſenſu bene beateque vitam agerent, perinde ac ſi nihil ultra metuendum aut ſperandum eſſet; alii, qui fuere pauciſſimi, eo collineare præceptiones ſuas incorruptas expeditaſque, ut animus ex diverſorio corporis defæcatus agiliſque traduceretur ad mundum intelligibilem, qui natale ſolum ac domicilium ſempiternum animorum eſt. Quare nihil aliud poſteriorum curis & cogitationibus reliquerunt, quam ut ab ſe propoſitorum ſyſtematum, quod quiſque ceteris anteferendum, ingenioque ſuo ſive ſincero, ſive præjudiciis infecto magis accommodatum arbitraretur, id ſibi perpoliendum, recoquendum, noviſque coloribus exornandum ſumeret.

III.

III. Ac Saphtesburius quidem illud ex antiquo penu prompsit & excoluit, quod hominem ad hominum conjunctionem dirigit, ac nullam agnoscit virtutem, quæ non referatur ad societatem; nec quidquam esse concedit natura jucundum ac bonum, quam quod ex conscientia animi præclare de societate meriti proficiscatur. Quæ dum ingeniose persequitur, etsi nonnumquam veri transgrediatur ac rationis orbitam, ut ii solent, qui feruntur in extremis, ante oculos habuisse censendus est eximium Hippodami Pythagorei (*f*) locum, qui nobis a Stobæo conservatus est (*g*). *Cum sit homo societatis pars, perfectus fit, si non modo socium sese præbeat, sed & probum socium. Nam sunt quæ in pluribus, non in uno, fieri queant: sunt rursus quæ in uno tantum, non in pluribus; sunt demum, quæ tum in uno, tum in pluribus, ideoque in uno, quoniam & in pluribus. Nam concentus, numerus in pluribus locum habent; quippe cum horum pars nulla sit, qua totum effici possit. Visus auditusque præstantia tantum in uno est, at felicitas, animique virtus, & in*

(*f*) Ex libro de Felicit. (*g*) Serm. 101. de Felicit.

in uno, & in pluribus, inque toto & universo cernitur; ideoque in uno, quoniam in pluribus; ideoque in pluribus, quoniam in toto & universo inest. Nam & universæ naturæ perfectio singulas partes perficit; ac rursus perfectio singulorum totum & universum explet. Id autem inde fit, quod natura prius est parte totum, non toto pars. Nam si mundus non sit, neque sol, neque luna, neque stellæ vagæ inerrantesque erunt. Sunt autem singula, quia mundus est. Porro ut se totum ad partes, sic virtus totius ad partis virtutem habet. Siquidem sine sanitate animantis neque pes neque manus roboris esse potest ac valetudinis particeps. Partes autem totius referuntur ad totum singulæ. Nam & oculi cernunt caussa corporis, & partes reliquæ totius atque universi caussa constitutæ sunt.

IV. Ex hisce fundamentis Saphtesburius excitat doctrinam suam. Nam libro primo (*b*) præstruit, ex ipsa natura singulorum hominum elucescere, non esse quemque totum aliquid absolutum & expletum, sed partem systematis sui generis; systemata minora partes amplioris; ampliora denique par-

(*b*) Disquisit. in Virtutem part. 2. sect. 2.

partes amplissimi & universi. Ordinem postulare, ut systema alterum alteri subserviat, & in unoquoque systemate sive genere singula quidpiam ad incolumitatem generis conferant; in eoque tum ipsorum generum, tum singulorum in unoquoque genere bonitatem esse constitutam. Quamobrem in hominum generis systemate id natura bonum esse dicendum, quod societati prodest; tumque secundum naturam constitutum esse animum, cum sic affectus est, ut ad bonum systematis, quo continetur, ultro deferatur, & abhorreat ab iis, quæ nocere possunt. Virtute vero præditum appellari, si bono communi consulat non modo naturali affectione ductus, sed allectus etiam ipsa rei pulchritudine, quæ mente ac ratione percipitur. Nam in natura, quæ generalium capax notionum est, non modo res externas, quæ sensibus obversantur, sed facta etiam ac studia, quæ spectant ad humanitatem, benignitatem, gratum animum, cum sese menti sistunt, & intelligenda offerunt, eamdem sibi conciliare, ac sensu novo afficere; eoque sensu reflexo intercedente fieri, ut erga ipsa studia excitetur novum studii genus, eaque diligantur. Demum rebus intelligentia percipiendis id omnino, quod rebus sensu attingendis, obvenire.

Nam

Nam ut harum figuræ , motus , colores, partium compositiones , cum sese per oculos in animum inferunt apte inter se temperatæ , pulchritudinis in animo sensum excitant , animumque delectant oblata specie ; sic juste benigne comiterque facta venustatem quamdam intelligentiæ spectandam exhibere , quæ oritur ex consensione justitiæ , benignitatis , comitatis cum universa natura hominum. Quapropter insignitam in animo sui notam imprimere , neque pati eum indifferentem esse , sed sibi benevolum aut invenire aut efficere ; ut nullo modo non probari , non diligi , non affici honore possint , si sanus animus ac sincerus sit . Quæ de rerum intelligibilium pulchritudine dicta sunt hactenus , ex Plotini libro de pulchritudine præsertim hausta sunt omnia . Cum igitur virtus sit animi affectio , qua fit , ut animi propensiones , consilia , studia cum bono communi congruant ; nihil fore a virtute alienius , quam amorem cujusque sui , quo fit , ut a societate abductus quis ad se omnia referat . Quamobrem ita suis commodis servire , ut ex his quid ad ceteros perventurum sit , omnino negligatur , hominis esse a natura abhorrentis , & in systemate , cujus pars est , incommode perversèque constituti . Nam , qui id faciat , perinde

fa-

facere, ac si membrum corporis aliorum incolumitati necessarium suum iis officium deneget; quippe cum non minus homini a natura attributum sit addictumque boni communis studium, quam concoquere stomacho delapsos ex ore cibos, glandulis excernere succos varios, pulmonibus aerem ducere ac reddere.

V. His constitutis auctor deinceps in eo totus est, ut ostendat, quo tandem pacto tum affectiones, quæ vergunt ad commune bonum, tum quæ bono cujusque prospiciunt, apte inter se componi debeant, ne nimis illæ infirmæ ac debiles, hæ contra nimis vehementes sint. Nam aliis consulere recte posse neminem, qui sese prorsus negligat; iccirco vero de se cuique curam habendam, ut ceteris utilis esse queat. Demum eum infelicem esse, qui studeat uni sibi, suæque voluptati præsidium undique comparet; hominisque felicitatem in eo versari, ut optime de omnibus merendi studio incensus sit. Nam cum voluptates animi puriores ac diuturniores sint corporis voluptatibus, eas ex benigne juste fortiterque factis uberiores amplioresque percipi. Non enim solum ex animi recte constituti conscientia fundi, sed etiam ex prædicatione communi bonorumque omnium approbatione ac laudibus augeri multiplicatas.

CAPUT XIII.

Philebi, Platonis Dialogi, qui de voluptate est, Epitome.

I. LIbrum Ethicorum decimum explicaturo, qui de voluptate ac vita beata est, nihil se mihi potius objecit, a quo rem auspicer, quam eximia Platonis & elaborata summa industria disputatione, quæ de voluptate ac summo bono inscribi solet. Hujus enim objecta menti comprehensa paucis & continuata series id utilitatis afferre potest, ut in uno conspectu posita multa videri possint; & qua ratione rerum abditarum investigatio institui oporteat; quam incertæ confusæque sententiæ de voluptate fuerint, antequam ejus a Platone formæ variæ ac multiplices evolverentur; & quæ natura voluptatis universæ sit, quæ sint ejus species, quam dissimilem ortum habeant, & in bonorum systemate qui tributus a natura sit cuique gradus.

II. In Dialogo, qui Philebus inscribitur, res est Socrati cum Philebo adolescente cupiditatibus implicito sensuum ambitu circumscriptis, & e

ſchola ſophiſtarum emiſſo Protarcho, qui more ſectæ, qua fuerat inſtitutus, inſcius elementorum, ex quibus apta rei definitio efficitur, magis errore mentis, quam animi perverſitate, a vero & bono abducebatur. Ac cum in quæſtione de voluptate cupiditatis æſtus inquirendæ veritati pertinacius obſit quam inſcientia, propterea Plato, miſſo Philebo, qui contendebat obſtinato offirmatoque animo voluptatem ſummum animantibus omnibus eſſe bonum, eamque opinionem ab ſe umquam extorqueri poſſe pernegabat, diſputantem inducit Socratem cum Protarcho, qui continuationem ordinemque notionum a Socrate propoſitarum ſequi conſtantius & incorruptius æſtimare poterat; quippe qui magis inopia principiorum, quam ulla corrupta cupiditate, a recta veraque ſententia diſtinebatur. Qua in re ſe maxime prodit exquiſita prudentia, qua vario delectu perſonarum uti Plato ſolet pro varia Socrati objecta differendi cauſſa. Cum enim in actum educat Socratem, ut opiniones aut evellat inſitas, aut novas inſerat; aut reflectat devios, aut arrogantes reprimat, aut ingenuos excitet ad ſapientiam; aut ſapientiæ recludat abditos ac remotos ab intelligentia populari ſenſus; eapropter urbano ſapientique ſeni non

omne

omne hominum , quibuscum sermocinetur , objicit indiscriminatim genus ; sed, observata decori lege, liberales adolescentes, aut viros graves , aut pervicaces elatosque disputatores , aut ex horum ludo profectos & inaniis imbutos juvenes , aut bonorum usu receptorum illecebris allectos abductosque homines. Quo fit , ut quod est in dramate præcipuum , sententiarum atque dictorum convenientia , rerumque in scenam afferendarum ad affectiones animi personarum accommodatio , nullo in poeta , quam in Platone , pulchrius accuratiusque sese visendam offerat.

III. Cum itaque controversia de voluptate duplex impedimentum in Philebo nancisceretur, quorum alterum inscitia mentis , alterum impotentia animi objiciebatur ; iccirco sermonis , qui antea cum Philebo habitus a Platone innuitur , is exitus fuit , ut opinioni quisque suæ mordicus adhæreret , ac Philebus gaudium , voluptatem , oblectationem , & quæ sunt hujus generis , extremum bonorum esse præfracte contenderet ; Socrati vero sapere , intelligere , meminisse, & , quæ sunt his cognata , recta opinio , & ratiocinationes veræ voluptate meliores iis omnibus , qui harum participes esse possunt , eisdemque maximas

utilitates afferre videri pergerent. Quare Protarcho aſſumpto, eoque certamen non detrectante, Socrates, qui eo nitebatur, ut certi quidpiam definiret de bonorum gradibus, & voluptatem eo contentam eſſe gradu cogeret, quam ipſi natura non opinio cæca tribueret; iccirco quid uterque ſibi propoſitum eſſe velit in diſputando quærit, & aſſentientem Protarchum habet, id utrique propoſitum eſſe conſilium, ut eam affectionem animi proferre conetur, quæ tribuere poſſit hominibus æque omnibus vitam beatam. Atque cum affectionem hanc eſſe τȣ̃ χαίρειν Protarchi ſecta contenderet, Socrates autem eſſe τȣ̃ φρονεῖν affirmaſſet antea generatim, ubi res minus accuratam definitionem poſtulabat, quippe voluptati de gradu ſummo dejiciendæ ſatis erat ſi voluptate præſtantius quidpiam oſtenderetur; modo Socrates, cui rem univerſam complecti conſtitutum eſt, huc animum intentum habens, ea lege communi conſenſu pugnandum ait, ut ſi qua affectio præſtantior utraque comperta fuerit, confiteatur uterque depelli ſe quidem a felicitate, quam ille in voluptate, ipſe in ſapientia poſitam opinantur; at ſi affectio, quæ ſe dederit in conſpectum, voluptati cognatior appareat, a volu-

pta

ptate ſapientiam ſuperari ; ſin ſapientiæ , vinci a ſapientia voluptatem.

IV. Præſtitutis his , quæ diſputationis limites & progreſſum conſtituunt & adumbrant , ex interiore natura voluptatis efficitur a Socrate , voluptatem abeſſe longius a boni finibus. Itaque voluptatem eſſe varium quiddam & multiplex ; ac licet unum quid eſſe videatur , ſi nomen ſpectetur , re tamen formas habere omnigenas , & contrarias inter ſe quodammodo : quippe cum temperans & intemperans , ſapiens & inſipiens affici voluptate vulgo dicantur, quæ plane diſſimilis eſt in affectione animi plane diſſimili.

V. Quæ cum facile diſturbari poſſe Protarchus exiſtimaret , ſi reponeret , non voluptates inter ſe , ſed res , ex quibus exiſtunt , eſſe contrarias ; nihil enim eſſe voluptate voluptati ſimilius ; ea contendi cauſſa poſſe , reſpondet Socrates , neque colorem eſſe colori , nec figuræ figuram diſſimilem. Verum etſi color omnis omniſque figura ſint unum genere , tamen partes ſubjectas generi alias contrarias , alias plane diverſas eſſe. Voluptates autem voluptatibus eſſe contrarias , ex eo patere , quod aliæ bonæ ſint , aliæ contra malæ. Regerente vero Protarcho , numquam ab illo concedi

 id

id posse, qui voluptatem esse bonum statuat, neque voluptates inter se dissimiles esse, quatenus voluptates; instat Socrates, ea ratione concludi omnia posse, tametsi maxime repugnantia, si dissimillimum dissimillimo simillimum esse concedatur. Nam ab se, qui statuerat initio sapientiam & intelligentiam esse bonum ei, qui scientias & multas & dissimiles & contrarias afferat, æquo jure responderi posse, non esse scientiæ scientiam dissimilem; eamque viam evadendi prorsus imperiti stultique ratiocinatoris ab eo, qui contra sentiret, existimatum iri. Quare partium esse deponendum ab utroque studium, neque contendendum, ut sive jure sive injuria quæ sentiet alteruter, ea primas teneant; sed ei, quod verissimum sit, ab utroque collatis viribus auxilium opemque ferri oportere.

VI. Missa itaque velitatione, quæ sophisticæ scholæ discipuli turbavit imperitiam, ostenditque, nihil ab eo sani expectari solidique posse, qui nulla notione certa & ordinata imbutus ab se responderi apte putat, si confusi quidpiam obtrudat magis ad inanem ostentationem ac fucum faciendum imperitis, quam ad rem evolvendam accommodatum; idearum doctrinam, quæ fons est in-

cor-

corruptæ germanæque ſcientiæ, Socrates aggreditur, ut quæ de bono bonique gradibus dicenda ſunt, ea duce perſequatur & inveniat. Quæ cum doctrina prorſus hoſpes eſſet inter vulgares philoſophos, neque paratos inſtructoſque animos ad intelligendam vim ſuam omnem nanciſci poſſet; obtecta proponitur a Socrate forma illa & ſpecie, quæ tametſi pugnare ſecum ipſa videatur, tamen poſtquam in Eleatica ſchola prodiiſſet, doctorum circulos pervagata erat, exedriſque ſæpe conſederat. Ait enim, eſſe mutuo conſenſu firmandum ſermonem, qui turbare conſuevit homines, aſſeritque, unum multa eſſe, & multa unum. Protarchus cum uſu protrita vulgares inter philoſophos ea de re diſceptantes obtrudi repetique arbitraretur, & eo ſenſu dici, quo compoſitum quidpiam unum dicitur, ſi totum ipſum; & multa ſi partes, quibus conſtat, in cenſum veniant, quæ tamquam puerilia, ſalebraſque diſputanti creantia, prorſus abjicienda ferebantur & obſoleverant; inconſideratam Socrates & alienam abs re Protarchi notionem corrigens ait, unum illud, de quo ſermo ab ſe inſtitutus eſt, non eſſe quærendum inter compoſita, quæ oriuntur & intereunt, verum de uno illo intelligendum eſſe, quo

dicitur unus homo, pulchrum unum, unumque bonum. Qua in re primo quæri oportere, num eſſe revera quaſdam τοιαύτας μονάδας exiſtimandum ſit: ſecundo quo pacto ſingulæ una ſint eademque ſemper, experſque ortus & interitus, ac ſimul unum id, quod firmum & conſtans eſt, aliiſque firmitatem atque ſtabilitatem tribuit: poſtremo num in iis, quæ gignuntur & infinita ſunt, diviſa & facta ex una multiplex, an tota ſeorſum in ſingulis ponenda ſit; quod abhorrere maxime videtur a populari ſenſu, idem nimirum & unum in uno ſimul & multis eſſe.

VII. Quia vero non omnis explicanda natura tunc idearum erat, ſed id ſolum, quod ad earum uſum in perveſtiganda veritate pertinebat; ideo ſubſiſtit in primo capite, reque ipſa formas eſſe quaſdam & ſpecies oſtendit, in quas intueri mens debeat. Vnum igitur & multa, ſua ſingula ratione genita, pervagari omnia, de quibus internus externuſve ſermo inſtituitur; idque neque nunc incepiſſe, neque deſiturum umquam; ſed inſitam quamdam ac numquam ſeneſcentem rationum harum affectionem & impreſſionem in nobis eſſe; quam qui guſtarit adoleſcens, tamquam ſapientiæ theſaurum nactus, præ voluptate geſtit,

ac

ac modo diverſa congerit in unum quiddam, modo unum evolvit & in partes tribuit. Vnam hanc eſſe veritatis aſſequendæ viam, quam explicare quidem non admodum difficile ſit, uſu vero pertractare difficillimum; ejuſque beneficio compertum eſſe quidquid arti cognatum hactenus umquam fuit. A diis eſſe datam & impertitam, & a priſcis hominibus, qui diis propiores erant, ad poſteros tranſmiſſam prædicantibus ex uno & multis eſſe, quæ ſemper eſſe dicuntur, inque ſemetipſis inſitum habere finitum & infinitum. Quæ cum ita ordinata ſint, ipſe per ſemetipſum legem ſtatuit, quæ Platonicæ diſciplinæ fundamentum eſt, jubetque ſemper in omni re perveſtigandam unam ideam, quæ numquam inveſtigantem fugiet ac latebit. Vna comperta, quærendas eſſe porrò duas, tres, aut certum alium quemdam numerum; & quod in his ſingulis unum eſt, eſſe ſimiliter dividendum, quouſque intelligatur, non modo unum initio poſitum, unum & multa & infinita eſſe, verum etiam quot & qualia multa ejuſmodi & infinita ſint: neque ideam infiniti prius adjungendam ad multitudinem eſſe, quam inter unum & infinitum interjectus numerus multitudinis exploratus ſit. Quo explorato, tum demum unum,

quod

quod est in omnibus, in infinitum abire sinendum atque dimittendum esse, secus atque sophistarum mos erat, qui sapientes haberi vulgo cœperant. Nam unum temere ponebant, & multa citius aut tardius quam par erat, & post unum infinita continuo statuebant, mediis prætermissis. Summum genus est universale primumque unum; ei subjectæ species, interjecta multitudo sunt inter unum & infinitum; individua singularia, quorum nullus est certus numerus, infinita sunt, ad quæ cum deventum est, tum demum inquisitio conquiescit. Quod eo recidit, ut summum ac primum genus, eique subjectæ species, quæ naturam unius referunt, ac, nisi rite definitæ sint, neque definitio neque divisio prorsus obtineri possunt, definiantur: hujusque rationis & viæ luculentum a Platone exemplum in Politico allatum est; cum is dialogus in eo maxime versetur, ut artium atque scientiarum series explicata oculis exhibeatur. Hic autem indicatur ea res exemplo sonorum, & corporis motuum. Vox enim una simul & infinita est, ejusque sonum gravem, acutum, & æquitonum qui non distinguat, etsi musicæ prorsus imperitus sit, non iccirco tamen peritus est qui tantum id noverit. At peritus erit

qui

qui perceperit, quot & qualia ſint intervalla vocis, & intervallorum terminos, & ſyſtematum numerum, quæ ex intervallis fiunt; inque geſtibus corporis inditas affectiones alias ejuſmodi, quæ numeris demenſæ rhythmi & metra appellatæ ſunt. Has inveſtigari agnoſcique debere: ſecus enim infinitum ſingulorum, & in ſingulis multitudo hominem efficit intelligendi, ratiocinandi, numerandique imperitum, quippe qui mente nulla in re certum ullum numerum aſſecutus ſit. Sicut autem, objecto uno, non continuo reſpiciendum eſt ad infiniti naturam, ſed ad numerum aliquem; ita ſi contra initio oblatum infinitum eſt, non in unum continuo, ſed in aliquem numerum, qui multitudinem aliquam habeat, intendenda mens, eoque perſpecto, tum eſſe ex omnibus in unum demum deſinendum; ut is fecit, qui primus, ſive homo ſive Deus quis, in voce infinita litteras vocales, liquidas, mutas diſtinxit; ſingularum numerum definivit, omneſque & ſingulas communi vocabulo elementa appellavit: & cum videret, ne unum quidem ipſum per ſe percepturum quemquam, qui non omnia perciperet, arti, quæ una omnia complecteretur, Grammaticæ nomen indidit.

VIII. Cum, ea quorſum evaderent, Philebus

a So-

a Socrate quæreret, & quid ad rem propositam faceret, jamdiu ab se & Protarcho expectari diceret; imperitiam utriusque Socrates occulte carpens, ab utroque respondet id jam tum quærendum esse, cum disputationis initio de voluptate & prudentia sermo institutus, & utra esset eligenda pervestigari cœptum est. Nam cum unum quiddam esse utraque diceretur, investigari continuo debuisse, quo pacto unum esset & multa simul utraque; & quo pacto non infinita continuo ponenda sint, sed numero aliquo certo comprehendenda, antequam in infinitum abeuntia dimittantur.

IX. Protarchus nunc demum intelligens, esse quæstioni primæ secundam implicitam, ideoque rem magnæ indaginis esse, quam antea facilem & expeditam arbitrabatur, quærendum enim esse, num voluptatis & prudentiæ species plures sint, tum quot & quales; iccirco neque se respondendo parem futurum prospicit, neque ab alterutro non responderi probro vacare putat. Itaque rogat Socratem, ut, abjecto interrogandi respondendique more, sermone non abrupto plane explicet, quid in rebus humanis optimum sit. Neque enim esse disputationis institutæ finem dubitationum laqueis audientes involvere, quem Socratis esse morem

rem ait interrogationes cumulantis, quibus interrogati sunt respondendo impares. Eorum enim in censu sese collocat, qui suam agnoscunt imbecillitatem, quo nihil est a sophistarum vanitate remotius, neque ad discendum aptius. Quare pulchrum ait esse cordato viro nosse omnia; secundam autem esse navigationem si quis non ignoret semetipsum.

X. Socrates igitur, discendi cupidum & aptum ad discendum auditorem nactus, rem non ut ante refutandi caussa principiis obliquis usus turbat, sed ex directis explicat, universamque referat. Proponit initio neque voluptatem, ut Protarchus & Philebus contendebant; neque prudentiam, quam ipse turbaturus utrumque voluptati opponebat; sed aliud quiddam, & utraque melius esse summum bonum. Quod ut evinci possit, assentiente Protarcho, statuit, boni conditionem esse perfectissimam absolutissimamque omnium, ipsumque bonum satis esse sibimetipsi; quo fit, ut qui norit ipsum, invicte expetat, & quæ nihil ad illud explendum conferant, omnino negligat. Quo ex loco patet, Socratem Platonis, aut ipsum Platonem ea specie tectum, induci non semper Scepticum, sed & aliquando Dogmaticum. Nam Tullius, etsi afferat Platonis in libris nihil af-

affirmari (a), & in utramque partem multa differi, de omnibus quæri, neque certi afferri quidquam; alibi tamen eum ait (b) reliquisse perfectissimam disciplinam, Peripateticos & Academicos, nominibus differentes, re congruentes. Quæ prima fronte pugnantia conciliandi viam Varburtonus (c) expeditam obtulit: duplicem enim in Platone personam esse spectandam ait; nam considerandum esse tamquam Socratis discipulum, & Xenocratis Aristotelisque magistrum, & veteris Academiæ conditorem. Discipulum Socratis esse scepticum, Academiæ vero conditorem esse dogmaticum; cum Tullius ipse nihil inter Peripateticos & Academiam illam veterem differre doceat. Ex ea duplici persona non animadversa fluxisse vir doctus ait, ut & veteres in definiendo charactere Platonis abierint in diversa; cum, ut est apud Laertium (d) & Empyricum (e), eum alii Dogmaticis, alii Scepticis adnumerarent; & recentibus in explicando Tullio aqua hæserit. Immo res eo adducta fuit, ut, nisi depravaretur emen-

(a) Academic. Quæstion. lib. 1. (b) Ibidem l. 2.
(c) In Divina Mosis Legation. l. 3. sect. 3.
(d) Lib. 3. segm. 51. (e) Lib. 1. c. 33.

emendatione falsa quod optime scriptum est, intelligi, sanumque sensum habere non posse, existimatum sit. Ad illud enim in Officiis (*f*), *Nostra legens non multum a Peripateticis dissidentia, quoniam utrique & Socratici & Platonici esse volumus*, observat Grævius: *Qui dicere potest, se utrumque esse voluisse Platonicum & Socraticum, perinde est ac si scripsisset, utrumque se velle esse, Peripateticum & Aristotelicum*. Quæ cum absurda sint, esse Stoicos a Socraticis deturbatos restituendos, persuasum illi est. At Plato non alienus modo, sed & suus est. Dum personam agit alienam, nihil affirmat ipse, refutat alios; dum suam, aperte docet ac decernit.

XI. Ea natura constituta boni, quasi signo quo collineandum est, primo seorsum voluptariam, tum prudentem expendit vitam, ut aperte perspiciatur, in neutra boni conditiones antea positas inveniri. Atque vitam voluptariam omni prudentia destitutam examinans ostendit, nullo genere maximarum voluptatum humani animi appetendi vim exæquari, sed expetenda multa supe-

(*f*) Lib. 1. sub init.

pereſſe, quibus ablatis ne voluptas quidem omnino percipi poteſt. Supereſſe cupiditatem intelligendi, ratiocinandi, atque his affinium, aut omnino perſpiciendi quidpiam. Quæ cum non concederet Protarchus, quippe cum habeat omnia qui voluptatem habet; id evincit ex eo Socrates, quod ipſa voluptas iis adjumentis egeat, eaque neceſſario deſideret. Nam qui mente caret, ignoret oportere ipſum hoc, an gaudeat. Qui memoria deſtitutus eſt, ei neceſſario obventurum, ut neque recordetur, an umquam antea voluptatem ullam ceperit; atque, ſi qua præſens adſit, eam adfuiſſe e veſtigio recordaturus ſit. Qui rectæ opinionis atque ratiocinationis expers eſt, eum neque opinari gaudere ſe dum gaudet, neque conjectura aſſequi poſſe quo pacto deinceps gaviſurus ſit. Quæ profecto vita non hominis eſſe, ſed oſtreorum, a Protarcho. ſponte conceditur. Quod voluptati accidit, ut ipſa ſibi non ſufficiat, ablata mente ac prudentia, id evenire menti ac prudentiæ, dempta voluptate, paucis efficit. Neque enim quemquam eam vitam optaturum, quæ cum rerum omnium ſcientiam ac memoriam in poteſtate habeat, ab omni undique voluptate disjuncta ſit. Si neutrum vitæ genus ſeorſum ab al-

te-

tero vitam beatam explet, proximum erit, ut expendatur, an ex utroque mixta media quædam id præſtare poſſit; & mens ne cognatior ac ſimilior quam voluptas ei ſit, quod vitam mixtam expetendam ac bonam efficit.

XII. Vt autem ratio mixtionis eniteat, eorum, quæ ſunt in univerſo, aliud infinitum, aliud finitum, aliud ex utroque commixtum ait. Quartum autem genus addendum eſſe, quo cauſſa commixtionis mutuæ continetur. Ac finitum & infinitum in multa divulſum ac diſperſum eſſe, quæ rurſus ad unum adducenda ſunt; ut frigidius atque calidius infinita eſſe. Nam magis aut minus, dum in iis ineſt, ea finem habere nullo pacto ſinit. Quod vehementer ac remiſſe pronunciatur eamdem habere vim, quam magis & minus habent, nam ubi ſunt, haud ſinunt eſſe quantum unumquodque: nam ſi non delerent quantum, ſed ipſum atque moderatum enaſci ſinerent in ea ſede, quam occuparant; iſta e regione, in qua inerant, extemplo diffugerent, quippe quæ, ſuſcepto quanto, neque calidiora eſſe, neque frigidiora, neque vehementiora, neque remiſſiora poſſent. Non enim conſiſtit umquam, ſed uſque progreditur calidius atque frigidius; quantum au-

tem perſtat & progredi deſiit. Quidquid itaque magis & minus ſuſcipit, calidius, frigidius, ſiccius, humidius, tardius, velocius, majus, minus, ad infiniti genus, tamquam ad unum, eſſe redigenda omnia. Quæ vero contraria ſuſcipiunt, ut æquale & æqualitatem, tum autem duplum, & quæ referuntur ad ſe invicem, ut numerus ad numerum, & menſura ad menſuram, omnia finiti genere contineri. Ad finiti naturam pertinere pariter æqualis ac dupli ſobolem, & quæcumque perficiendi vim habent, ut inter ſe pugnare contraria deſinant; ipſaque reddens dimenſa & conſona numerum efficit. Ex progenie finiti cum infiniti natura permixta γενέσεις oriri multiplices; quippe cum utriuſque recta inter ſe communio in morbis ſanitatem, in tardo ac celeri, acuto & gravi infinitis, indita finiti natura, perfectionem omnem harmonicam; in calore & frigore, ſublato nimio, menſuram & commenſum pariet. Ex eadem apta permixtione temperiem anni, pulchra demum omnia, conjunctum cum ſanitate robur in corpore, virtutes in animo ingenerari; petulantia ſiquidem univerſaque improbitas, quibus voluptatis nullus ineſt expletioniſque terminus, a natura finiti modum & ordinem

nem terminumque habent, quo non infici & extenuari, ut ajebat Philebus, sed expoliri servarique voluptatem asserit. Cum hæc a Protarcho sic intelligerentur, ut aliquid in iis, quæ tertio generi subjicienda sint, relinqueretur scrupuli, rem paucis expediens Socrates generatim ait, progeniem omnem, quæ referatur ad genus tertium, esse *γένεσιν εἰς οὐσίαν generationem in essentiam*, seu quidquid ita gignitur, ut naturam certam habeat ex mensuris termino definitis. Quæ vero gignuntur, ab aliqua caussa gigni necessario debere omnia, & unum idemque esse caussam, & quod efficiens est, etsi nomine discrepent. Porro caussam esse natura priorem eo, quod efficitur, & caussæ servit εἰς γένεσιν. Quare tribus positis, nimirum iis, quæ gignuntur, & iis, ex quibus gignuntur omnia, quartum esse ponendum opificem universorum. Itaque genus primum esse ἄπειρον; secundum πέρας; tertium οὐσίαν, quæ gignitur ex duobus; quartum mixtionis & generationis αἰτίαν. His enucleatis, expeditum & facile intellectu est, vitam ex voluptate & sapientia mixtam, quæ utrique simpliciter anteferenda visa jam erat, partem esse tertii generis; mixtam enim ex infinitis omnibus esse termino colligatis; nam voluptas plus

ac minus suscipit: immo Philebus id esse necessario sibi concedendum ait, quippe cum voluptas esse non posset omne bonum, nisi multitudine simul & intensione infinita suapte natura esset; quare infiniti genere contineтur. Sapientiam autem ac mentem in quo genere poni oporteret, cum Philebus ignoraret, & Protarchus respondere non auderet; ut id ostendat Socrates, assentiente Protarcho, statuit a majoribus esse vere pronunciatum, universum hoc administrari non experte rationis aliqua potestate, sed mente quadam & sapientia admirabili ordinatum regi; dignamque sole, luna, sideribus, eorumque motibus, ejus esse sententiam, qui asserat, exornari a mente omnia. Atque ut cujusque corpus decerptum est ex mundi corpore, quo continentur elementa sincera magis & incorrupta; sic mentem esse progeniem caussæ, quæ peperit & continet omnia: quo fit, ut in quo genere ponenda sit, a Protarcho dubitari nequeat; mentem enim esse caussæ cognatam, ejusdemque pene cum ea generis; cum voluptas ex adverso infinita sit, ejusque generis; quod principio, medio, fine suapte natura caret.

XIII. Quia vero definienda natura voluptatis est, ex qua recte cum sapientia commixta vita

me-

media efflorefcat, varias voluptatis fpecies enumerat & expendit, ut quæ vera, quæ pura, quæ fincera fit, ubi perfpectum fuerit, in qua mixtione quæri bonum debeat, agnofcatur. Naturam itaque voluptatis & originem evoluturus expendit id primo genus, quod antecedentem dolorem fequitur, & feorfum a dolore fatis examinari non poffe dicitur. Nam harmonia foluta in animata fpecie, ex infinito ac termino mixta, dolor; reftituta vero, voluptas oritur; ideoque naturæ corruptio, dolor; regreffus autem ad naturam, voluptas eft. Genus alterum voluptatis ac doloris eft animi proprium, affectionum ejufmodi expectatio jucunda quidem & animofa, quæ voluptaria; triftis autem & formidolofa, quæ molefta antecedit. Affectio tertia quædam animantis eft, cum neque corrumpitur in eo quidquam, neque reftituitur, ideoque dolore pariter ac voluptate caret, qualis eft ejus affectio, qui contemplationis vitam eligit. Genus autem voluptatum animi proprium omne memoria conftare ait; memoriam autem effe confervationem fenfus, ac fenfum motum effe, qui fit in paffione communi corporis atque animi; quippe corporis paffiones aliæ prius extinguuntur, quam transfluant in animum; aliæ

per utrumque diffusæ quamdam utrique concussionem inferunt. Ex memoria porro cupiditatem oriri; quo fit, ut eorum, quæ patitur, contrarium quid appetat qui vacuus & exhaustus est, nam impleri cupit. At id appetere non potest corpus, cum exhaustum sit, neque sibimetipsi contrarium esse possit. Reliquum est igitur, ut appetat animus intercedente memoria, quæ passionibus est contraria corporis; ob eamque rem animi proprius est omnis conatus & cupiditas. Rursus in vacuitatis & expletionis medio constitutum hominem dolere simul ac lætari; nam vacuum angi, lætari vero spe repletionis; sin autem desperet, oriri passionem circa dolores duplicem. Ex his efficit, voluptates ac molestias alias esse veras, alias falsas, quemadmodum timores, expectationes, opiniones aliæ veræ sunt, aliæ falsæ. Cui cum Protarchus assentiri detrectaret, cum ne dormientibus quidem neque furentibus accidat, ut lætari se credant, ac non lætentur; a Socrate multis eo adigitur, ut manus det. Nam ut qui opinatur aliquid, etsi revera quidpiam opinetur, falso tamen opinari potest; quia quemadmodum ut vera sit opinio, non opinio tantum, sed qualis quædam esse opinio debet, cum esse de

re

re una multæ variæque possint; sic etiam si quis reapse gaudeat, gaudere falso potest, quia voluptas pariter, ut vera sit, esse debet qualis quædam; cum magna, parva, remissa, vehemens esse possit; cui si pravitas accedat, prava ut opinio, sic etiam voluptas erit. Atque cum sæpe voluptas ex opinione non vera, sed falsa nobis oriatur, esse falsa potest. Quod cum nondum Protarchus confiteri vellet, id extorquet ab eo Socrates, ut fateatur, interesse multum inter voluptates, quæ rectam opinionem ac scientiam, & voluptates, quæ falsam opinionem & inscitiam consequuntur. Porro cum ex sensu & memoria pendeat opinio, & ipsum opinari posse, sensus autem falli possit, & memoria rerum falsas imagines conservare; neque solum id præsentibus ac præteritis, sed etiam futuris accidat, quippe picturæ animis imprimi possunt rerum etiam futurarum; voluptates autem ipsius animi propriæ, voluptates corporis antecedant, cum is ob futura prægaudere queat; ex his efficit Socrates, non minus voluptates, quam opiniones, esse posse falsas; atque ut falso quis opinatur, cum id opinatur, quod neque fuit, neque umquam erit, sic falso lætari, cum quis ob ea lætatur, quæ nusquam aut fuerunt, aut sunt, aut erunt.

XIV. Præterea cum ſine paſſionibus animi paſſione corpus occupari poſſit , interea dum quæ dicuntur cupiditates in nobis ſeorſum inſunt , & animus appetat contrarium corporis habitum , corpus autem dolorem excipiat , ideoque voluptates ac dolores , & eorum ſenſus , quæ ſunt contraria , ſimul conveniant ; tum autem voluptas ac dolor quod magis & quod minus eſt ſuſcipiant ; quod accidit in magnitudinibus , quæ cominus aut eminus aſpiciuntur , ut oculi varia poſitio deleat veritatem , etiam in voluptate ac dolore accidit , ſi dolor cum dolore , voluptas cum voluptate , cum voluptate conferatur dolor ; nam voluptas cum dolore collata major videtur , ac dolor cum voluptate minor. Quamobrem ea pars , quæ , cum non ſit , apparet , apparere falſo dicenda eſt , neque pars eſſe voluptatis ac moleſtiæ vera poteſt.

XV. Demum eo Socrates tandem evadit , ut occaſione capta ex eorum ſententia , qui rerum naturam optime callere crediti voluptates eſſe negabant , & quæ a Philebi aſſeclis appellabantur voluptates , omnes eſſe effugia dolorum contendebant , atque tum gaudere ſe dicebant , cum omnis eſſet ablata dolendi cauſſa ; oſtendat ex eo in depravatione tum animi tum corporis voluptates eſ-

esse positas, quæ maximæ vehementissimæque censeri vulgo solent. Nam eas esse voluptates acriores, quarum acriores cupiditates sunt; cupiditates autem acriores sunt ejus, quo magis quis indiget; affecti vero morbis homines indigent magis; quare non in sanitate, sed in morbo, constitutas esse voluptates vehementissimas & acerrimas, & ex voluptate ac dolore, vel æquali utroque, vel alterutro superante mixtas: quod ex iis probat, quæ in communibus corporis passionibus extrinsecus intrinsecusque miscentur, tum ex iis, quæ miscentur in animo, tum ex iis demum, quæ ipse in se ipso suscipit animus. Nam iram timorem desiderium æmulationem invidiam esse dolores quosdam animi, miris quibusdam voluptatibus implicitos: quem voluptatis ac doloris congressum in animo cum ipsæ tragœdiæ comœdiæque patefaciant, explicat in invidia fuse Socrates, qua fit, ut non modo in fabulis, sed in universæ vitæ tragœdia comœdiaque voluptates doloribus immisceantur. Invidiam enim in amicis pariter habere locum. Quod ut evincat, animadvertit, esse commune malum inscitiam rerum suarum ac sui; sibique plus, quam deceat, opinione falsa arrogare homines in iis, quæ ad externa, ad corpus animique

do-

dotes pertinent. Atque si qui sibi plus arrogant, in his, quæ sibi arrogant, robusti sint; odiosos esse, cum proximis noxii sint, sin imbecilles, haberi & esse ridiculos. Nihil autem accidere crebrius in congressionibus hominum, quam amicos videre, qui cum imbecilli sint, sapientiæ pulchritudinisque sibi plus arrogant. Risum autem esse lætitiam, ignorantiam malum, lætitiam ex alieno malo ab invidia proficisci, quæ tristitia quædam est. Quare voluptatem ac dolorem inter se misceri in usu vitæ quotidiano.

XVI. Cum hactenus & animum sine corpore, & corpus sine animo, & utrumque simul in perturbationibus voluptatis ac doloris implicari posse demonstrarit Socrates, ad immixtas ac puras voluptates animum applicat. Neque enim voluptatem omnem esse dolorum sedationem, etsi pleræque videantur esse voluptates, neque sint; aliæ magnæ videantur & multæ, quæ mixtæ tristitiæ sunt & ingentium dolorum sedationibus. Puras autem voluptates esse, quæ capiuntur ex pulchris coloribus, figuris, sonis, & ex iis, in quibus defectus est quidem, sed non sentitur nec lædit; impletio vero suavis est, & sentitur, ac dolore vacat. Pulchra autem intelligit ea, quæ sunt suapte

pte

pte natura pulchra ſemper, ac voluptates inſitas & a motuum oblectationibus abhorrentes habent. Ad has adjungit voluptates diſciplinarum, quæ doloris expertes ſunt. Purum autem ac ſincerum quod appellat, a maximo & plurimo longe differre monet. Quare voluptatem omnem ſeu magnam ſeu parvam, ſeu paucam ſeu multam, ſi dolore careat, ſuaviorem eſſe, veriorem, & pulchriorem, quemadmodum album illud eſt pulcherrimum, quod ita ſincerum eſt, ut nihil alterius coloris immixtum habeat.

XVII. Conſtitutis generibus voluptatis, ut in quo gradu bonorum collocanda ſit, definiri poſſit, eam eſſe voluptatis indolem, animadvertit Socrates, ut ejus generatio ſemper, eſſentia vero numquam omnino ſit. Eſſentiam eſſe quod ipſum per ſe eſt, generationem autem ſemper quiddam aliud appetentem. Alterum ſemper eſſe propter aliud; alterum id eſſe, cujus gratia fit quod eſt propter aliud. Voluptatem igitur, cum generatio ſit, ad aliam referri, quam boni ſortem, oportere; cum id ſit in boni ſorte poſitum, cujus gratia fit quod eſt propter aliud. Præterea cum generatio corruptionem involvat, ab eo, qui amat quod gignitur ſemper ac numquam eſt, expeti corruptio-

nem,

nem, non vitam illam tertiam, quæ lætitia quidem ac triſtitia caret, at intelligentiæ compos eſt, quæ maxime pura ac ſincera poteſt: & abſurdum eſſe, cum nullibi, præterquam in animo, bonum ſit, in eo voluptatem unam bonum exiſtimare; fortitudinem autem, temperantiam, intelligentiam, & alia, quæ bona ſortitus eſt animus, e boni delere cenſu penitus; hominemque voluptatis expertem, affectumque dolore, dum dolet, arbitrari malum, etſi ſit optimus; voluptatibus autem delinitum, quo geſtit & furit magis, eo præſtantiorem virtute dicere.

XVIII. Etſi vero ſcientia bono propior quam voluptas ſit, in illa æque tamen ac in voluptate varios eſſe puritatis atque ſinceritatis gradus. Nam artibus, quæ imaginatione, ſenſuum experientia, & exercitatione conjecturiſque nituntur, ut obſcuritatem plurimam, ita ſtabilitatem minimam admixtam eſſe. Numerandi contra, metiendi, ponderandique peritiam, ut evidentiæ, ſic firmitatis habere plurimum. Numerandi artem intelligit non vulgarium, ſed philoſophorum; nam a vulgaribus unitates inæquales adhiberi, eiſque minima pariter & maxima deſignari. Quamquam autem veritate atque ſinceritate maxime præſtent aliis

ar-

artibus numerorum & menſurarum ſcientiæ, multæque facultates aliæ, quæ ſunt harum comites; tamen eſſe longe veriſſimam omnium cognitionem eam, quæ verſatur in eo, quod eſt, & vere eſt, & ſemper eodem modo ſe habet; quippe quæ non invitos ſed volentes animos hominum ſibi ſubjectos habet, & artium omnium optima eſt atque utiliſſima. Obſtrepente Protarcho ex mente Gorgiæ, perſuadendi facultatem artibus antecellere longe omnibus, id non agi nunc, reponit Socrates, ut ſtatuatur, quid in artibus maximum optimum & utiliſſimum, ſed quid perſpicuum ſincerum ac veriſſimum ſit; atque præſtantiam utilitatis, aut in vulgus commendationis arti Gorgiæ concedi poſſe, veritatis autem excellentiam ei tribui oportere facultati, quæ ſempiterna contemplatur, eamque vim explet animi, quæ ut natura ſua veritatis amans eſt, ſic ejus gratia cuncta movet & agit. Atque ut firmum purum verum ſincerum vel eſt in eo, quod eodem ſemper modo ſe habet, eſtque ſimpliciſſimum, vel ei maxime cognatum eſt; cetera vero omnia ſecunda cenſeri debent; ita, quæ in eo verſatur, intelligentiam, eximio mentis & ſapientiæ nomine debere inſigniri.

XIX.

XIX. Investigatis expensisque voluptatis generibus & scientiæ, tum autem sinceritatis ac veritatis gradibus, quibus absunt a genere principe quæque suo partes utrique subjectæ generi dissimiles ac multiformes; reliquum erat, ut Socrates ad voluptatis & scientiæ mixtionem inter se congruentem, & mixti suique primo conservatricem accederet. Quidquid enim ex disparatis coagmentatum sit, ob eamque rem insita principia dissolutionis habeat, cum permanere diu non possit, a natura boni longius abest, quam ut ejus esse progenies, ab eoque participare possit. Quoniam igitur ipsa per se voluptas & scientia seorsum esse non possunt, & haberi perfectum id & omnibus expetendum, & undique bonum, quod in fastigio summoque loco natura suapte constitutum est; eapropter ut inveniatur, quid in secundo gradu ponendum sit, esse perspectum ait oportere vel ipsum bonum, vel aliquam boni speciem & imaginem. Atque cum boni domicilium in vita non simplici, sed mixta, positum esse demonstratum sit, domum compertam ad habitatorem inveniendum afferre plurimum adjumenti posse monet. Nam si bonum in mixto est, in eo sese manifestius illustriusque videndum offeret, quod

pul-

pulchre mixtum eſt. Itaque cum voluptates & ſcientiæ ſinceriores aliis aliæ verioreſque ſint, non omnis voluptas cum omni ſcientia miſceri poteſt. Quippe quod ad ſcientias attinet, quarum alteræ contemplantur ea, quæ gignuntur & intereunt, alteræ ſempiterna, quæ vere ſunt eademque perpetuo, portiones utriuſque veriſſimæ commiſceantur oportere tradit. Neque enim ſapienti conſultum ſatis ad vitæ humanæ commoditates, ſi circuli ſphæræque divinæ rationem exploratam habeat, humanam autem ſphæram hanc ignoret, & circulos hos humanos, arteſque innocuas ac vitæ utiles. Quare non modo norit oportet, quid ipſa juſtitia ſit, & rationem intelligentiæ comitem habeat, & reliqua omnia, quæ ſunt, æque calleat; ſed etiam artibus iis inſtructum & expolitum eſſe prodeſt, quæ tametſi conjecturis, exercitatione, ſenſuum experientia nitantur & egeant, opportunitates humanæ ſocietati plurimas afferunt. Quippe ſcientiis aliis, etſi deterioribus, lædi non poteſt is, qui primis ac potioribus imbutus omnino ſit. Quod autem ad voluptates attinet, admittendas eas eſſe primo, quæ veræ ac ſinceræ ſunt, & menti ac ſcientiæ familiares atque domeſticæ; tum autem eas adhiberi poſſe, quæ

cum

cum ſanitate ac temperantia ſponte conjunguntur, & virtutis univerſæ quaſi famulæ ſunt ac pediſſequæ. Ex dementia vero fuſas, & cum alia pravitate conjunctas, abſurdum eſſe ſi menti ſapientiæque admiſceat is, qui temperiem concordem intueri velit, & intelligere, quid in homine atque univerſo natura ſuapte bonum ſit. Nam ut voluptas omni ſcientia adjuvatur & exporrigitur, cum ex omni digna homine libero cognitione pura quædam oblectatio effloreſcat; ſic mens & ſapientia voluptate omni acerrima nimiiſque motibus implicata perturbantur, & impeditæ latent. Sic enim a Socrate interrogatæ reſpondentes inducuntur: *Quo pacto feramus, eſſe nobis contubernales voluptates eas, quæ multa nobis impedimenta afferunt? Nam motibus turbulentis animos agitant, quos incolimus, neque nos in ortu ipſo repreſſas erumpere ſinunt & adoleſcere, neque ſobolem noſtram augeri ac perfici; ſed, injecta ſocordia, immiſſaque oblivione plerumque corrumpunt ac prorſus obruunt*.

XX. Comperto genere voluptatis, quod apte cum mente ac ſcientia miſceri decet, in boni veſtibulo ſeſe jam demum inſiſtere Protarchus, indicante Socrate, intelligit; ac ſi præterea perſpi-

ſpiciatur, quid in mixtione præcipuum, & cauſſa ſit, cur ea conſtitutio pergrata ſit omnibus, perſpectum iri, num id voluptati cognatius, an menti ſtatui debeat. Cauſſam autem eſſe bonum, quod ſi conſequi non omnino licet, una tantum idea trium ambitu circumſcribi comprehendique poſſe tradit. Has autem eſſe pulchritudinem ſymmetriam ac veritatem (*g*). Nam ſi qua mixtio, menſuræ naturæque commenſus expers ſit, ea tum mixta, tum ſe ipſam perdit; non enim temperies poſſidentibus eſt, ſed intemperata calamitas. Modus autem & commenſus ubique virtus & pulchritudo ſit. Cui demum veritas non admiſcetur, id vere neque ſit umquam, neque factum eſt.

(*g*) *Omnis mixtio, ſi recte fiat, his tribus indiget, pulchritudine, veritate, ſymmetria. Neque enim, ſi turpe quidpiam irrepſerit, mixtionis rectam rationem præbet, cum immoderatæ & inordinatæ cupiditatis cauſſa ſit; neque ſegregata veritas ex puris & vere poſſeſſis commixtionem fieri ſinit; ſed inani ſimulacro, & eo, quod non eſt, replet ipſum totum; neque ſine ſymmetria communio conjunctioque congruens elementorum erit. Opus eſt igitur ſymmetria quidem ad eorum, quæ commiſcentur, unionem & cånſenſionem aptam, veritate ad puritatem, pulchritudine ad ordinem, quod & ipſum totum amandum efficit. Nam ex eo quod in mixtione convenientem unumquodque locum & elementa habeant, fit, ut quod ex ipſis ordinatum eſt, pulchrum appareat. Symmetria itaque cauſſa mixto eſt ut ſit unum; veritas, ut vere ſit, pulchritudo ut mente percipi poſſit, ac perceptum ſit.* Proclus in Theolog. Platon. l. 3. c. 11.

XXI. Veritati vero, menſuræ, pulchritudini propiorem eſſe mentem, quam voluptatem, animum etiam oſcitanter adhibenti patet. Mens enim aut ipſa veritas eſt, aut veritati ſimillima; voluptas autem cæca præceps inconſiderata, præſertim ea, cui pejeranti ſolere a Diis ignoſci dictum eſt, intelligentiæ nimirum & conſilii prorſus impoti. Porro ſi menſura ſpectetur, nihil ut mente ac ſcientia moderatius, ſic immoderatius eſſe voluptate conſtat. Demum quod ſpectat ad pulchritudinem, nemo umquam mentem ac ſapientiam deformem vidit aut finxit; voluptates autem propter aut levitatem, aut habentem offenſionis plurimum turpitudinem, os efferre non audent, ac latebris deliteſcunt. Quare voluptati neque primum eſſe locum, neque vero ſecundum a natura datum; ſed in ſummo poſitam eſſe menſuram & moderatum, & quidquid naturam eſt ſempiternam nactum: in ſecundo quod ad menſuram exactum & pulchrum & perfectum & ſufficiens eſt; in tertio mentem & ſapientiam; in quarto quæ ſunt animi propria, nempe ſcientias, artes, opinioneſque rectas, cum bono cognatæ magis, quam voluptas, ſint; in quinto voluptates a dolore ſegregatas ac ſinceras, quæ pu-

puræ ſunt ipſius animi ſcientiæ ſenſibus interpoſitis excitatæ. Reliquas autem voluptates, quæ dolorum ſedationibus admixtæ ſunt, & in depravatione magis, quam in ſanitate, locum habent, extra cenſum bonorum ejicit; quippe cum ortum antegreſſæ corruptioni naturæ debeant, ac, ſi non ſolutus in animante concentus ſit, non modo nihil habeant, quo veræ voluptatis imitentur ſpeciem, ſed ne ſtirpem quidem, ex qua fundantur, & qua fuſæ nitantur, invenire poſſint.

XXII. Vt autem ſcientia bono propior, quam voluptas, in Philebo a Socrate demonſtrata eſt, ſic in Protagora rerum omnium humanarum eſſe potentiſſima dicitur, & in homine dominari; neque ſi bona non agat animus, id a voluptate ſeu dolore ſuperante, ſed ab inſcitia proficiſci. Scientiam enim eſſe quiddam robuſtum, & ad regendum imperandumque natum; & alienum a vero prorſus eſſe, quod vulgo fertur, ſuperatos voluptatibus homines optima recuſare, quæ norunt, & aſſequendi poteſtatem habent; idque refellit ipſis ita ſentientium principiis uſus. Nam etſi voluptate prior ſit natura boni, quæ ipſa per ſe eſt, antequam referatur ad voluptatem ex boni communicatione fuſam, ob eamque rem aliud bonum,

aliud voluptas ſit, itemque malum, ac dolor; tamen qui voluptate ſeu dolore victos homines a bonis amoveri aſſerunt, ideo ſolum jucundum aliquid eſſe concedunt non bonum, quia dolores in poſterum acerbiores afferre ſolet; injucundum autem bonum, quia voluptates ex eo ſuaviores eductæ conſecuturæ ſunt; eoque tandem recidunt, ut exiſtiment, aliud nihil eſſe bonum, quam voluptatem, ac malum quam dolorem. At ineptum eſſe, reponit Socrates, qui ſtatuat explorata & perſpecta bona quempiam ab ſe rejicere voluptate victum. Nam ſi quis voluptate victus bonum recuſet, ac malum ſuſcipiat, perinde eſt ac ſi bonum reſpuat bono victus, & bono victus malum eligat, cum idem voluptas ac bonum eſſe ponantur, alterumque alteri ſubſtitui poſſit. Quod quidem abſurdum eſt. At ſi bonum aut malum a bono vincitur, ab eo vincitur, a quo vinci non æquum eſt. Secus enim haud erraſſet is, qui dicitur a voluptate victus. Iniquum autem eſſe ſuperari non alia cauſſa poteſt, quam quod majora a minoribus ſuperata ſunt. Quare ſuperari nihil eſt aliud, quam mala majora ſeu dolores, bonis minoribus ſeu voluptatibus anteferre. Si quis autem inter ſe longe differre voluptatem ac moleſtiam præſentes

& fu-

& futuras regerat ; non alia re differre posse, quam ipsa voluptate ac molestia, respondet Socrates : quo fit, ut a prudente rerum æstimatore, tamquam a ponderandi perito, voluptates ac molestiæ, sive propinquæ sive remotæ sint, expendi trutina collectæ debeant ; ac si voluptaria cum voluptariis comparata majora eligantur, molesta cum molestis minora ; voluptaria comparata cum molestis, si superent, admitti ; si superentur, omnino repudiari. Id igitur obtingere voluptati ac molestiæ, quod magnitudini cominus eminusque visæ, cum & ipsæ longinquiores esse propioresque possint. Vt autem ad æstimandam magnitudinem arte metiendi, sic ad expendendam voluptatem opus est vi quadam analoga. Nam ars metiendi speciem offusam oculis a varia positione variam eluens, expeditam ab omni fallacia veramque magnitudinem oculis animoque perspiciendam exhibet. Itaque cum in recto voluptatis ac doloris usu, seu pluris & paucioris, majoris & minoris, propinquioris & remotioris delectu magnum vitæ positum momentum sit ; vis excessus ac defectus & æqualitatis consideratrix haud esse alia quam scientia potest, quæ vi suapte pollet plurimum, obtinetque, cum adest, imperium

in voluptatem ac reliqua omnia. Cum ergo dicitur voluptas etiam ſcienti dominari, id imperiti ratiocinatoris eſſe; nam inopia ſcientiæ peccant ii, qui peccant in electione voluptatum ac dolorum. Quare ſuperari a voluptate nihil eſt aliud quam inſcitia maxima, ac falſas opiniones habere, fallique in magni momenti rebus ac decipi: atque ut ſe ipſo inferiorem eſſe nihil eſt aliud quam inſcitia, ſic eſſe ſe ipſo ſuperiorem nihil aliud, quam ſapientia eſt.

CAPVT XIV.

Cur Ariſtoteles, cum libro Ethicorum ſeptimo fuſe de voluptate diſputaverit, de eadem libro decimo rurſus diſſerat.

I. CVm in libris ſuperioribus Ariſtoteles affectiones animi, ſeu virtutes explanarit, quarum eſt in vita civili permagnus uſus, quippe quæ multiplex officiorum genus inter ſe hominum adminiſtrant, aut homines ad ea præſtanda paratos inſtructoſque reddunt; libro ultimo de voluptate ac vita beata ſibi diſſerendum eſſe cenſuit. Cur autem a Philoſopho lo-

locus fuerit voluptati datus, cum ea de re fuse libro septimo disputatum sit, interpretes inter se magna in varietate ac dissensione constituti sunt. Nam haud aliam ab se caussam inveniri Giphanius aperte confitetur, quam quod in libris, qui extant Aristotelis, eadem inculcari sæpe soleant. Barbeyracius in Præfatione, qua philosophorum antiquorum systemata de vita regenda, tuendaque societate, contracta exhibet, ut iis impositum a Pufendorfio de Iure naturæ & gentium elaboratum opus altius efferatur, & illustrius eniteat, raptim ac tamquam in transcursu disputationem ait instaurari de voluptate, latiusque porrigi, quam antea factum ab eo sit; agi postremo de felicitate, duplicemque constitui, alteram in actione positam, alteram in contemplatione, præstantem illam quidem, sed hanc præstantissimam.

II. Iacobus Thomasius, qui tabulis quibusdam universam in actione positam complexus doctrinam est, id evenisse Aristoteli libro septimo dicendum arbitratur, quod iis accidisse monet, qui voluptatem ipsius animi censuerunt esse summum bonum, ac pervidere discrimen haud potuerunt inter actionem ac voluptatem, quarum inter se conjunctissimæ naturæ sunt. Quod aperte capi-

te quinto fit, ubi voluptates functionibus implicitæ dicuntur, atque ita indistinctæ, ut ansa detur ad dubitandum, num idem omnino functio voluptasque sint. At absurdum esse mentis ac sensus functiones esse voluptatem, etsi, quia non sejunguntur, idem esse nonnulli putent. Quocirca δευτέρας φροντίδας Aristoteli fuisse necessarias, ac diligentius retractandum quod ab eo confusum antea relictum erat. Zuingerus, homo sollers, acutus, & in pervestigando curiosus, enucleandoque sollicitus quidquid ab Aristotele non expressum modo, sed & leviter adumbratum est, amandatas ad librum decimum ait esse tractationis reliquias: atque cum amicitiam ac voluptatem accidentia vitæ ethicæ nominasset, accidens alterum ex duobus, quod absoluto de amicitia sermone reliquum erat, eo libro pertractari; tum autem extremam apponi manum doctrinæ de fine, seu vita beata, quæ tamquam fundamentum universæ disputationis ex ordinis analytici natura fuerat initio proposita, repetique debuisse dicitur ex ejusdem ordinis analytici legibus a Thomasio, qui nihil in Ethicis, præter doctrinam de fine, seu summo bono, contineri statuit; eoque distingui a politicis ethica, quod ista de fine agant, illa de subjecto & me-

mediis, de civitate nimirum ac legibus. Nam etsi virtutes, de quibus in Ethicis actum est a Philosopho, media quodammodo summi boni sint; tamen ab analytica methodo longe alia media postulari, quam quæ finis expresse comprehensa definitione sunt; ejusmodi nempe, quæ medicamentis ægro corpori præscribi solitis ex altera parte respondeant, ut Averroes in explanatione librorum Platonis de Republica animadvertit, ubi scientiæ de rebus humanis universæ partem ethicam, ait, ea sese ratione habere ad politicam, qua libri sanitatis ægritudinisque naturam investigantes se ad libros habent, qui de tuenda valetudine, curandisque morbis inscripti sunt.

III. At Eustratius, aut, ut alii, Michael Ephesius, id ab Aristotele tradit esse libro decimo susceptum consilium, ut exponat quisnam verus homo sit, hominique vero quæ vita conveniat; ea nempe quæ mente constat, & proprie vereque felicitas appellari potest. Nam cum felix duplex sit, alter civilis, qui bonis etiam externis eget, ut operari sine impedimento possit; alter addictus unice rerum contemplationi, quæ vere sunt; ac de civili multa libris superioribus disputata sint, addicto contemplationi postremum esse reservatum.

At cum civilis felicitas actio animi ex virtute cum voluptate, seu non sine voluptate, definita sit; multo magis intelligenti vitæ voluptatem esse penitus implicatam oportere. Nam si voluptas honestis actionibus adhæreſcit, quo præstantior est actione contemplatio, voluptatem eo præstantiorem functionum optimæ comitem esse debere, mentique constanter adesse rebus occupatæ, quæ sola intelligentia teneri possunt. Quoniam itaque mentis etiam a sensibus abductæ occupatio particeps voluptatis est, ex eo necesse fuisse efficit, ut antea quæreretur a Philosopho de voluptate, quid & quale sit. Ex quibus intelligitur, ideo præsertim Aristoteli fuisse naturæ voluptatis investigationem instituendam, ejusque varios pro varia natura facultatum, & adscripto vario cuique munere distinguendos gradus, ut ostenderetur, esse vitæ propriam in intelligendo positæ voluptatem hominis excellentiæ congruentem in primis, ac sinceram, stabilem, animo cognatam, eique penitus inditam.

IV. At Aristoteles de voluptate luculentius enucleatiusque disserit, quam adjuncta vitæ rerum excellentissimarum contemplationi deditæ socia postulare videbatur. Quamobrem existimari potest

Phi-

Philosophus, antequam Ethicæ doctrinæ disputationem emitteret e manibus, ei coronidem impositurus aliorum de summo bono, seu vita beata, sententias inter se maxime discrepantes expendendas suscepisse, ne dum videbantur adversari suæ, bonum hominis in actione virtuti consentanea ponenti, fucum facerent imprudentibus, neque lateret quod in iis confusum erat, sed evolutum promeretur, ut inspici statuique posset, quid hominis universæ naturæ consentiens, aut alienum; quid ex æquo respondens, aut præstantius imperfectiusve sit, quam ea poscat ac ferat. Extremæ vero de bono sententiæ fuerunt eorum propriæ, qui nihil esse aliud hominem, quam aut sensum aut mentem opinati sunt, ideoque bonum illi voluptatis, hi scientiæ finibus terminabant, ac vitam homini sive deteriorem humana sive præstantiorem attribuebant; nam ut voluptuosa vita ceteris animantibus communis est, sic vita, quæ versatur in contemplatione rerum, ab Aristotele (*a*) dicitur esse excellentior quam hominis natura ferat; cum qui vivit eo pacto, vi-

(*a*) Cap. 7.

vivat non qua homo eſt, ſed qua divinum quiddam in eo ineſt. Extremis hiſce includitur quidquid a philoſophis de fine hominis excogitatum aut fictum fuit. Nam alii voluptatem a ſenſibus craſſioribus traduxerunt ad ſubtiliores, & ad imaginandi facultatem animique functiones porrexere; alii ſegregarunt ab omni jucundo motu in ſenſibus, ipſaque moleſtiæ vacuitate circumſcripſerunt; alii ductam ex mentis, animi, ſenſuumque conſtitutione optima ſecundum naturam amplexi ſunt; alii demum ab ſui ſenſu, quo ſibi quiſque maxime aſtringitur, aliquanto digreſſi, rerumque motibus humanarum excitati, earumque ſplendore delectati, eſſe præclaram cenſuerunt & eximiam oblectationem eam, quæ manat ex pulchre factis, & ex conſiliis funditur ad amplificandam ornandamque ac tuendam ſocietatem hominum accommodatis. Perinde autem ut res, ex quibus voluptas redundabat, aut illuſtres erant, aut ſalutares, aut in multo labore poſitæ, aut e communibus hominum ſtudiis, & cupiditatibus uſu probatis evectæ altius; harum inſigni lateque fuſa ſpecie voluptatis iis implicitæ inobſcurari forma cœpit: quo factum eſt, ut voluptatis nomen ad oblectamenta corporis amandatum, eiſque con-

confenfu multitudinis confirmatum fit. Nam, ut monet Ariſtoteles (*b*), ad voluptates corporis nominis venit hæreditas; cum ſeſe plerumque homines ad corporis voluptates applicent, harumque ſint omnes participes, & quia ſolæ notæ vulgo ſunt, ſolæ putentur eſſe voluptates.



IN-

(*b*) L. 7. c. 14.

INDEX

Eorum, quæ in hoc Volumine continentur.

CAP.

NOI

NOI
RIFORMATORI
DELLO STUDIO DI PADOVA.

AVendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approvazione del *P. F. Gio: Tommaso Mascheroni* Inquisitor General del Santo Offizio di Venezia nel Libro intitolato *Opere varie di Giacopo Stellini C. R. S. Volume quarto MS.* non v'esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Attestato del Segretario nostro, niente contro Principi, e buoni Costumi, concediamo Licenza a *Giovambatista Penada* Stampator di Padova, che possi essere stampato, osservando gli ordini in materia di stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 20. Settembre 1782.

(ANDREA QUERINI Riformator.

(NICCOLO' BARBARIGO Riformator.

(ALVISE CONTARINI 2.do C.r Proc. Rif.

Registrato in Libro a Carte 58. al Num. 559.

Davidde Marchesini Segr.

NUO-

NUOVI ASSOCIATI.

CIVIDALE DEL FRIULI.

M.^A R. Sig. D. Francefco Perufini.

P A D O V A.

Nob. Sig. Giufeppe Savioli.

U D I N E.

Nob. Sig. Co. Ab. Antonfaverio di Panigai (per la 2. Copia)
Nob. Sig. Co. Enrico Zucchi.

V E N E Z I A.

Sig. Niccolò Coletti Librajo.

S. VITO DEL TAGLIAMENTO.

Nob. Sig. Ab. Giovanni Annoniani.
Nob. Sig. Paolo Andrea Molini.

	ERRORI.	CORREZIONI.
Pag. 20. l. 10.	prodidit.	prodidit:
44. l. 13.	prefente quod optimum eft	præfente, quod optimum eft,
56. l. 7.	IV.	V.
108. l. 22.	fluit.	fluit:
126. l. 13.	paleftram	palæftram



IN PADOVA

NELLA STAMPERIA PENADA



MDCCLXXXIII.

ADDI' V. FEBBRAJO.







